

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Klinikinės ir organizacinės psichologijos katedra

Anna Ulevič

Klinikinės psichologijos studijų programa
Magistro darbas

**Berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-idealaus
ir aš-aktualaus palyginimas**

Darbo vadovė: doc. dr. Rasa Bieliauskaitė

Vilnius 2006

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	5
SVARBIAUSIŲ SAŲOKŲ APIBRĖŽIMAI, SANTRUMPOS	6
1. ĮVADAS	7
1.1. Savęs vaizdas	8
1.1.1. Aš-aktualus ir aš-idealus – kognityvūs savęs vaizdo komponentai.....	8
1.1.2. Higgins'o savęs neatitikimo teorija.....	9
1.1.3. Kitų žmonių įtaka savęs vaizdui.....	9
1.2. Skyrybų problematika	13
1.2.1. Tyrimų apie skyrybų poveikį vaiko vystymuisi ypatumai.....	13
1.2.2. Skyrybų poveikis skirtinguose amžiaus tarpsniuose.....	15
1.2.3. Teoriniai sunkumų, susijusių su skyrybų patirtimi, paaiškinimai.....	16
1.2.4. Berniukų ir tėčių santykių svarba.....	18
1.3. Perfekcionizmas	20
1.4. Tyrimo tikslai ir uždaviniai	21
1.5. Tyrimo hipotezės	22
2. METODIKA	23
2. 1. Tiriamieji.....	23
2. 2. Matavimo ir vertinimo būdai.....	23
2. 3. Tyrimo eiga.....	25
2. 4. Duomenų tvarkymas.....	26
3. REZULTATAI	29
3. 1. Aš-aktualaus berniukų iš pilnų ir aš-aktualaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų palyginimas.....	29
3. 2. Aš-idealaus berniukų iš pilnų ir aš-idealaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų palyginimas.....	32
3. 3. Skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų palyginimas.....	37
3. 4. Perfekcionizmo lygio palyginimas tiriamųjų imtyse.....	40
3. 5. Veiksnių, susijusių su aš-aktuali, aš-idealiu bei skirtumų tarp jų, nustatymas.....	42
4. REZULTATŲ APTARIMAS	51
4. 1. Aš-aktualus berniukų iš pilnų ir aš-aktualus berniukų iš išsiskyrusių šeimų.....	51
4. 2. Aš-idealus berniukų iš pilnų ir aš-idealus berniukų iš išsiskyrusių šeimų.....	53
4. 3. Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų.....	54
4. 4. Perfekcionizmo lygis tiriamųjų imtyse.....	55
4. 5. Veiksniai, susiję su aš-aktuali, aš-idealiu, jų skirtumu bei perfekcionizmo lygio skirtumais.....	56
5. IŠVADOS	60
LITERATŪRA	61
PRIEDAI	64

Berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-idealaus ir aš-aktualaus palyginimas

SANTRAUKA

Per paskutinius dešimtmečius ženkliai padaugėjus skyrybų skaičiui pradėta plačiai analizuoti pasėkmes, ypač vaiko vystymuisi. Šio tyrimo metu buvo nagrinėjami berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų savęs vaizdo aspektai: *aš-aktualus* ir *aš-idealus*, *skirtumai tarp jų*; *perfekcionizmo lygis* bei *tam tikri veiksniai*, kurie gali sąveikauti su minėtais kintamaisiais.

Kėlėme tikslą patikrinti, ar aš-aktualus, aš-idealus bei skirtumas tarp jų skiriasi berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse. Taip pat buvo lyginamas perfekcionizmo lygis bei veiksniai, kurie, remiantis literatūroje pateiktais tyrimo rezultatais, galėtų sąveikauti su savęs vaizdo konstruktais.

Tyrimo dalyvavo 10-11 klasių berniukai (nuo 16 iki 18m.), tarp jų 40 berniukų gyvena pilnose šeimose, 30 iš jų gyvena tik su mama ir yra patyrę tėvų skyrybas. Aš-aktualus ir aš-idealus buvo matuojamas pateikiant savybių, apibūdinančių šiuos konstruktus, porų sąrašą (*Būdvardžių metodika*) ir prašant moksleivius įvertinti, kiek atitinkamos savybės jiems tinka. Paaugliai taip pat pildė *Perfekcionizmo anketą (PR anketą)*, skirtą perfekcionizmo lygiui nustatyti bei *Moksleivio anketą*, skirtą platesnėms žinioms apie tiriamuosius gauti. Vėliau, remiantis gautais duomenimis, buvo analizuojamos sąsajos tarp tyrimo kintamųjų.

Gauti rezultatai leidžia teigti, kad berniukai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų panašiai apibūdina aš-aktualų ir aš-idealų. Jų skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus irgi nesiskiria. Tačiau pasireiškia tam tikros tendencijos tarp berniukų iš išsiskyrusių šeimų apibūdinti save kaip labiau visuomeniškus. Tuo tarpu berniukai iš pilnų šeimų yra linkę apibūdinti save kaip labiau apsiskaičiusius bei išreiškė norą pasižymėti labiau išreikštomis savybėmis, pasireiškiančiomis mokslų srityje. Jie taip pat labiau norėtų būti drąsesni. Nustatėme, kad berniukų iš pilnų šeimų perfekcionizmo lygis yra aukštesnis negu berniukų iš išsiskyrusių šeimų. Galima nustatyti tam tikras sąveikas tarp aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp jų bei perfekcionizmo lygio ir požiūrio į skyrybas, reagavimo į kritiką būdo, sugebėjimo formuluoti gyvenimo tikslus, asmens, kuris yra išsiskiriamas kaip labiausiai gerbiamas.

Ideal and actual selves of boys from intact and divorced families comparison

SUMMARY

In the last few decades the number of divorce having risen up significantly, the consequences of divorce, especially on the development of a child, came to be analysed widely. During this research the self-view aspects of boys from complete and divorced families have been analysed: Ideal-self and actual-self, the differences between them; the level of perfectionism and certain factors which can interact with the mentioned variables.

We raised the purpose to check whether ideal-self, actual-self and the distinction between them does differ among the boys from complete and divorced groups. The level of perfectionism was also compared as well as the factors which according to the research results present in the literature could interact with the constructs of self-view.

The research involved boys from 10 and 11 forms (age between 16 and 18), 40 boys among them living in complete families and 30 living only with their mothers and having experienced their parents' divorce. The actual-self and the ideal-self have been measured by providing a list of pairs of characteristics (*Methodology of adjectives*) and asking the schoolchildren to evaluate how much the respective characteristics apply to them. The teenagers have also filled in the *Survey of Perfectionism*, aimed at determining the level of perfectionism, and the *Pupil's Survey*, aimed at receiving more extensive knowledge on the respondents and later to evaluate their link to other variables of the research.

The results acquired permit the statement that the boys from complete and divorced families do in a similar manner describe the ideal-self and the actual-self. The distinction between the actual-self and the ideal-self does not differ neither. However, there are tendencies that the boys from divorced families describe themselves as more sociable. Meanwhile, the boys from complete families tend to describe themselves as more lettered and wished to be distinguished for more expressive characteristics that would be displayed more in the study sphere. They would also like to be more brave. We determined that the level of perfectionism of the boys from complete families is higher than that of the boys from divorced families. Certain interactions might be identified between the actual-self, the ideal-self, their distinction, the level of perfectionism and attitude to divorce, way of reacting to criticism, ability to formulate the aims in life of a person who is noted for being most respected.

SVARBIAUSIŲ SAŲVOKŲ APIBRĖŽIMAI, SANTRUMPOS

Aš-aktualus – asmens įsitikinimai apie jam būdingas savybes ir jų pasireiškimo laipsnį.

Aš-idealus – asmens noras pasižymėti tam tikru pasireiškimo laipsniu teigiamomis savybėmis.

Vidutinis aš-aktualaus lygis – asmens savybių, apibūdinančių aš-aktualų, įvertinimų vidurkis.

Vidutinis aš-idealaus lygis – asmens savybių, apibūdinančių aš-idealų, įvertinimų vidurkis.

Perfekcionizmas – tai įsitikinimas, kad atliekant kažkokią veiklą būtina pasiekti tobulumą.

TIŠ – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų.

TPŠ – tiriamieji iš pilnų šeimų.

IVADAS

Temos, nagrinėjančios savęs suvokimo skirtumus tarp vaikų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų, pasirinkimas yra susijęs su dideliu skyrybų reiškinio paplitimu, nuomonių apie jų pasekmes įvairiems vaikų vystymosi aspektams prieštaravimu. Ženkliai padidėjus skyrybų skaičiui, yra atliekama daugybė tyrimų, siekiančių išsiaiškinti skyrybų priežastis, skyrybų įtaką vaikų vystymuisi, santykių po skyrybų tarp buvusių sutuoktinių, tarp tėvų ir vaikų ypatumus ir pan. (Amato P.R., Previti D., 2003; Ayoub C. C., Deutsch R., M, Maragone A, 1999; Hetherington E. M., 2003; Kelly J., Emery R. E., 2003).

Pateikiama, kad 1990 m. Lietuvoje skyrybų skaičius siekė 35,1 proc., o 2004 m. – 58 proc. (Lietuvos statistikos departamentas, 2006). Didžiojoje Britanijoje kas ketvirtas vaikas iki 16 metų patiria skyrybas (Dowling E., Gorell-Barnes G., 1999), JAV kiekvienais metais apie milijonas vaikų išgyvena tėvų skyrybas, trečdalis visų vaikų tam tikrą laiką gyvena su vienu iš tėvų (Painter G., Levine D. I., 1999). Didelis skyrybų skaičius skatina tyrėjus nagrinėti įvairius sunkumų, susijusių su skyrybomis, aspektus. Skyrybų pasekmės tapo plačiai diskutuotina tema.

Vienų tyrėjų nuomone, vaikai, patyrę tėvų skyrybas, pasižymi prastesniais prisitaikymo sugebėjimais, elgesio bei emocijos problemomis. Be to, šios problemos vaikų elgesyje pastebimos jau prieš mėnesius ir metus iki skyrybų (Hetherington A. M., Law C. T., O'Connor G. T., 1997). Vaikai triskart dažniau pabėga iš mokyklos, yra linkę įsitraukti į nusikalstamą veiklą, dukart dažniau anksti užmegzti intymius santykius, kurti šeimą, taip pat yra didesnė skyrybų tikimybė negu tarp vaikų, augančių pilnoje šeimoje, pastebimas didesnis nepasitikėjimas santykiais, dažniau yra pasirenkamas gyvenimas nesusituokus. Kai kurie tyrimai parodo, kad labiau pažeidžiami yra berniukai, nors kiti tyrimai to nepatvirtina (Kelly J. B., Emery R. E., 2003; Painter G., Levine D. I., 1999; Wallerstein J. S., Blakeslee S., 2003; Christensen T. M., Brooks M. C., 2000). Tačiau lyginant tarpusavyje vaikus iš išsiskyrusių šeimų yra teigiama, kad 20-25 proc. vaikų iš išsiskyrusių ir pakartotinės santuokos šeimų pasižymi elgesio problemomis, tai rodo, kad likę 75 proc. prie pakitusių sąlygų prisitaiko pakankamai gerai (Hetherington M. E., 2003). Kartu, kai kurių tyrėjų nuomone, skyrybos yra susijusios su anksčiau minėtomis problemomis, tačiau jų faktas nėra šių sunkumų priežastis. Ryšių nustatymas yra labai svarbus, ypač išliekant dideliame skyrybų skaičiui. Šio tyrimo tikslas yra nagrinėti vieną iš galimų skyrybų patyrimo pasekmių. Mes lyginsime, ar vaikų iš išsiskyrusių šeimų savęs suvokimas (savo aš-aktualaus ir aš-idealaus) skiriasi nuo vaikų iš pilnų šeimų. Pirmiausia nagrinėsime asmenybės savęs vaizdo konstruktus, t. y. aš-aktualų ir aš-idealų, jų formavimosi ypatumus. Vėliau apžvelgsime vaikų sunkumus, susijusius su tėvų skyrybomis.

1.1. SAVĖS VAIZDAS

1.1.1. Aš-aktualus ir aš-idealus – kognityvūs savęs vaizdo komponentai

Aš-aktualaus bei aš-idealaus konstruktai yra nagrinėjami savęs vaizdo kontekste. Tai yra jo kognityviniai komponentai, paprastai aš-aktualus yra apibūdinamas kaip žinios apie save, apie savo sugebėjimus, fizines ar moralines savybes, šių savybių darną ir pan. Šios žinios yra lydimos tam tikrų emocijų, kurios sudaro afektyvų savęs vertinimo komponentą (Valickas G., 1991). Pirmiausia susiformuoja afektyvus komponentas, kuris atspindi vaiko požiūrį į save. Vaikas daug anksčiau pradeda jausti, kad jį myli ar atstumia, tik vėliau išmoksta save analizuoti, įgyja tam tikrų žinių apie save. Jau ikimokykliniame amžiuje tarp minėtų dviejų komponentų nusistovi tam tikra pusiausvyra, išsiplečia vaiko patirtis. Vaikui pradėjus lankyti mokyklą, jis gali gauti daugiau žinių apie save, pažvelgti į save iš išorės, palyginti savo sugebėjimus su kitų, tokiu būdu susiformuoja tam tikra žinių apie save sistema. Vėliau padidėja (apie paauglystės amžių) savęs vertinimo ir kitų vertinimo diferenciacija. Šiame tyrime nagrinėsime būtent paauglių savęs suvokimą, jų suvokimą savo aš-aktualaus ir aš-idealaus, juos apibūdinančių savybių, kadangi, kaip teigiama, paaugliai pasižymi geresniais sugebėjimais diferencijuoti atskirus savęs komponentus.

Nors kognityvaus savęs suvokimo komponento įsisąmoninimo lygis būna skirtingas, jis paprastai būna daugiau įsisąmonintas, verbalizuotas negu afektyvus komponentas. Į savęs vertinimo turinį gali įeiti įvairūs asmenybės aspektai: protinės, fizinės, moralinės savybės, profesiniai įgūdžiai ir pan. Šie aspektai kiekvienas atskirai sudaro konkretų savęs vertinimą. Tyrimo metu bus nagrinėjamos savybės, kurios pasireiškia siekiant tikslų bei bendravimo, mokslo srityse. Galima taip pat kalbėti apie bendrąjį savęs vertinimą. Kai kurių autorių nuomone, bendrajame savęs vertinime atsispindi konkrečių savęs vertinimų įvairovė. Pokyčiai konkrečiuose savęs vertinimuose atsiliepa bendrajam savęs vertinimui, tačiau tai priklauso nuo subjektyvaus konkretaus savęs vertinimo reikšmingumo. Kuo svarbesnė tam tikra vertinama savybė, tuo jos vertinimas daugiau įsisąmonintas (Valickas G., 1991).

Paauglys suvokiantis save kaip daugialypį konstruktą, taip pat rizikuoja aptikti neatitikimus tarp šio konstrukto sudėtinių dalių. Yra manoma, kad savęs-neatitikimas turi prognostinę reikšmę internalizuojamoms ir eksternalizuojamoms problemoms. Tyrimų rezultatai parodo, kad tiesioginis ryšys tarp vaiko savo paties sukurtų standartų ir tėvų standartų skirtingai pasireiškia mergaičių ir berniukų grupėse. Neatitikimas savęs vaizdo su savo standartais, bet ne tėvų, berniukų grupėje buvo susijęs su internalizuojamomis problemomis. Mergaičių grupėje šis neatitikimas buvo susijęs su eksternalizuojamomis problemomis, tačiau jų grupėje pastebimas didesnis atsižvelgimas į tėvų standartus. Paauglių atsižvelgimas į tėvų standartus palapsniui apima platesnį standartų bei

lūkesčių jų savęs-reguliacijai ratą (bendraamžių, partnerių, mokytojų, darbdavių ir pan.). Šie pokyčiai nereikalauja atsiskyrimo nuo tėvų standartų, o kaip tik autonomijos siekimas savęs-reguliavime yra pastiprinamas saugiu prieraišumu bei stipriu emociniu ryšiu su standartus keliančiais tėvais. Taip pat jis reikalauja didesnio sąmoningumo lygmens ir atsiskyrimo savo standartų nuo tėvų arba bendraamžių.

Mes matome, kad kalbant apie savęs suvokimą yra svarbu atsižvelgti į jo komponentus, jų formavimosi veiksnius, pokyčius suvokiant save. Kadangi mus domina paauglių savęs suvokimo ypatumai, skirtumai priklausomi nuo šio suvokimo formavimosi (pilnos ir išsiskyrusios šeimos) aplinkos, mes trumpai apžvelgsime vieną iš teorijų, nagrinėjančių asmens savęs vaizdo aspektus ir jų tarpusavio ryšius.

1.1.2. Higgins'o savęs neatitikimo teorija

Savęs neatitikimo teorijos autorius (Higgins, 1987, 1989) pateikia modelį, paaiškinantį socialinius-kognityvinius pokyčius paauglystėje. Modelis išskiria tam tikrus savęs-vaizdo aspektus: aš-aktualus, aš-idealus, aš-privalomas, bei numanomas savęs-vaizdo perspektyvas (savo paties, tėvų, partnerių). Jeigu aš-aktualus apibrėžia asmens suvokimą apie jam būdingas savybes, tai aš-idealus paprastai apibrėžia asmens viltis, svajones, aspiracijas. Tarp savęs-vaizdo aspektų ir perspektyvų galimos tam tikros variacijos: aš-aktualus iš mano paties perspektyvos, aš-idealus iš tėvų perspektyvos ir pan. Pirmasis atitinka plačiai naudojamą sąvoką savęs-koncepciją, pastarasis yra įtakojamas asmens suvokimu apie jam keliamus reikalavimus iš tėvų pusės. Aš-idealus, t.y. viltys bei norai mano paties atžvilgiu arba pareigos, įsipareigojimai, einantys iš tėvų, suteikia pagrindą susiformuoti tikslams, standartams, kryptiai savęs-reguliavime (*self-guide*). Pagal šią teoriją, neatitikimas tarp aš-aktualaus ir savęs-kryptčių (t.y. aš-idealaus taip kaip aš matau bei tėvų reikalavimų, lūkesčių) iššaukia norą šį neatitikimą sumažinti, tai lydi tam tikros emocijos, pvz. neatitikimas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus iššaukia prislėgtumą, nusiminimą, neatitikimas tarp aš-aktualaus ir aš-privalomo iššaukia susijaudinimą (suaktyvėjimą). Šias prielaidas patvirtina daugelis tyrimų. Nors modelis pateikia daug savęs vaizdo aspektų, mes pasirinkome du jo aspektus: aš-aktualų ir aš-idealų iš asmens perspektyvos. Kaip buvo minėta, paauglystėje savęs vertinimas diferencijuojasi nuo kitų vertinimų. Kaip vyksta šis procesas, apžvelgsime kitame skyrelyje.

1.1.3. Kitų žmonių įtaka savęs vaizdui

Literatūroje plačiai kalbama apie kitų žmonių vertinimų įtaka asmens savęs vertinimui, ypač „reikšmingų kitų“. Teigiama, kad kitų nuomonė yra „interiorizuojama“ į savęs vertinimo

konstrukta, jeigu „reikšmingasis kitas“ yra kompetetingas, aukštesnio socialinio statuso, su juo sieja stiprūs emociniai ryšiai. Tyrimų rezultatai parodė, kad kuo jaunesnis vaikas, tuo nekritiškiau jis suvokia suaugusiųjų vertinimus ir teikia šiems vertinimams didesnę reikšmę. Atskirimas savo nuomonės apie save nuo suaugusiųjų nuomonės įvyksta paauglystėje (Valickas G., 1991). Tai patvirtina anksčiau pateiktus tyrimų rezultatus apie tėvų, santykių su jais kokybės, kritikos įtaką savęs vertinimui. Šiuo atveju, dar įdomu pažymėti, kad tėčių išsakyta *kritika* turi didesnę neigiamą poveikį, negu motinų (Charpita B. F. et al., 1996). Kritiškas požiūris į vaiką tampa jo paties savivertės atskaitos tašku. Pavyzdžiui, Lynne Siqueulend ir kiti parodė, kad nerimastingi, depresiški vaikai suvokia save, pasaulį ir ateitį neigiamai, remdamiesi tėčio pasakytais žodžiais (Siqueulend L. et al., 1996).

Taip pat vertindamas save žmogus kaip informacijos šaltinį pasirenka lyginimą su kitais žmonėmis. Manoma, kad iš daugelio palyginimų kriterijų arba standartų žmogus renkasi pačius priimtinausius, t. y. tuos, kurie užtikrintų savigarbos lygio patvirtinimą arba jį paauglystintų. Pažymima, kad lygindamas save su kitais žmogus paprastai save priskiria prie vidutinio arba aukščiau už vidutinį lygį (Valickas G., 1991).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad asmuo ne visada susiformuoja adekvatų savęs vertinimą. Priklausomai nuo tam tikrų veiksnių gali formotis neadekvačiai aukštesnis arba žemesnis savęs vertinimas. Žmonės vertinantys save neadekvačiai aukštai, norėdami išsaugoti tokį savigarbos lygį, paprastai neįsivaizduoja arba ignoruoja klaidas bei nesėkmes, neatsižvelgia į aplinkinių pastabas, kritiką, reikalavimus. Neadekvačiai žemesnis savęs vertinimas yra susijęs su pernelyg jautriu reagavimu į kritiką, pastabas, padidintu atsargumu keliant sudėtingesnius tikslus (Valickas G., 1991).

Galvojant apie tai, kas galėtų nulemti neadekvataus savęs vertinimo formavimąsi kaip svarbiausią veiksnį yra išskiriama vaikų ir tėvų tarpusavio santykių kokybė bei tėvų vertinimų ypatumai. Tai yra paaiškinama tuo, kad vaiko savęs vertinimas iki tam tikro laiko yra tiesioginis tėvų vertinimų atspindys. Vėliau vaikui pradėjus lankyti mokyklą savęs vertinimui didelę įtaką gali turėti auklėtojų, mokytojų vertinimas, įžengus į paauglystės amžių padidėja bendraamžių vertinimo svarba (Valickas G., 1991).

Moretti M. M. ir Wiebe V. J. atliko tyrimą, norėdami išsiaiškinti, kokią įtaką turi paauglio savo paties įsivaizdavimas apie aš-idealų ir tėvų įsivaizdavimas, jų nuomone, apie jų aš-idealų. Paprastai, jeigu paauglių aš-aktualus skiriasi nuo to, kokie jie norėtų būti (jų standartai) ir taip pat skiriasi nuo to, kokiais norėtų juos matyti tėvai (tėvų standartai), tai toks suvokimas yra lydimas neigiamų emocijų. Moretti ir Higgins savo tyrime išskyrė identifikuotą savęs-kryptingumą (paauglio pozicija sutampa su tėvų), introjektuotą (paauglio pozicija nesutampa su tėvų, nėra priimta kaip savo) ir nepriklausomą savęs-kryptingumą (paauglio pozicija skiriasi nuo tėvų

pozicijos, yra nepriklausoma) (Moretti ir Higgins, 1999b, pg. Moretti M. M. ir Wiebe V. J., 1999). Taip pat yra svarbu pastebėti, kad nepriklausomas savęs-kryptingumas nėra autonominis savęs-kryptingumas, kuris apimtų siekiamus standartus, kylančius nesiremiant nei tėvų, nei bendraamžių nuomone, o tik savo (Moretti M. M. ir Wiebe V. J., 1999). Teigiama, kad paauglio jo paties standartai nėra aiškiai atskirti nuo tėvų standartų. Autoriai įrodinėja, kad identifikuotas savęs-kryptingumas yra psichologiškai svarbesnis negu introjektuotas savęs-kryptingumas, nes pastarasis nėra įsisąmoninamas kaip savo paties, todėl pirmasis turėtų turėti didesnę poveikį elgesiui (Hardin & Higgins, 1996; Higgins, 1996, pg. Moretti M. M. ir Wiebe V. J., 1999).

Kalbant apie lytinius skirtumus, vaikinių grupėje jų savijauta buvo apspręsta neatitikimu tarp aš-aktualaus ir nepriklausomo savęs-kryptingumo, tuo tarpu merginų grupėje psichologinį funkcionavimą apspręsdavo neatitikimas tarp aš-aktualaus ir identifikuoto bei motinos introjektuoto savęs-kryptingumo. Kitų tyrimų rezultatai parodo, kad moterys yra daugiau linkusios reguliuoti save atsižvelgdami į kitų nuomonę negu vyrai. Tai yra aiškinama skirtinga berniukų ir mergaičių socialine patirtimi. Cross ir Madson pastebi, kad motinos po lygiai taiko kontrolę auklėdamos tiek mergaites, tiek ir berniukus, tačiau jos yra linkusios daugiau apriboti dukterų autonomiškumą taikydamos kontrolę negu sūnų (Cross ir Madson, 1997, pg. Moretti M. M. ir Wiebe V. J., 1999). Higgins'o nuomone, mergaičių socializacija tam tikru laipsniu orientuoja jas reguliuoti savo elgesį pagal „reikšmingųjų kitų“ standartus, tuo tarpu, berniukų socializacija leidžia orientotis daugiau į savo pačių standartus. Todėl, tyrėjo nuomone, tai gali turėti žalingą įtaką mergaičių savęs vertinimui ir nulemti jų predispoziciją depresiškiems išgyvenimams paauglystėje.

Hipotezė, kad neatitikimas gali prognozuoti elgesį nepriklausomai nuo to, kiek pozityviai save suvokia paauglys, yra dalinai patvirtinta. Rezultatai parodė, kad tarp berniukų aš-aktualaus pozityvumas prognozavo internalizuojamas problemas, tačiau neatitikimas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus neturėjo prognostinės reikšmės. O tarp mergaičių būtent neatitikimas prognozavo tiek internalizuojamas problemas, ir eksternalizuojamas problemas, kas parodo didesnę tėvų prižiūrėjimo-tikrinimo įtaką. Nebuvo aptikta, kad neatitikimas tarp aš-aktualaus ir identifikuoto savęs-kryptingumo būtų susijęs su tiriamųjų funkcionavimu. Tyrėjai teigia, kad tai gali būti susiję su tuo, jog vidurinėje paauglystėje tėvų nuomonę apie vaikų aš-idealų dar nepakankamai įsitvirtino, ji gali daugiau pasireikšti paaugliams reguliuojant savo elgesį vėlyvojoje paauglystėje, jaunystės amžiuje. Neatitikimas tarp aš-aktualaus ir nepriklausomo savęs-kryptingumo buvo susijęs su aukštesniu eksternalizuojamų problemų laipsniu mergaičių grupėje ir aukštesniu internalizuojamų problemų laipsniu berniukų grupėse. Tačiau tarp berniukų koreliacija buvo taip pat teigiama sutampant aš-aktualiam ir nepriklausomam savęs-kryptingumui. Autoriai pateikia išvadą, kad internalizuojamos bei eksternalizuojamos problemos pasireiškia labiau, jeigu berniukai reguliuodami savo elgesį daugiau vadovaujasi nepriklausomu savęs-kryptingumu. Tai turi teigiamą

ir neigiamų pasekmių: berniukai gali būti priimti, pripažinti tarp savo bendraamžių, tačiau kartu bendraamžių pripažinti standartai gali būti labiau susiję su problematišku elgesiu. Įdomu yra pastebėti, kad berniukų didesnis atsižvelgimas į bendraamžių standartus, kartu tėvų standartų atmetimas rodo, kad vyksta tam tikra diferenciacija tarp tėvų ir nepriklausomo savęs-kryptingumo, kas kartu gali būti susiję su nepriklausomybės siekimu, t. y. tuo bruožu, kuris yra vertinamas ir skatinamas auklėjant berniukus. Mes nekeliame tikslo nustatyti, koku savęs-kryptingumu remsis tyrimo dalyviai, apibūdinami aš-aktualų ir aš-idealų. Mūsų tyrime mes nagrinėsime šių apibūdinimų ypatumus, skirtumus abiejose grupėse.

Manome, kad jeigu savęs-kryptingumui įtakos turi mano paties įsivaizdavimai apie aš-idealų bei tėvų reikalavimai, tai jie sudaro tam tikrą pagrindą savęs-kryptingumui susiformuoti Turint omeny tėvų požiūrio, vertinimo, nuomonės reikšmingumą vaiko savęs vertinimui (jis interiorizuoja tėvų vertinimą tam tikru lygiu), jo aš-idealaus susiformavimui, mes galime kelti prielaidą, kad vaikai iš pilnų šeimų turi palankesnes sąlygas stabilesniam, adekvatesniam aš-idealaus susiformavimui, nes jie turi galimybę matyti, stebėti modelio (tėčio, kuris yra ypatingai svarbus berniukų vystymuisi) elgesį, ryžtingumą siekiant užsibrėžtų tikslų, patirti vadovavimą, paramą, nukreipimą (*guidance*), negu vaikai iš išsiskyrusių šeimų, kurie neteko tos galimybės. Jei skyrybos įvyko anksti, tai berniukas kartu neteko galimybės susiformuoti aš-idealų, remdamasis tėčio reikalavimais, lūkesčiais, jo pavyzdžiu. Todėl jų aš-idealaus formavimasis turėtų būti labiau netvirtas, nestabilus. Be abejo, šioms aš-idealaus charakteristikoms turi įtakos santykių tarp vaiko ir tėčio kokybė, tą patvirtina daugelis tyrimų. Nors kai kurie tyrėjai mano, jog santykių tarp vaiko ir tėčio kokybė yra svarbesnė negu šeimos sandara, mes visgi šeimos sandarai teikiame didelę svarbą. Nors numatome, kad paauglystės amžiuje savęs vertinimui, savęs-kryptingumui įtakos turi kitų žmonių vertinimai, ypač bendraamžių, mūsų tyrime bandysime nagrinėti, kiek galimybės gyventi kartu su abiem tėvais netekimas paveikia skirtumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Esame linkę teigti, kad gyvenimas mažiau palankiomis vystymosi sąlygomis ankstyvame amžiuje, formuojantis aš-idealiui konstruktui padidina tikimybę suformuoti šį konstruktą mažiau diferencijuotą, neaiškų, neišreikštą, neadekvatų.

Toliau nagrinėsime, kokią įtaką gali turėti tėvų skyrybų patyrimas vaiko vystymuisi. Pirmiausiai norime pateikti trumpą tyrimų apžvalgą, parodančią požiūrių į skyrybas, tyrimus, nagrinėjančius su jais susijusius veiksnius, kaitą.

1.2. SKYRYBŲ PROBLEMATIKA

1.2.1. Tyrimų apie skyrybų poveikį vaiko vystymuisi ypatumai

1950 m., kai buvo atkreiptas dėmesys į vaikų, patyrusių skyrybas, problemas, pasirodė straipsniai, nurodantys, kad tokie vaikai dažniau yra linkę praleisti pamokas, įsitraukti į nusikalstamą veiklą, sirgti ligomis, dažniau pasireiškia delikventinis elgesys ir pan. Nors šalia pasigirdo tyrėjų pastabos apie tai, kad vaikai, auklėjami aukšto konfliktiškumo šeimose, patiria didesnę riziką negu vaikai iš išsiskyrusių šeimų, skyrybas stigmatizuojanti aplinka nulėmė problemų susiejimą būtent su šeimyninio gyvenimo nutraukimu. Kito dešimtmečio moksliniai darbai buvo daugiau orientuoti į suaugusiųjų vaikų tyrimą, tik keli jų buvo skirti vaikų, patiriančių skyrybų procesą, sunkumams. 1970 m. straipsnių autoriai aprašė vaikams būdingą pradinę depresiją, liūdesį, nerimą, praradimo jausmą, pyktį, elgesio problemas, „sumažėjusią tėvystę“ bei tėvų-vaikų santykių pažeidimą. Susidomėjimą skyrybų problematika padidino Wallerstein atliktų tyrimų rezultatai. Tyrėjos teigimu, skyrybos yra neraminantis ir griaunantis įvykis vaikų gyvenime. Jų pasėkmės yra pastebimos ir progresuojančios iki vaikas pasieks suaugusiojo amžių (Wallerstein J. S., Blakeslee S., 2003; Fabricius W. F., 2003). Daug autorių kritikuoja Wallerstein tyrimų išvadas remdamiesi tuo, kad autorė padarė tam tikras klaidas. Jos išvados yra per daug generalizuotos. Panašiai buvo kritikuojami ir kiti šiame laikotarpyje atliekami tyrimai. Teigiama, tyrimuose buvo naudojamos nestandartizuotos metodikos, tiriamos nereprezentatyvios tiriamųjų grupės labai skirtingo amžiaus ir plataus metų po skyrybų spektro. 1980 m. tyrimų kokybė pagerėjo, į tyrimus buvo įtraukiamos kontrolinės grupės, buvo tiriamos vaikų prisitaikymo problemos abiejų tėvų ir vieno tėvo šeimose. Kompleksiškesnis požiūris susiformavo, kai buvo pradėta tirti prieš-skyrybinę šeimos situacija, konfliktiškumo lygis. Nors iki šiol pasirodo straipsniai, nurodantys skyrybų faktą kaip vienintelę vaikų patiriamų sunkumų priežastį, vis dažniau bandoma įvertinti kuo daugiau veiksnių didinančių/mažinančių riziką, tokiu būdu nenurašant vaikų, patyrusių skyrybas, nestigmatizuojant juos kaip bejėgiškus, pažeidžiamus, neapgintus nuo žlugdančios skyrybų įtakos. Tyrimo autoriai išskiria tokius sunkumus, lydinčius skyrybų patyrimą:

Pradinis tėvų atsiskyrimas – staigų aplinkos pokytį sunkiai išgyvena vaikai, kurie buvo prisirišę prie išsikėlusio tėvo, kuriems nėra paaiškinama, kas vyksta, kurie dar emocionaliai, kognityviai nesubrendo. Tačiau vaikai iš aukšto konfliktiškumo lygio šeimų šį etapą išgyvena gana sėkmingai (Kelly J. B., Emery R. E., 2003).

Besitęsiantys tėvų konfliktai – aukštesniu depresijos, nerimo lygiu pasižymėjo vaikai, kurie buvo įtraukiami į buvusių sutuoktinių konfliktus. Konfliktai prieš skyrybas ir/ar po skyrybų neigiamai paveikdavo vaiko emocinę būklę nepriklausomai nuo laiko kintamojo (Kelly J., 2003, Kelly J. B., Emery R. E., 2003).

Neefektyvus, sumažėjęs tėvų rūpinimasis – išsiskyre partneriai palyginus su kartu gyvenančiais sutuoktiniais, yra dažniau linkę piktnaudžiauti svaiginamosiomis medžiagomis, skųstis psichosomatiniais negalavimais, daugiau įsigilinti į savo pačius išgyvenimus bei daugiau laukti iš vaiko palaikymo nei jam jį suteikti (Kelly J. B., 2003; Kelly J. B., Emery R. E., 2003).

Svarbaus ryšio praradimas – Stevenson and Black's (1995) rašo, kad santykių tarp vaiko ir tėčio nutraukimui įtakos turi ne skyrybų faktas, bet santykių problematiškumas, bendravimo, finansinės paramos, vaiko priėmimo nebuvimas. Jeigu vaikas jaučiasi tėčio priimamas, palaikomas, jis yra linkęs daugiau apibūdinti santykius su tėčiu kaip artimesnius nepriklausomai nuo šeimyninės padėties (Stevenson ir Black, 1995, pg. Arditti J. A., Prouty A. M., 1999; Kelly J. B., Emery R. E., 2003).

Finansiniai apribojimai. Nors daug tyrimų patvirtina įplaukų išsiskyrusiose šeimose sumažėjimą, akivaizdu, kad daug šeimų susidurdavo su finansinėmis problemomis dar iki skyrybų. Tačiau nustatyta, kad finansinės problemos išsiskyrusiose šeimose pasireiškia dažniau negu pilnose šeimose.

Pakartotinė tėvų santuoka. Nustatyta, kad apie trečdalis vaikų iki 18 m. gyvena vienam iš tėvų susituokus antrą kartą. Jeigu tokie santykių pokyčiai vyksta iš karto po skyrybų, vaikas išgyvena tai sunkiai, ypač jeigu antrą kartą susituokia tėvas, kuris išsiskraustė iš namų, tada skaudžiau yra išgyvenamas ryšio su juo praradimas. Nauji tėvų vaidmenys vaikui yra neaiškūs, jie susiduria su santykių konfliktais (Kelly J. B., Emery R. E., 2003; Ahrons C. R., Tanner J. L., 2003).

Kai kurie tyrėjai atkreipia dėmesį, kad bandymas pažiūrėti į skyrybas ne kaip į pavienį įvykį, nutraukiantį šeimos gyvenimą, o procesą, kurio metu pasikeičia tarpusavio santykiai, leidžia sudaryti adekvatesnį problemos vaizdą, kartu pažvelgti į vaikus, kaip aktyvius situacijos dalyvius. Tačiau autoriai apgailestauja, kad paprastai šis procesas yra vertinamas retrospektyviai prašant suaugusius vaikus prisiminti jų išgyvenimus, tuo pačiu praleidžiant jų betarpišką patyrimą. Todėl mes negalime daryti vienareikšmiškų išvadų apie vaikų sugebėjimus susidoroti su iškylančiais sunkumais būtent skyrybų metu. Tyrėjai pabrėžia, kad vaikų gyvenime vyksta daug kitų, dėmesio vertų pasikeitimų, skyrybos yra vienas iš daugelio kitų iššūkių jų raidos procese. Todėl negalime teigti, kad būtent skyrybos sudaro sunkiausią, žalingiausią patirtį vaiko vystymuisi. Toks teigimas nuvertintų pačių vaikų vaidmenį prisidedant prie savo vystymosi, socialinio tapatumo kūrimo. Kaip toliau rašo autoriai, skyrybų sunkumų įveikimas gali palengvinti nepriklausomybės, kompetencijos, savęs-įsisąmoninimo vystymą (Flowerdew J., Neale B., 2003). Pastebimos naujos kryptys planuojant tyrimus, susijusius su skyrybų klausimu ir skyrybų įtaka vaikų vystymuisi. Naujos perspektyvos, tai ne tik kalbėjimas apie trūkumus ir skyrybų žalingą poveikį, bet ir privalumų nagrinėjimas (sėkmingas prisitaikymas, mažesnis konfliktų tarp tėvų skaičius, pagerėjusi socialinė ekonominė padėtis ir pan.). Pike'o tyrimas parodė, kad kompetencijos ir savivertės lygis nesiskiria

tarp vaikų iš vieno tėvo ir abiejų tėvų šeimų. Autoriaus nuomone, tam tikrus niuansus galima iširti naudojant subtilesnius ir kompleksiškesnius psichologinius matavimus. Dabar vis dažniau į tyrimus įtraukiami vaikai ir apie jų būseną sprendžiama iš jų pačių pasisakymų (C. Smart, 2003; Frank F. Furstenberg, Andrew J. Cherlin, 1997).

Kaip galime pastebėti, diskusijos skyrybų tematika prasidėjo nuo pačios tyrimų pradžios. Svarstoma, kiek skyrybų faktas sąlygoja, o kiek yra tiesiog susijęs su vaikų elgesio bei emocinėmis problemomis. Tyrimai apima įvairius sunkumų aspektus, keičiasi tyrimų metodologija, tiriami skirtingo amžiaus tarpsnių vaikai. Pradėta daugiau domėtis pačių vaikų, betarpiškai išgyvenančių skyrybas, patyrimu, išgyvenimais. Savo tyrime irgi planuojame remtis pačių tyrimo dalyvių, patyrusių tėvų skyrybas, pasisakymais. O dabar mes norime pateikti kelių tyrimų išvadas, paaiškinančias skyrybų išgyvenimą skirtinguose amžiaus tarpsniuose.

1.2.2. Skyrybų poveikis skirtinguose amžiaus tarpsniuose

Daugelis tyrimų nagrinėja skyrybas kaip veiksni, galintį neigiamai paveikti vaiko raidą. Tyrėjai tikrina vaikų skirtingų raidos etapų užduočių atlikimą, kurio sėkmingumas gali būti susijęs su skyrybas lydiniu stresiniu patyrimu. Dovydaitienės M. tyrimo rezultatai rodo, kad vaikystėje išgyventos skyrybos gali paveikti vaikų pasiekimo motyvacijos raidą. Vaikai, gyvenantys su abiem tėvais, pasižymi didesniu sėkmės siekiu negu vaikai, patyrę tėvų skyrybas. Taip pat vaikai, kurie išgyveno anksčiau skyrybas (iki 3 m.) yra labiau linkę siekti sėkmės negu vaikai, kurių tėvai skyrėsi vėliau. Kartu vaikams, kurių tėvai išsiskyrė anksčiau nei jiems sukako 3 m., yra būdinga didesnė nesėkmės baimė. Vienas iš paaiškinimų gali būti tai, kad vyro vaidmeniui yra priskiriamas didesnis pasiekimo poreikis. Šeimose, kuriuose berniukai gyvena be tėvo, tokio modeliavimo tikimybė sumažėja, todėl jie turi mažiau palankias sąlygas išsiugdyti pasiekimo motyvaciją (Dovydaitienė M., 2004). Parke ir Beaty lygindami tarpusavyje vaikus, kurie prarado kontaktą su tėvu prieš jiems sukakus 5 m. ir vyresniais nei 6 m., parodė, kad pirmosios grupės berniukai buvo daugiau priklausomi ir mažiau užsispyrę, kategoriškai santykiuose su savo bendraamžiais. Parke aiškina minėtus pastebėjimus tuo, kad berniukas netenka galimybės stebėti ir įsisavinti tinkamus elgesio būdus (Parke R. D., 1986; Beaty L. A., 1995).

Taigi pažymima, kad vaikų reakcija skiriasi priklausomai nuo amžiaus: ikimokyklinio amžiaus vaikai yra išsigandę ir pasimetę, sieja skyrybų priežastis su savimi. Manoma, kad tai – labiausiai pažeidžiama grupė. Vaikai dar nebesugeba savarankiškai interpretuoti įvykių bei tuo metu yra sprendžiamas Edipo kompleksas. Mokyklinio amžiaus vaikai, patiriantys didelį emocinį prisirišimą prie abiejų tėvų, vieno iš jų išėjimą suvokia kaip asmeninį praradimą. Šioje vaikų grupėje gali pasireikšti depresija, bėgimas į fantazijų pasaulį. Tyrėjai diskutuoja dėl skyrybų

poveikio vaikams paauglystės amžiuje. Yra kalbama apie paauglių agresiją, nerimą. Vieni mano, kad skyrybos, kurias vaikas patiria paauglystėje, paveikia ne taip sunkiai, kadangi paauglys yra pasiekęs didesnę emocinį brandumą negu vaikas ir turi labiau išvystytą socialinį tinklą, kuris gali suteikti jam palaikymą (Braģiel J., 2000), santykių užmezgimas su priešinga lytimi leidžia jaunimui geriau suprasti tėvų problemas ir jas suprasti (Hetherington, 1966, pg. Beaty L. A., 1995). Kiti teigia, kad įsitraukimas į konfliktus, lydymas brendimo laikotarpio ypatumų, gali pažeisti tapatumo bei nepriklausomybės formavimąsi, kas vėliau gali apsunkinti tarpasmeninių santykių užmezgimą (Braģiel J., 2000).

Nors duomenys prieštaringi, manoma, kad kuo jaunesni vaikai skyrybų metu, tuo daugiau patiriama problemų. Kuo anksčiau įvyksta skyrybos, tuo labiau nerealistiškus įsitikinimus, susijusius su santykiais, turi vaikai. Konfliktiniai santykiai tarp tėvų lemia sunkumus intymiuose santykiuose bei negatyvų požiūrį į santuoką. Braģiel rašo, kad skirtingo amžiaus tarpsniuose tėvo išėjimas iš šeimos prisideda prie vaiko suvokimo, kad jis negali įtakoti savo likimo. Tai gali sukelti baimes, depresiją arba neurotiškumą. Tėčio trūkumas yra susijęs su sunkumais socialinėje bei auklėjimo sferoje, be to, vaikui yra sunkiau išmokyti elgesį, reikalingą šeimyniniam vaidmeniui atlikti (Braģiel J., 2000).

Daugelis tyrimų parodo, kad apie 20-25 proc. įvairaus amžiaus vaikų iš išsiskyrusių šeimų patiria rimtas psichologines problemas. Su panašiais sunkumais susiduria 10 proc. vaikų iš pilnų šeimų (Hetherington ir Kelly, 2002; McLanahan, 1999; Simons ir Associates, 1996; Zill ir kt., 1993 pg. Kelly J., Emery R. E., 2003). Kintamiesiems, padedantiems vaiko prisitaikymą, priskiriama: aukšta tėvo, globojančio vaiką, kompetencija; aktyvus tėvo, negyvenančio su vaiku, dalyvavimas vaiko gyvenime, geri tarpusavio santykiai; sumažėjęs tėvų konfliktiškumo lygis (Kelly J., 2003).

Vienas iš aktualiausių tyrimų, nagrinėjančių skyrybų poveikį skirtingo amžiaus tarpsnių vaikams, aspektų yra nustatymas amžiaus, kada skyrybos turi mažiausiai neigiamą poveikį. Minėjome, kad viena iš vyraujančių nuomonių yra ta, jog kuo anksčiau vaikas patiria skyrybas, tuo jos turi žalingesnę poveikį. Tačiau tyrėjų, besiremiančių skirtingomis teorinėmis pažiūromis, nuomonės, šiuo atžvilgiu išsiskiria. Dabar pateiksime kai kurių teorijų šalininkų aiškinimus skyrybų poveikio aspektu, kartu jų nuomonę apie „optimaliausią“ skyrybų laikotarpį.

1.2.3. Teoriniai sunkumų, susijusių su skyrybų patirtimi, paaiškinimai

Remiantis **psichodinaminėmis teorijomis**, sunkiausias skyrybų metas yra pirmieji 6 m., kuomet yra formuojami objektiniai santykiai su motina, vėliau su tėčiu ir su abiem kartu, taip vadinamieji triados santykiai. Vaikas ir tėvai kuria tam tikrą psichinę pusiausvyrą, struktūrą ir,

pakitęs vienam elementui, keičiasi kiti triados santykiai. Skyrybos pakeičia triados santykius (Figdor G., 1995).

Edipo komplekso sprendimo metu vaikas išvysto sugebėjimą mylėti 2 žmones vienu metu. Jeigu vaikas neturi galimybės išvystyti triados santykių, pavydo vietą užima lojalumo konfliktas, kuris reiškia, kad bet kokie santykiai yra suvokiami kaip neištikimybė kitų santykių atžvilgiu. Tėčio nebuvimas gali sąlygoti vaiko baimę kurti triados santykius (Figdor G., 1995). Kitaip sakant, skyrybos, susijusios su tėčio nebuvimu šalia, gali apsunkinti santykių užmezgimą ateityje.

Figdor teigimu, santykių su tėčiu nutrūkimas gali pažeisti berniuko identifikavimosi procesą. Kuo rečiau vaikas matosi su tėčiu, tuo labiau yra pastebimos idealizavimo tendencijos, todėl berniukams yra sunku sukurti adekvatų savęs vaizdą, adekvatų „aš-idealą“, o mergaitėms – vyro įvaizdį, atitinkantį realybę. Kadangi vaikas neturi galimybės koreguoti savo įsivaizdavimo, jis susiduria su tokios identifikacijos neveiksmumu bei siekia nepasiekiamo idealo (Figdor G., 1995). Šis paaiškinimas mums yra įdomus, kadangi savo tyrime nagrinėsime skirtumus tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vaikų iš pilnų ir nepilnų šeimų. Taip pat yra teigiama, kad kuo labiau yra ribota vaiko galimybė gyventi triados santykiuose, tuo yra daugiau ambivalentiškumo, agresyvumo, nukreipto į tą tėvą, su kuriuo jis gyvena (Figdor G., 1995).

Pagal **psichoanalitinę teoriją** skyrybos yra ypatingai žalingos vaiko vystymuisi, kai jam yra sukakę 6 m. Šią besiskiriančią nuomonę psichoanalitikai aiškina išaugusiu tėčio vaidmeniu Edipo komplekso sprendimo laikotarpiu. Vėliau, nuo 6 m., vaikas aktyviai pradeda siekti tėvo meilės, jo autoriteto, vadovavimo. Berniukas perima tokius vyriškumo bruožus: atsakomybę, ryžtingumą, nepriklausomybę, užsispyrimą siekiant tikslo, santykių su priešinga lytimi modelį, savarankiškumą, įžvalgų strategijų planavimą, racionalų priemonių ir tikslų vertinimą, drąsą (Parke R. D., 1986; Stenson J., 1994; Popenoe D., 1996).

Kadangi tyrimo rezultatai parodo, kad vaikai iš išsiskyrusių šeimų triskart daugiau patiria elgesio sutrikimų (Hetherington M. E., 2003), pagal **Ego psichologijos** teorijos pagrindus jiems yra būdinga: žema impulsų ir afektų kontrolė, bloga emocijų diferenciacija, artimuose santykiuose jie linkę išlaikyti atstumą, jautriai reaguoja į kritiką, atstūmimą. Jų Ego nėra pakankamai integruotas – jie sunkiai integruoja priešybes, ateities tikslai neaiškūs, prieštaringi arba viršijantys galimybes, paaugliai nesugeba savęs apibūdinti, arba apibūdindami remiasi kraštutinėmis teigiamomis/neigiamomis savybėmis (Kalpokienė V. ir Gudaitė G., 2004). Kadangi teigiama, jog vaikai iš išsiskyrusių šeimų dažnai pasižymi elgesio problemomis, galime kelti prielaidą, kad pateiktas paauglių apibūdinimas gali būti būdingas ir paaugliams, patyrusiems skyrybas.

Pagal **sociokultūrinės identifikacijos teorijos** pažiūras, turinčias savo ištakas psichoanalitinėje teorijoje, ryšio tarp tėvų ir vaiko kokybė nulemia, kurį iš jų vaikas pasirinks kaip modelį. Kuo daugiau asmuo patenkina vaiko poreikius, tuo tikimybė, kad jis taps modeliu, yra

didesnė (Sitarczyk M., 2002; Dąbrowska, 1995). Modelio poveikis yra tuo stipresnis, kuo glaudesnis emocinis ryšys.

Socialinio mokymosi teorijos šalininkai vertina motinos ir tėvo įtaką vaiko vystymuisi panašiai kaip sociokultūrinės identifikacijos teorijos šalininkai. Ir tėvas, ir motina yra vadinami „reikšmingaisiais kitais“. Stebėdami tėvo elgesio modelį, berniukai išmoksta būti vyrais (Popenoe D., 1996), o mergaitės, stebėdamos tėvo ir mamos elgesio modelį, išmoksta elgesio su vyrais. Tėčiui yra priskiriamos tokios funkcijos, įtakojančios vaiko vystymąsi:

1. „išorinio pasaulio“ reprezentacija;
2. „nepažeidžiamumas“ vaikui užgauliojant tėtį;
3. „didelis“, „stiprus“, „sugebantis konkuruoti“, „sugebantis įsitvirtinti“ savybių reprezentacija, profesinio sėkmingumo, padėties visuomenėje reprezentacija (Rohner R. P., Veneziano R. A., 2001, Stenson J. B., 1994; Popenoe D. 1996; Parke R. D., 1986).

Prieraišumo teorija. Teorijos autorius Bowlby, kaip vienas iš nedaugelio tyrėjų, pabrėžia būtent laiko kiekį, kurį kartu praleidžia tėvas ir vaikas kaip vieną iš veiksnių, lemiančių santykių kokybę (Fabricius W. F., 2003). Kitų tyrimų rezultatai dažnai parodo, kad tėčio ir vaiko santykiai išsiskyrusiose šeimose yra daugiau susiję su kokybine nei kiekybine jų išraiška (Gordon E. F., Schwartz S. J., 2004). Atsižvelgiant į kiekybinę santykių išraišką, prieraišumo teorijos šalininkai teigia, kad santykių saugumui įtakos turi tėvo pasiekiamumas, apribojamas vaiko gyvenamąja vieta. Fabricius W. F. remdamasis šia teorija kelia prielaidas, kad vaikams yra būdingas susirūpinimas dėl jų santykių su tėvu, kurie priklauso nuo vaiko ir tėvo gyvenamųjų vietų suderinimo. Be to, laiko kiekis, kurį kartu praleidžia vaikas su tėvu kartu su jų gyvenimo vietų suderinimu, paveikia emocinį santykių tarp vaiko ir tėvo saugumą (Fabricius W. F., 2003).

Matome, kad skirtingų teorijų šalininkai skiria svarbų vaidmenį tėčiui vaiko vystymuisi. Akcentuojami panašūs vystymosi aspektai, kurie skirtingose teorijose yra įvardinami skirtingais terminais. Teorijų šalininkai daug dėmesio skiria santykių tarp vaiko ir tėčio kokybei, būtent jos įtakai vaiko tapatumo formavimuisi, ypač berniukų, vyriško elgesio įsisavinimui, tarpasmeninių santykių mezgimui. Toliau mes norime apžvelgti berniukų ir tėčių santykių ypatumus bei pokyčius, vykstančius po skyrybų.

1.2.4. Berniukų ir tėčių santykių svarba

Dažniausiai šeimoje įvykus skyryboms, vaiko globa yra paskiriama motinai, be to, moteris, palyginus su vyrais, yra linkusios rečiau kurti pakartotinę santuoką (Ahrons C. R., Tanner J. L., 2003), tai reiškia, kad vaikai dažnai netenka galimybės palaikyti nuolatinius santykius būtent su

tėčiu. Todėl svarbu atkreipti dėmesį į santykių tarp vaiko ir tėčio pokyčius po skyrybų. Kaip pažymi Hetherington (1999), berniukai, gyvenantys su motinomis, patiria agresyvesnį motinų elgesį negu mergaitės bei labiau suprastėjusią namų aplinką ne tik dėl konfliktų su motina, bet ir dėl to, kad prieš skyrybas tėtis skirdavo jiems daugiau laiko (Kelly J. B., 2003; Kelly J. B., Emery R. E., 2003).

Lyginant skyrybų poveikį skirtingos lyties vaikams, pažymima, kad nors berniukai palyginus su mergaitėmis skyrybų krizę išgyvena lengviau, jiems yra būdingesnis problemų eksternalizavimas, dėl ko berniukai tampa nepaklusnūs, agresyvūs, meluoja. Net jeigu vaiko elgesys nekelia problemų, tai dar nereiškia, kad jis sėkmingai integravo patirtį ir susitaikė. Dažnai tenka kalbėti apie distresą, kuris pasireiškia praėjus tam tikram laikui. Daug vaikų po skyrybų į jaunystės amžių įeina nerimastingi, nedrausūs, su žema saviverte (Kelly J., 2003).

Tyrėjų nuomone, vaiko ir tėvų santykiai sąlygoja tokių elgesio parametrų kaip vyriškumas arba moteriškumas, labai reikšmingų vėlesniai adaptacijai, įsisavinimą. Anot Hetherington'o, mergaičių moteriškumą sąlygoja motinos bei tėvo šiluma, tėvo vyriškumas, motinos kaip modelio priėmimas, tuo tarpu berniukų vyriškumą sąlygoja labiau tėvo nei motinos šiluma (Hetherington pg. Parke R. D., 1986).

Šiame kontekste svarbu prisiminti tėčio vaidmenį drausminant vaiką – būtent jis yra laikomas stipresniu elgesio kontrolieriumi negu motina (Popenoe D., 1996). Tėvo drausmintojų vaidmuo vaiko auklėjime išlieka aktualus visais vaiko raidos etapais, tačiau ypatingai jo reikšmė padidėja paauglystėje. Stenson J. B. rašo, kad paauglys formuoja visus sugebėjimus, kurie bus reikalingi funkcionuojant visuomenėje (sąžinė, sąmoningumas ir pan.) remdamasis tėčio pavyzdžiu. Jis išmoksta paklusimo tam tikroms taisyklėms, įsisavina, kaip reguliuoti savo elgesį atsižvelgiant į kitų reikalavimus. O tai yra būtina egzistavimo visuomenėje sąlyga (Stenson J. B., 1994). Nesant šalia tėčiui, tikimybė, kad vaikas patirs sunkumų prisitaikant prie aplinkos, padidėja.

Woodward ir Fergusson teigimu, pagal psichologinio prisitaikymo sunkumus vaikystėje galima prognozuoti paauglių prastą psichologinį prisitaikymą (elgesio ir emocijų problemos) (Woodward ir Fergusson, 1999; Lochman ir kt., 1990, pg. Ignatavičienė K. ir Kratavičienė R., 2004). Ši teiginį patvirtina Ignatavičienės K. ir Kratavičienės R. tęstinio tyrimo rezultatai. Tai ypač pasireiškia berniukams, tačiau minėtos problemos neprognozuotinos ilgesniam laikui (Ignatavičienė K. ir Kratavičienė R., 2004).

Apie bendravimo su tėčiu poreikį liudija tyrimo rezultatai, pagal kuriuos daug vaikų, ypač berniukų, norėtų daugiau bendrauti su tėčiu (Kelly J. B., Emery R. E., 2003). Netekę tokios galimybės jie dažniau susiduria su tokiomis problemomis kaip bendravimo sunkumai, didesnė priklausomybė nuo bendraamžių, didesnis nukrypimas nuo vyriško vaidmens. Norint užtikrinti palankias vaikų, patyrusių skyrybas, vystymosi sąlygas, būtina atsižvelgti į tyrimų rezultatus, rodančius galimas šių ryšių deprivacijos pasekmes.

1. 3. Perfekcionizmas

Į tyrimą mes taip pat įtrauksime perfekcionizmo lygio matavimus, kadangi, mūsų nuomone, jeigu paaugliai iš nepilnų šeimų kelia savo aš-idealiu mažiau diferencijuotus, todėl pasižyminčius kraštutinumais, reikalavimus, tai galėtų būti susiję su neadekvačiais reikalavimais sau atliekant užduotis, jausmais, kurie kyla patiriant nesėkmę. Šie bruožai yra būdingi perfekcionistams. Perfekcionizmas – tai įsitikinimas, kad būtina pasiekti tobulumo lygį. Viskas, kas yra mažiau negu tobula, nėra priimtina. Hewitt ir Flett teigia, kad perfekcionizmas gali pasireikšti skirtingomis atmainomis, kiekviena jų yra susijusi su įvairaus sudėtingumo problemomis. Tarp jų yra depresiškumas, nerimas, valgymo sutrikimai, įvairios proto negalios ir kt.

Skiriamas adaptyvus ir dezadaptyvus perfekcionizmas. *Adaptyvus* perfekcionizmas charakteristikomis lemia aukštų tikslų kėlimą bei dažnai jų pasiekimą dedant dideles pastangas. Kitų autorių apibūdinimu, jie sugeba patirti malonumą įveikę sunkias užduotis. Paprastai šiuos žmones galima apibūdinti taip: jie siekia pranokti kitus bei būti tobuli. *Dezadaptyviam* perfekcionizmui būdingas nuolatinis nepasitenkinimas savimi, nepriklausomai nuo užduoties atlikimo kokybės. Atlikdami darbą perfekcionistai gali nepasiekti numatytų tikslų, kadangi daug dėmesio skiria smulkmenoms. Tačiau tikslų kėlimas nėra pakankamas perfekcionisto apibrėžimas. Tyrėjų teigimu, perfekcionistams yra būdingas įsitikinimas, kad jie yra vertinami, jeigu yra tobuli. Tai yra socialinis perfekcionizmo aspektas, kuris siejamas su depresiškumu, suicidiškumu. Kitas būdingas perfekcionistams bruožas yra laukimas iš kitų irgi aukštų atlikimo standartų. Šį perfekcionisto bruožą taip pat galima priskirti prie orientuoto į išorę perfekcionizmo. Paprastai į save orientuoti perfekcionistai geriausiai jaučiasi streso nekeliančioje situacijoje. Tarp adaptyvių perfekcionizmo orientuoto į save aspektų yra minimas sugebėjimas pasirodyti geriau stresinėje situacijoje (Benson E., 2003).

Addeholt-Elliot pateikia penkis perfekcionistų studentų arba mokytojų aspektus, susijusius su pasiekimu: atidėliojimas, nesėkmės baimė, „viskas arba nieko“ pozicija, nelankstus tobulumo reikalavimas, darboholizmas. Manoma, kad perfekcionizmo ištakas galima atrasti santykiuose šeimose. Perfekcionistai dažnai yra kilę iš šeimų, kuriuose buvo taikomas autoritarinis auklėjimo stilius kartu su sąlygotos tėvų meilės pozicija (Wikipedia, 2006). Vaikai tokiu būdu išmoka, kad yra mylimi, jeigu sugeba nusipelnyti (pvz.: gerais mokymosi rezultatais) tėvų meilę.

Pateikdami įvairių tyrimų, skirtų savęs vaizdo nagrinėjimui, minėjome, kad berniukai mažiau atsižvelgia į kitų keliamus jiems standartus negu mergaitės. Kitaip sakant, jie pasižymi didesne nepriklausomybe nuo kitų nuomonės apie juos. Paauglystės amžiuje šie standartai yra daugiau nepriklausomi nuo tėvų negu mergaičių. Tai gali nulemti skirtingai taikomi socializacijos

berniukų ir mergaičių būdai. Tačiau taip pat teigiama, kad šis savo standartų atsiskyrimas nuo tėvų yra pastiprinamas saugiu prieraišumu, gera santykių su tėčiu kokybe. Todėl galime kelti hipotezę, kad tėvų skyrybos gali turėti įtaką savęs suvokimui – aš-aktualiam, aš-idealiai bei jų skirtumui. Yra pateikiami gana prieštaringi duomenys, aiškinantys skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus įtakojančius veiksnius. Vieni tyrėjai teigia, kad esant bendravimo su tėčiu trūkumui, berniukai yra linkę idealizuoti tėtį ir tuo remdamiesi kurti neadekvatų aš-idealų, pasižymintį sunkiai pasiekiamais standartais. Kiti tyrėjai mano, kad daugiau pagrindo kelti aukštus standartus turi berniukai, kurie sulaukia iš tėčio pusės palaikymą, bendravimas su juo nėra ribojamas šeimos sudėties pokyčiais. Mes remsimės požiūriu, anot kurio bendravimo su tėčiu trūkumas įtakoja berniukų savęs vaizdą, keliamus standartus aš-idealiai taip, kad tie standartai yra sunkiai pasiekiami.

Taigi šiame tyrime bandysime nustatyti, ar skiriasi aš-aktualaus lygis, aš-idealaus lygis, skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, perfekcionizmo lygis berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupėse. Taip pat stengsimės nustatyti veiksnius, kurie galėtų įtakoti šiuos skirtumus.

1.4. Tyrimo tikslai ir uždaviniai

Tyrimo tikslai:

1. Išnagrinėti skirtumus tarp berniukų aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų
2. Išanalizuoti, kokie yra aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio ypatumai atsižvelgiant į tam tikrus kintamuosius

Tyrimo uždaviniai:

Šiuo tyrimu siekiame patikrinti:

1. Ar skiriasi aš-aktualus berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų;
2. Ar skiriasi aš-idealus berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų;
3. Ar skiriasi berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų skirtumai tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus;
4. Ar skiriasi berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų perfekcionizmo lygis.

Išanalizuoti:

5. Kokie yra aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio ypatumai atsižvelgiant į vaikų skaičių tiriamųjų šeimose, požiūrį į skyrybas, autoriteto išskyrimą, reakciją į kritiką, savęs įsivaizdavimą po 10 m., gyvenimo tikslus, noro sukurti šeimą, savo sugebėjimų palyginimą su bendraamžių sugebėjimais, savęs vertinimą, santykių su mama ir tėčiu kokybe.

1. 5. Tyrimo hipotezės

1. Aš-aktualaus lygis berniukų iš pilnų šeimų yra aukštesnis nei aš-aktualaus lygis berniukų iš išsiskyrusių šeimų.
2. Aš-idealaus lygis berniukų iš pilnų šeimų yra žemesnis negu aš-idealaus lygis berniukų iš išsiskyrusių šeimų.
3. Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų skiriasi.
4. Berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų perfekcionizmo lygis skiriasi.
5. Galima nustatyti tam tikrus skirtumus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio atsižvelgiant į tokius tyrimo kintamuosius: vaikų skaičius tiriamųjų šeimose, požiūris į skyrybas, autoriteto išskyrimas, reakcija į kritiką, savęs įsivaizdavimas po 10 m., gyvenimo tikslai, noras sukurti šeimą, savo sugebėjimų palyginimas su bendraamžiais, savęs vertinimas, santykių su mama ir tėčiu kokybė.

METODIKA

2.1. Tiriamieji

Tyrime dalyvavo 10 ir 11 klasės moksleiviai iš 4 Vilniaus miesto mokyklų (Vytauto Didžiojo gimnazijos Žvėryno gimnazijos, A. Vienuolio mokyklos, Tuskulėnų mokyklos). Iš viso buvo ištirti 239 mokiniai. Į tiriamųjų grupę atrinkome 70 berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų. Tiriamųjų grupę sudarė 30 berniukų iš išsiskyrusių šeimų ir 40 berniukų ir pilnų šeimų nuo 16 iki 18 m. Visi dalyviai sutiko dalyvauti tyrime. Į išsiskyrusių šeimų grupę įėjo berniukai, patyrę tėvų skyrybas, šiuo metu gyvenantys su mama. Į pilnų šeimų grupę įėjo berniukai, gyvenantys su abiem tėvais. Tiriamųjų pasiskirstymą pagal šeimos sudėtį bei amžių pateikiame 1 lentelėje (žr.1 lentelę).

1 lentelė. Berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų pasiskirstymas pagal šeimos sudėtį bei amžių

Tiriamieji	Skaičius	Amžius (metų)		
		16	17	18
Iš pilnų šeimų	40	20	13	7
Iš išsiskyrusių šeimų	30	12	12	6
Bendrai	70	32	25	13

2.2. Matavimo ir vertinimo būdai

Tyrimo metu berniukai iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų pildė būdvardžių metodiką, perfekcionizmo anketą bei anketą moksleiviui.

Būdvardžių metodika

Aš-aktualaus ir aš-idelaus nustatymui buvo panaudotas būdvardžių sąrašas, pateiktas būdvardžių metodikoje. Sąrašą sudaro 40 priešingų reikšmių savybių poros, iš viso 80 savybių, pvz.: „įdomus – nuobodus“, „nesmalsus – smalsus“ ir pan. Tarp kiekvienos poros yra pateikiama 5 balų skalė, kur 1 ir 5 reiškia „labai tinka“, 2 ir 4 – „tinka“ ir 3 – „nei tinka nei netinka“. Tiriamieji turi kiekvienoje poroje įvertinti, kiek tinka viena ir kita savybė ir pažymėti vieną skaičių. Kadangi savybės yra priešingų reikšmių, tai vienos savybės pasirinkimas iš karto atmeta priešingą savybę, t. y. jeigu tiriamasis pažymi, kad savybė „kantrus“ jam „labai tinka“ (5), tai tas reiškia kad savybė „nekantrus“ jam „labai netinka“.

Perfekcionizmo anketa

Perfekcionizmo lygiui įvertinti buvo naudojama darbo autorės sukurta anketa. Anketos klausimai yra apie tiriamųjų išgyvenimus, mintis atliekant kažkokią veiklą. Ją sudaro 12 teiginių, šalia kurių yra pateikta 5 balų skalė, kur 5 reiškia „visada (visiškai atitinka)“, 4 – „dažnai (atitinka)“, 3 – „kartais (nei atitinka nei neatitinka)“, 2 – „labai retai (neatitinka)“, o 1 reiškia „niekada (visiškai neatitinka)“. Teiginių pavyzdžiai: „Man yra sunku priimti tai, kad man kartais nesiseka“, „Aš visur norėčiau būti geriausias“, „Aš retai būnu savimi patenkintas“. Paaugliai turėjo apibrėžti skaičių, kuris parodydavo, kiek teiginiai jiems tinka.

Prieš pateikiant anketą buvo atliekamas pilotinis tyrimas su nedidele tiriamųjų imtimi. Pilotinio tyrimo metu bandėme išsiaiškinti, ar visi teiginiai yra suprantami, jeigu ne, kaip galima palengvinti supratimą. Tokiu būdu buvo pakeisti trys anketos teiginiai („Žinau, kas man yra svarbiausia gyvenime“ – klausiama konkrečiau – „Man sunku nuspręsti, kam skirti daugiausiai dėmesio ir laiko“; „Norėčiau būti geriausias specialistas savo pasirinktoje profesijoje“ – apimamas platesnis perfekcionizmui būdingas kontekstas – „Aš visur norėčiau būti geriausias“; „Man pavyksta įgyvendinti tai, kas man yra svarbu“ – teiginys pakeičiamas į priešingos krypties teiginį – „Aš bijau suklysti, nes tada jaučiuosi nevykėlis/nevykėlė“. Galutinis anketos variantas yra pateikiamas priede (žr. priedą). Vidinio suderinamumo rodiklis, t. y. Cronbach Alpha lygus 0.5009.

Skaičiuojant perfekcionizmo lygį yra sumuojami visi balai ir suma yra padalinama iš klausimų skaičiaus. Atsakymas į penktą anketos teiginį skaičiuojamas atvirkščiai.

Moksleivio anketa

Anketa yra sudaryta darbo autorės. Klausimai yra skirti platesnėms žinioms apie tiriamuosius bei jų požiūrius tam tikrais klausimais gauti. Anketa yra sudaryta iš dviejų dalių. Pirmoji dalis skirta visiems tiriamiesiems, tuo tarpu antrąją dalį mokiniai pildo pasirinkdami klausimus priklausomai nuo šeimos sudėties, kurioje gyvena dabar (pilnoje šeimoje ar išsiskyrusioje). Pirmojoje anketos dalyje buvo klausiama apie tiriamųjų demografinius duomenis, požiūrį į skyrybas. Buvo domimasi jų autoritetais, gyvenimo tikslais, klausiama apie jų reakciją į kritiką. Taip pat tyrimo dalyviai buvo prašomi įvertinti santykių su mama ir tėčiu kokybę, savo vidines charakteristikas, savo išvaizdą, palyginti savo sugebėjimus su bendraamžių sugebėjimais. Antrojoje anketos dalyje berniukai iš išsiskyrusių šeimų atsakydavo į klausimus, susijusius su skyrybų patirtimi. Tuo tarpu tiriamieji iš pilnų šeimų atsakydavo į panašius klausimus, tačiau klausimai buvo formuluojami siekiant išsiaiškinti jų nuomonę šiais skyrybų patirties aspektais.

Siekiant pagerinti klausimų kokybę bei tikslingumą buvo atliekamas pilotinis tyrimas. Atsižvelgiant į mokinių pastabas buvo pakeisti kai kurie teiginiai, klausimai buvo praplečiami, išskaidomi į kelis paprastesnius klausimus. Pavyzdžiui: „Ar norėtum turėti savo šeimą? Kaip ją

įsivaizduoji?“, buvo pakeistas į klausimą „Ar norėtum turėti savo šeimą? Kas Tau būtų svarbiausia Tavo šeimoje?“.

2.3. Tyrimo eiga

Tyrimas buvo atliekamas grupiniu būdu. Klasių mokiniai buvo tiriami pamokos metu. Tyrimo pradžioje buvo susitariama su mokyklų administracija, mokytojais. Prieš atliekant tyrimą visų mokinių buvo paklausta, ar jie sutinka dalyvauti tyrime. Tiems, kurie sutiko, buvo paaiškunami tyrimo tikslai, jo eiga. Mokiniam buvo pasakoma, kad tyrimo metu jie bus prašomi užpildyti anketas, atsakyti į klausimus. Vėliau, jie bus supažindinti su tyrimo rezultatais.

Pirmiausia tyrimo dalyviai gaudavo lapus su juose pateiktu savybių, apibūdinančių juos pačius, sąrašą. Ant pirmo lapo buvo užrašytas klausimas: „Koks/-ia Tu esi dabar?“. Buvo garsiai skaitoma tokia instrukcija:

„Jums pateikuose dviejuose lapuose yra surašytos savybės priešingų reikšmių, tarp jų yra 5 balų skalė, kurioje Jums reikės pažymėti, kiek tos savybės Jums tinka dabar. Kuo skaičius yra arčiau būdvardžio, tuo labiau ši savybė Jums tinka. Perskaitykite kiekvieną savybių porą ir pažymėkite vieną skaičių, kuris parodys, kiek šios savybės Jums tinka dabar. *Pavyzdžiui, jeigu Jūs savybė „įdomus“ Jums labai tinka, Jums reikia pažymėti skaičių 5, tai kartu reiškia, kad priešinga savybė „nuobodus“ Jums labai netinka, tačiau jokio kito skaičiaus žymėti nereikia*“.

Būdvardžių metodikos užpildymas užtrukdavo apie 10 min.

Vėliau mokiniai pildė perfekcionizmo anketą. Garsiai skaitoma instrukcija:

“*Jums pateikiama 12 teiginių. Šalia kiekvieno teiginio yra 5 balų skalė, kur skaičius 5 reiškia „visiškai atitinka“, o skaičius – „visiškai neatitinka“. Jums reikia apibrėžti skaičių, kuris parodys, kiek kiekvienas teiginys Jums tinka*“. Anketos pildymas užtrukdavo apie 5 min.

Po šios anketos užpildymo mokiniam buvo pakartotinai išdalinama būdvardžių metodika, tačiau su skirtinga instrukcija: „*Dabar Jūs gaunate lygiai tokių pačių savybių sąrašą, tačiau šį kartą Jums reikės apibraukti tuos skaičius, kurie parodytu, kokias savybes ir kiek išreikštas Jūs norėtumėt turėti*“.

Ant pirmųjų lapų buvo užrašytas klausimas „Koks/-ia Tu norėtum būti?“.

Pabaigoje mokiniai atsakydavo į *anketos moksleiviui* klausimus. Siekiant užtikrinti saugumą bei nepažeisti asmeninių tyrimo dalyvių teisių, buvo pasakoma, kad jie gali atsakyti į klausimus tiek, kiek jie nori, tačiau svarbu, kad jų atsakymai būtų nuoširdūs, antrajame anketos lape jie turi atsakyti į klausimus, priklausomai nuo šeimos sudėties, kurioje dabar gyvena. Anketos užpildymas užtrukdavo apie 15-20 min.

2.4. Duomenų tvarkymas

Duomenų tvarkymui buvo naudojama statistinio paketo socialiniams mokslams (SPSS) 11 versija. Ryšio tarp tyrimo kintamųjų nustatymui naudojama Pearson r koreliacijos koeficientas (jei analizuojami intervaliniai duomenys) arba Spearman r koreliacijos koeficientas (jei analizuojami duomenys ranginiai). Vidurkiai buvo lyginami Stjudent t testu (analizuojami duomenys – intervaliniai). Ir skirtumas tarp imčių skirstinių (duomenys – ranginiai) buvo nustatinėjamas remiantis Mann-Whitney arba Kruskal-Wallis kriterijais.

Duomenų apdorojimas pirmajai hipotezei apie aš-aktualaus tarp berniukų iš pilnų ir aš-aktualaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų skirtumą tikrinti

Aš-aktualiam apibūdinimui naudojome būdvardžių metodikoje pateiktas savybių poras. Visos būdvardžių metodikos vidinis suderinamumas Cronbach Alpha yra žemas 0,1876. Kadangi lyginant aš-aktualų ir aš-idealų berniukų ir pilnų ir nepilnų šeimų grupėse, mes norėsime palyginti bendrą šių kintamųjų lygį, t. y. visų savybių pasirinkimų vidurkį, pabandėme išsirinkti teigiamas savybės (šiuo atveju pvz.: „intravertas-ekstravertas“ nėra nei teigiama nei neigiama savybių pora). Manome, kad teigiamos savybės daugumai paauglių yra labiausiai pageidaujamos apibrėžiant jų aš-idealų. Šių savybių išskyrimui mes naudojome skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus įvertinimus. Jeigu daugiau negu 50 proc. tyrimo dalyvių pažymėdavo skirtumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus link tam tikros savybės ir kartu mažiau negu 10 proc. tiriamųjų link priešingos savybės, keliame prielaidą, kad pirmoji savybė paprastai yra vertinama kaip teigiama, pageidaujama. Iš 40 pateiktų savybių porų tokiu būdu išrinkome 20 savybių poras, vidinio suderinamumo rodiklis Cronbach Alpha padidėjo iki 0,7807. Pagal išrinktasias savybes bandėme nustatyti aš-aktualaus ir aš-idealaus lygį, t.y. tų savybių vertinimų vidurkį. Duomenis apie tai, kiek procentų tiriamųjų norėtų keistis link teigiamų savybių, pateikiame priede (žr. priedą 4).

Išrinktos savybės sudarys galimybę palyginti savybių apibrėžiančių tiriamųjų aš-aktualų vidutinį lygį, kuris taip pat atspindi savęs vertinimo lygį. Vidutinį aš-aktualaus lygį gauname susumavę visus tiriamųjų pasirinkimų balus ir padalinę iš savybių porų skaičiaus, t.y. iš 20. Vidutinį aš-idealaus lygį gauname lygiai tokiu pačiu būdu, tik sumuojame paauglių pasirinkimus, gautus pateikiant būdvardžių metodiką antrąjį kartą.

Norėdami palyginti aš-aktualaus lygį tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų, naudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims. Kriterijus leidžia įvertinti, ar egzistuoja statistiškai reikšmingas skirtumas tarp dviejų nepriklausomų grupių tam tikro kintamojo (šeimoms sudėties: pilna arba išsiskyrusi) atžvilgiu.

Taip pat visas 20 savybių poras sugrupavome į 4 grupes:

1. Bendravimo metu pasireiškiančios savybės (6 savybių poros), Cronbach alpha 0,59
2. Savybės, susijusios su tikslų kėlimu ir jų pasiekimu (8 savybių poros), Cronbach alpha 0,77
3. Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje (3 savybių poros), Cronbach alpha 0,53,
4. Emocines charakteristikas apibrėžiančios savybės (3 savybių poros). Cronbach alpha 0,25.

Matome, kad labiausiai suderinta grupė yra grupė, apimanti savybes, susijusias su tikslų kėlimu ir jų pasiekimu, mažiau suderintos grupės, apimančios savybes, pasireiškiančias bendravimo metu bei mokslų srityje, ir mažiausiai suderinta yra grupė, apimanti savybes, išreiškianti emocines charakteristikas. Kadangi paskutinės grupės suderinamumo rodiklis yra žemas, šios grupės neįtrauksime į statistinius skaičiavimus, tačiau lyginant tiriamųjų pasirinkimus atskirų savybių atžvilgiu, emocines charakteristikas išreiškiančios savybės įeis į rezultatų nagrinėjimą.

Norėdami išsiaiškinti, pagal kokias savybes statistiškai reikšmingai skiriasi tiriamųjų pasirinkimai, naudojome Mann Whitney kriterijų. Šiuo atveju p reikšmė nurodys vidurkių skirtumo, tačiau parodys, kuri grupė pagal kokias savybes dažniau rinkosi aukštesnius įvertinimus (pvz.: savybė labai tinka (5), tinka (4)).

Duomenų apdorojimas hipotezėms apie aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų skirtumams tikrinti

Skirtumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus gavome atimdami iš aš-idealaus apibrėžiančios savybės vertinimo tokios pačios savybės, tačiau apibrėžiančios aš-aktualų, vertinimą. Rezultatą paversdavome teigiamu skaičiumi. Savo tyrime taip pat lyginome skirtumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, kuris galėjo būti kaip teigiamas, taip ir neigiamas.

Lygindami aš-idealaus lygį, skirtumą tarp tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygį berniukų ir pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse panaudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims bei Mann Whitney kriterijų. Pirmuoju kriterijumi tikrinome hipotezę apie vidutinio aš-idealaus lygio, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygio berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupėse skirtumą. Ar aš-aktualaus lygis skiriasi nuo aš-idealaus kaip tiriamųjų iš pilnų šeimų taip ir tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų, patikrinsime naudodami Stjudento t kriterijų priklausomoms imtims. Mann Whitney kriterijumi lyginome, pagal kokias savybes tiriamieji iš abiejų grupių daro skirtingus pasirinkimus apibrėžiant aš-aktualų, pagal kokias savybes pasireiškia skirtingi skirtumų tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus dydžiai.

Duomenų apdorojimas penktajai hipotezei apie veiksnius, kurie yra susiję su aš-aktualiū, aš-idealiū, skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygiu berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų tikrinti

Veiksnius, susijusius su aš-aktualiū, aš-idealiū, skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygiu, išryškino remdamiesi anketos atsakymais. Tiriamųjų atsakymus sugrupavome pagal tokias kategorijas (žr. lentelę 1).

Lentelė 1. Tiriamųjų atsakymų į klausimyno klausimas suskirstymas į kategorijas

Veiksniai	Kategorijos				
Vaikų skaičius	Vienturtis		Turi brolių/ius arba/ir seserį/is		
Požiūris į skyrybas	Teigiamas	Neigiamas		Neutralus	
Autoriteto išskyrimas	Išskyrė autoritetą		Neišskyrė autoriteto		
Savęs įsivaizdavimas po 10 m.	Konkretus	Abstraktus	Nežino	Kita	
Reakcija į kritiką	Ignoruoja	Atsižvelgia/bando pasitaisyti		Pyksta/jaučia gėdą	
Gyvenimo tikslai	Konkretūs	Abstraktūs	Nežino	Kita	
Šeima	Nori turėti šeimą		Nenori turėti šeimos		
Sugebėjimų palyginimas su bendraamžių sugebėjimais	Žymiai geresni	Geresni	Tokie patys	Prastesni	Žymiai prastesni
Santykių su mama kokybė	Labai šilti	Šilti	Nei šilti nei šalti	Šalti	Labai šalti
Santykių su tėčiu kokybė	Labai šilti	Šilti	Nei šilti nei šalti	Šalti	Labai šalti

Tiriamųjų atsakymai buvo suskirstyti į lentelėje pateiktas kategorijas. Norėdami išsiaiškinti, ar aš-aktualus, aš-idealus, skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygis, tiriamųjų atitinkami pasirinkimai skiriasi skirtingų kategorijų grupėse, panaudojome Kruskal-Wallis kriterijų, kuris nustato, ar skirstiniai skiriasi tarpusavyje.

REZULTATAI

3.1. Aš-aktualaus berniukų iš pilnų ir aš-aktualaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų palyginimas

Norėdami palyginti aš-aktualaus lygį tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų, naudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims. Gauti rezultatai yra pateikti 1 lentelėje (žr. lentelę 1).

Lentelė 1. Tiriamųjų iš išsiskyrusių ir pilnų šeimų aš-aktualaus įvertinimų palyginimas.

Tiriamieji	Aš-aktualaus įvertinimų vidurkis	p reikšmė
Iš išsiskyrusių šeimų	3,27	0,1
Iš pilnų šeimų	3,44	

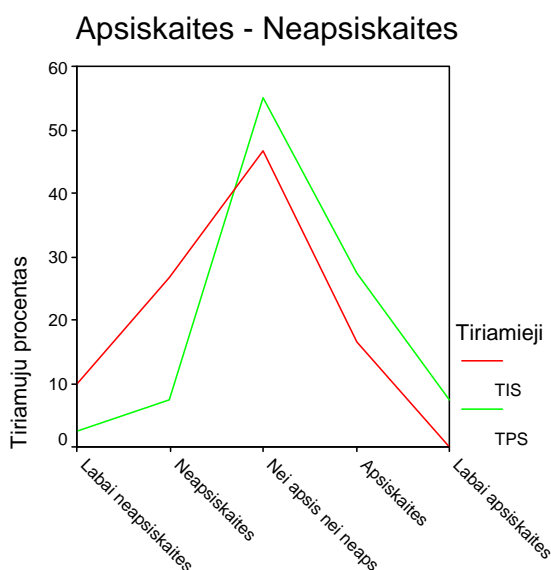
Matome, kad nors berniukų iš išsiskyrusių šeimų aš-aktualaus lygis yra žemesnis negu berniukų iš pilnų šeimų, tai nėra statistiškai reikšmingas skirtumas. Tačiau kadangi p reikšmė lygi 0,1 yra pakankamai maža, mes galime kalbėti apie tam tikrą tendenciją. Hipotezė apie aš-aktualaus skirtumus tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse nepasitvirtino. Gauti vidurkiai reiškia, kad berniukai iš abiejų grupių pateiktas savybes vidutiniškai apibūdina save panašiai.

Norėdami patikrinti, ar tiriamieji iš skirtingų grupių panašiai save apibūdina pagal atskiras savybes, naudojome Mann Whitney kriterijų. Gavome du statistiškai reikšmingus skirtumus, juos pateikiame kitoje lentelėje (žr. lentelę 2).

Lentelė 2. Tam tikrų aš-aktualaus savybių įvertinimų palyginimas tarp tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų

Savybės	Tiriamieji	Vidutiniai rangai	p reikšmė
Apsiskaitęs	Iš išsiskyrusių šeimų	28,47	0,007
	Iš pilnų šeimų	40,78	
Visuomeniškas	Iš išsiskyrusių šeimų	41,52	0,027
	Iš pilnų šeimų	30,99	
Darbštus	Iš išsiskyrusių šeimų	30,95	0,094
	Iš pilnų šeimų	38,91	

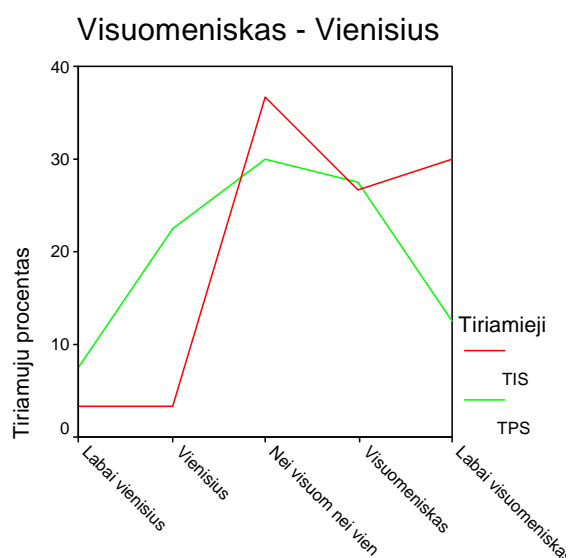
Matome, kad tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų palyginus su tiriamaisiais iš pilnų šeimų rečiau save apibūdina, kaip apsiskaičiusius, tačiau dažniau kaip visuomeniškus (p reikšmė atitinkamai lygi **0,007** ir **0,027**). Tiriamieji iš pilnų šeimų dažniau save apibūdindavo kaip darbščius negu tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų, tačiau šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas, p reikšmė lygi 0,094 (žr.lentelę 2). Svarbu pastebėti, kad berniukai iš pilnų šeimų pagal apsiskaitymo ir darbštumo savybes vertina save geriau negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų. Tuo tarpu pastarieji vertina save geriau pagal visuomeniškumo savybę.

Pav. 1 Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-aktualaus savybių „apsiskaitęs-neapsiskaitęs“ įvertinimai.

TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų

TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Pav. 2 Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-aktualaus savybių „visuomeniškas-vienišius“ įvertinimai

TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų

TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Grafikai parodo tiriamųjų iš abiejų grupių pasirinkimus 2 savybių porų atžvilgiu. Matome, kad pagal apsiskaitymo savybę tiriamieji iš pilnų šeimų yra linkę dažniau save apibūdinti kaip apsiskaičiusius arba labai apsiskaičiusius ir rečiau kaip neapsiskaičiusius. Taip pat galime pastebėti, kad dauguma tiriamųjų iš abiejų grupių apibūdindavo save kaip nei apsiskaičiusius nei neapsiskaičiusius (žr.pav.1).

Pagal visuomeniškumo savybę tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų yra dažniau yra linkę apibūdinti save kaip visuomeniškus ir rečiau kaip vienišius. Nors tiriamųjų iš pilnų šeimų dauguma save apibūdina kaip nei visuomeniškus nei vienišius, jų pasirinkimai palyginus su tiriamaisiais iš išsiskyrusių šeimų, yra tolygesnesni(žr. pav. 2).

Kadangi p reikšmė lyginant vidutinį aš-aktualaus lygį abiejų tiriamųjų grupėse yra arti statistinio reikšmingumo, mes pabandėme apskaičiuoti vidutinį aš-aktualaus lygį sumuodami

visų savybių pasirinkimų balus, išskyrus pasirinkimus pagal visuomeniškumo savybę, t. y. pagal tą savybę, kur tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų pasižymi aukštesniais vertinimais. Mes gavome, kad skirtumas tarp vidutinio aš-aktualaus lygio yra statistiškai reikšmingas, p reikšmė lygi **0,04** (žr. lentelę 3).

Lentelė 3. Tiriamųjų iš išsiskyrusių ir pilnų šeimų aš-aktualaus įvertinimų palyginimas, išskyrus „visuomeniškumas-vienišius“ savybių poros įvertinimų.

Tiriamieji	Aš-aktualaus įvertinimų vidurkis	p reikšmė
Iš išsiskyrusių šeimų	3,24	0,04
Iš pilnų šeimų	3,46	

Tai parodo, kad tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų statistiškai reikšmingai pagal išrinktas savybes vertina save žemiau negu tiriamieji iš pilnų šeimų, išskyrus pagal visuomeniškumo savybę.

Mes taip pat palyginome aš-aktualų apibrėžiančių savybių, suskirstytų į 4 grupes (žr. Duomenų tvarkymą), vertinimus abiejose tiriamųjų grupėse. Palyginimui naudojome Stjudento t kritetrijų nepriklausomoms imtims. Rezultatus pateikiame 4 lentelėje.

Lentelė 4. Aš-aktualų apibrėžiančių savybių grupių palyginimas tiriamųjų ir pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupėse.

Savybės	Tiriamieji	Vertinimų vidurkiai	p reikšmė
Bendravimo metu pasireiškiančios savybės	Iš išsiskyrusių šeimų	3,52	0,66
	Iš pilnų šeimų	3,42	
Savybės, susijusios su tikslų kėlimu ir jų pasiekimu	Iš išsiskyrusių šeimų	3,19	0,086
	Iš pilnų šeimų	3,47	
Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje	Iš išsiskyrusių šeimų	3,28	0,033
	Iš pilnų šeimų	3,6	
Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje*	Iš išsiskyrusių šeimų	3,58	0,31
	Iš pilnų šeimų	3,76	

*- savybių grupė gauta išskyrus iš kintamojo „savybės, pasireiškiančios mokslų srityje“ vertinimus pagal „apsiskaitęs-neapsiskaitęs“ savybių porą.

Matome, kad gautas statistiškai reikšmingas skirtumas (p reikšmė lygi **0,033**) lyginant savybių, pasireiškiančių mokslų srityje, vertinimus abiejų tiriamųjų grupėse. Kitaip sakant, tiriamieji iš pilnų šeimų priskiria sau aukštesnius balus pagal savybes, susijusias su mokslais. Matyt, šiam statistiniam

skirtumui turi įtakos statistiškai reikšmingas skirtumas, gautas lyginant tiriamuosius iš abiejų grupių pagal „apsiskaitęs-neapsiskaitęs“ savybių poros vertinimus, kadangi išskyrus iš šios savybių grupės apsiskaitymo įvertinimą prarandamas statistiškai reikšmingas skirtumas (p reikšmė lygi 0,31). Lentelėje taip pat parodyta, kad tiriamųjų iš pilnų šeimų vidutinė savybių, pasireiškiančių bendravimo metu bei keliant ir siekiant tam tikrų tikslų, išraiška statistiškai reikšmingai nesiskiria nuo tokių pačių savybių grupių įvertinimų tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų grupėje (žr. lentelę 4).

Tikrinant pirmąją hipotezę apie skirtumą tarp aš-idealaus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų, gavome, kad paaugliai iš abiejų tiriamųjų grupių apibūdina savo aš-aktualų panašiai. Tačiau tam tikru būdu modifikavus aš-aktualaus apibrėžiančias savybes, pasirodė, kad berniukai iš išsiskyrusių šeimų geriau vertina save pagal visuomeniškumo savybę, tuo tarpu berniukai iš pilnų šeimų geriau vertina save pagal apsiskaitymo savybę.

3. 2. Aš-idealaus berniukų iš pilnų ir aš-idealaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų palyginimas

Lygindami aš-aktualaus lygį tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų, naudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims. Rezultatai yra pateikti 5 lentelėje (žr. lentelę 5).

Lentelė 5. Tiriamųjų iš išsiskyrusių ir pilnų šeimų vidutinio aš-idealaus lygio palyginimas

Tiriamieji	Aš-idealaus įvertinimų vidurkis	p reikšmė
Iš išsiskyrusių šeimų	4,3	0,184
Iš pilnų šeimų	4,48	

Matome, kad aš-idealaus įvertinimų vidurkis pagal mūsų pasirinktas teigiamas savybes paauglių iš pilnų šeimų yra didesnis negu paauglių iš išsiskyrusių šeimų, nors šis skirtumas nėra statistiškai reikšmingas – p reikšmė yra lygi **0,184**. Hipoteze apie aš-idealaus skirtumus tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse nepasitvirtino, t.y. berniukai iš abiejų grupių kelia panašius lūkesčius savo aš-idealiui, remiasi panašiais standartais.

Lygindami aš-idealaus įvertinimus pagal konkrečias savybes, naudojome Mann Whitney kriterijų. Gavome tris statistiškai reikšmingus skirtumus, tačiau lentelėje kartu dar pateikiame tą skirtumą, kurio p reikšmė leidžia kalbėti apie tam tikras tendencijas (žr. lentelę 6).

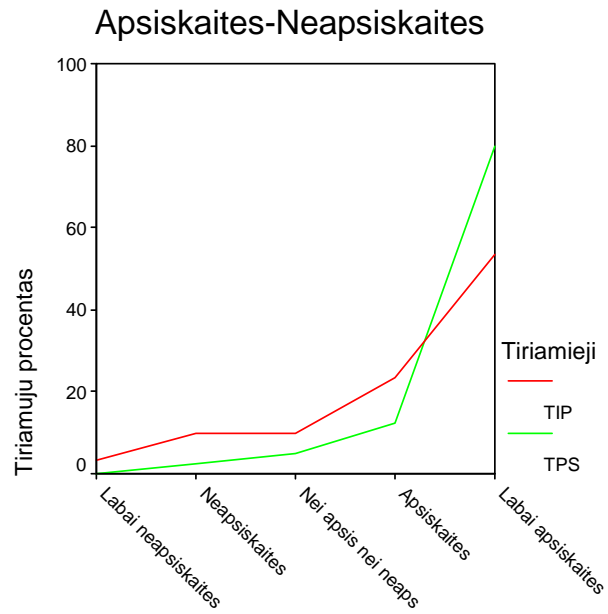
Lentelė 6. Tam tikrų aš-idealaus savybių įvertinimų palyginimas tarp tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų

Savybė	Tiriamieji	Vidutiniai rangai	p reikšmė
Apsiskaitęs	Iš išsiskyrusių šeimų	29,83	0,014
	Iš pilnų šeimų	39,75	
Įdomus	Iš išsiskyrusių šeimų	31,85	0,087
	Iš pilnų šeimų	38,3	
Drąsus	Iš išsiskyrusių šeimų	30,02	0,024
	Iš pilnų šeimų	39,61	
Išsilavinęs	Iš išsiskyrusių šeimų	30,83	0,017
	Iš pilnų šeimų	39	

Lentelėje matome, kad pagal visas lentelėje pateiktas teigiamas savybes berniukai iš pilnų šeimų dažniau pažymėdavo aukštesnius balus negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų, t. y. jie dažniau išreikšdavo norą pasižymėti labai išreikštomis teigiamomis savybėmis. Statistiškai reikšmingas skirtumas tarp tiriamųjų iš dviejų grupių nustatytas lyginant įvertinimus pagal apsiskaitymo savybę (p reikšmė **0,014**), drąsumo savybę (p reikšmė **0,024**) bei išsilavinimo savybę (p reikšmė **0,017**). Kitaip kalbant, berniukai iš pilnų šeimų dažniau negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų pareiškėdavo norą ateityje būti labai apsiskaitę, labai drąsūs, labai išsilavinę. Skirtumas tarp tiriamųjų iš abiejų grupių pagal įdomumo savybę nėra statistiškai reikšmingas, tačiau parodo tendenciją berniukams iš pilnų šeimų dažniau išreikšti norą būti labai įdomiais.

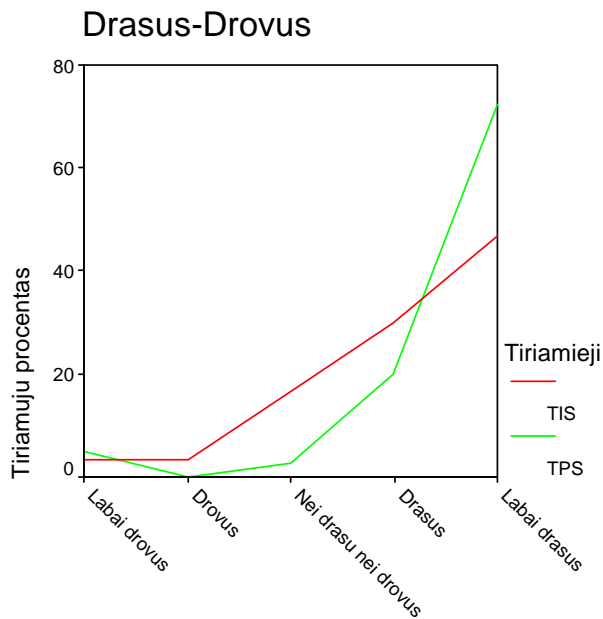
Rezultatai yra grafiškai pavaizduoti toliau pateikiamame grafike.

Pav. 3 Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-idealaus savybių „apsiskaites-neapsiskaites“ įvertinimai.

TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų
TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Pav. 4 Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų aš-idealaus savybių „drasus-drovus“ įvertinimai.

TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų
TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Abiejose grafikuose matome, kad berniukai iš pilnų šeimų dažniau išreiškia norą būti labai apsiskaitę ir labai drąsūs, kartu jie sudaro didesnę negu 80 proc. tiriamųjų. Nors tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų pagal šias savybes rečiau apibūdindavo aš-idealų maksimaliu vertinimu, jie dažniau negu berniukai iš kitos grupės išreikšdavo norą būti drąsūs, apsiskaitę. Lygindami tarpusavyje berniukų pasirinkimus toje pačioje grupėje, matome, kad tiriamųjų, norinčių pasižymėti kraštutinai išreikšta savybe yra daugiau negu tiriamųjų, norinčių pasižymėti saikingai išreikšta teigiama savybe (žr. pav. 1 ir pav. 2).

Mes taip pat palyginome aš-idealų apibrėžiančių savybių, suskirstytų į 4 grupes (žr. Duomenų tvarkymą), vertinimus abiejose tiriamųjų grupėse. Palyginimui naudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims. Rezultatus pateikiame 7 lentelėje.

Lentelė 7. Aš-idealų apibrėžiančių savybių grupių palyginimas tiriamųjų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupių.

Savybės	Tiriamieji	Vertinimų vidurkiai	p reikšmė
Bendravimo metu pasireiškiančios savybės	Iš išsiskyrusių šeimų	4,27	0,293
	Iš pilnų šeimų	4,42	
Savybės, susijusios su tikslų kelimu ir jų pasiekimu	Iš išsiskyrusių šeimų	4,37	0,426
	Iš pilnų šeimų	4,49	
Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje	Iš išsiskyrusių šeimų	4,35	0,018
	Iš pilnų šeimų	4,47	
Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje*	Iš išsiskyrusių šeimų	4,46	0,045
	Iš pilnų šeimų	4,81	

*- savybių grupė gauta išskyrus iš kintamojo „savybės, pasireiškiančios mokslų srityje“ vertinimus pagal „apsiskaitęs-neapsiskaitęs“ savybių porą.

Gavome, kad pagal visas pateiktas savybių grupes, tiriamųjų iš pilnų šeimų grupė pasižymi aukštesniais vidurkiais, tačiau statistiškai reikšmingai berniukai iš pilnų šeimų dažniau priskiria savo aš-idealiam savybes, pasireiškiančias mokslų srityje, aukštus balus, negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų. Šiam skirtumui neturėjo įtakos berniukų iš pilnų šeimų pasirinkimai savybės „apsiskaitęs-neapsiskaitęs“ atžvilgiu, nes juos atėmus iš bendrosios savybių grupės įvertinimų, p reikšmė patvirtina statistinį reikšmingumą (žr. lentelę 7).

Antrosios hipotezės patikrinimas parodė, kad berniukai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų panašiai apibūdina aš-idealų, nori pasižymėti panašiai išreikštomis teigiamomis savybėmis, ypač tomis, kurios yra susijusios su bendravimo ir tikslų pasiekimu. Tačiau berniukų iš pilnų šeimų

grupėje pastebimas labiau išreikštas noras siekti didesnio apsiskaitymo, išsilavinimo, drąsumo, negu berniukų iš pilnų šeimų.

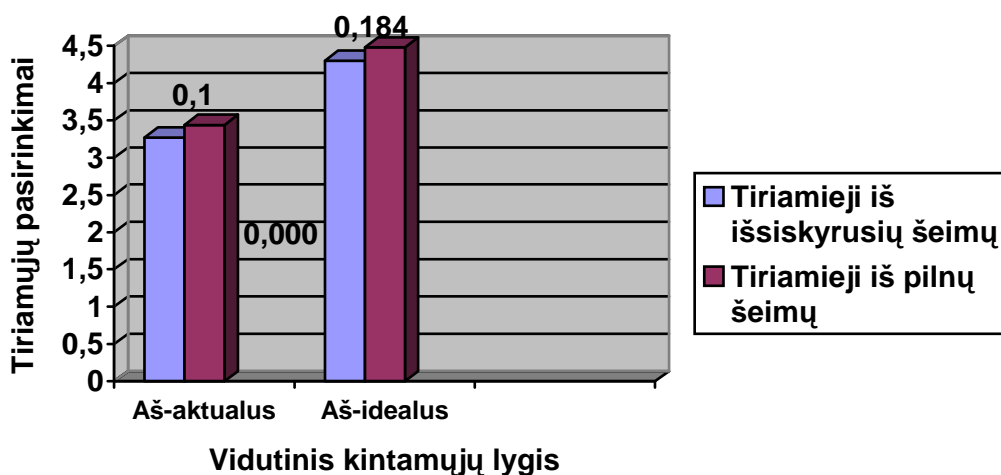
Tikrindami, ar abiejų tiriamųjų grupėse skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus yra statistiškai reikšmingas, naudojome Stjudento t kriterijų priklausomoms imtims. Rezultatai yra pateikti 8 lentelėje (žr. lentelę 8).

Lentelė 8. Berniukų iš išsiskyrusių šeimų skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei berniukų iš pilnų šeimų skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus.

Tiriamieji	Aš-aktualaus įvertinimų vidurkis	Aš-idealaus įvertinimų vidurkis	p reikšmė
Iš išsiskyrusių šeimų	3,27	4,3	0,000
Iš pilnų šeimų	3,44	4,48	0,000

Lentelėje pateikti rezultatai rodo, kad aš-aktualaus lygis statistiškai reikšmingais skiriasi nuo aš-idealaus lygio tiek berniukų iš išsiskyrusių šeimų, tiek ir berniukų iš pilnų šeimų, p reikšmės lygios **0,000**.

Toliau pateiktame paveiksle yra grafiškai pavaizduoti kartu aš-aktualaus ir aš-idealaus vidutiniai lygiai abiejų tiriamųjų grupėse (žr. pav. 5). Matome, kad ir aš-aktualaus ir aš-idealaus lygis tiriamųjų ir pilnų šeimų yra šiek tiek didesnis, nors, kaip anksčiau minėjome, šie skirtumai nėra statistiškai reikšmingi.

Pav. 5. Vidutiniai aš-aktualaus ir aš-idealaus lygiai berniukų iš išsiskyrusių šeimų ir iš pilnų šeimų

Toliau mes nuodugniau nagrinėsime skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus rezultatus.

3. 3. Skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų palyginimas

Pirmiausia mes pabandydysime panagrinėti skirtumus, paverstus į teigiamus skaičius, tam kad galėtume įvertinti atstumo tarp aš-idealaus ir aš-aktualaus didumą. Vėliau atsižvelgsime į pasirinkimų kryptį, nes galimas atvejis, kad tiriamieji skirtingai vertina (remiasi skirtingomis vertybėmis) tam tikras savybes, pvz. jeigu atskaitos taškas yra tas pats dviem tiriamiesiems, tai priklausomai nuo jų vertybių jų pasirinkimas kryptis į skirtingas puses – jeigu tiriamieji vertina save kaip nei atlaidų nei griežtą (3), tai vienas iš jų gali norėti tapti atlaidus (4) (skirtumas tarp aš-idealaus ir aš-aktualaus lygus 1), o kitas – tapti griežtas (2) (toks pat skirtumas, lygus 1). Matome, kad jų pasirinkimai skiriasi kokybiškai, tačiau kiekybinę jų išraišką, pavertus skaičius į teigiamus, yra tokia pati.

Dabar patikrinsime, ar atstumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus skiriasi tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse. Kartu pateiksime skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vidutinės išraiškos palyginimo rezultatus. Hipotezei apie vidurkių skirtumus patikrinti naudosime Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims. Rezultatus pateiksime lentelėje (žr. 9 lentelę).

Lentelė 9. Atstumo bei skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vidurkių tiriamųjų grupėse palyginimas.

Kintamieji	TPŠ	TIŠ	p reikšmė
Atstumo vidurkiai	1,21	1,24	0,760
Skirtumų vidurkiai	1,04	1,03	0,942

Paaškinimas: TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų; TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Kadangi gautos p reikšmės 0,760 ir 0,942 yra didesnės negu reikšmingumo lygmuo 0,05, galime teigti, kad nei skirtumų vidurkiai, nei atstumo vidurkiai statistiškai reikšmingai nesiskiria. Hipotezė apie skirtumus tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse nepasitvirtino. Tai reiškia, kad paaugliai panašiai suvokia neatitikimą tarp savo aš-aktualaus ir aš-idealaus.

Turime dar pažymėti, kad vidutiniškai atstumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus viršija vieneta, tai reiškia, kad paaugliai suvokia savo aš-idealų kaip kokybiškai geresnį nei aš-aktualų ir ši skirtumą galime apibūdinti kaip žingsnį nuo pvz. „drašus“ iki „labai drašus“, arba „nei apsiskaitęs nei neapsiskaitęs“ iki „apsiskaitęs“, priklausomai nuo aš-aktualiam priskiriamos savybės.

Skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus analizė

Tačiau mes galime nuodugniau panagrinėti tyrimo dalyvių pasirinkimų ypatumus. Kadangi, kaip minėjome, paauglių pasirinkimai gali skirtis priklausomai nuo to, kokia savybei tiriamasis

teikia pirmenybę, kiek jis suvokia šią savybę turintis, kiek šitą suvokdamas jis yra tuo patenkintas. Todėl mes dabar pabandysime parodyti, kaip stipriai paaugliai nori keistis (kuo didesnis skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, tuo lūkestis aš-idealiui yra didesnis. Mes nagrinėjome visų tiriamųjų pasirinkimus neskirdami į dvi grupes. Į apskaičiavimus įtraukėme visas būdvardžių metodikos savybių poras. Kartu mes pabandėme susieti skirtumus su neatitikimo suvokimu lydinčiomis emocijomis.

Lentelė 10. Skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus tiriamųjų grupėje rezultatai

Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus (kiekybinė išraiška)	Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus (kokybinė išraiška)	Aš-aktualaus ir aš-idealaus skirtumo suvokimo lydinčios emocijos	Tiriamųjų procentas
0	Nori likti <i>tokie patys</i>	Patenkinti	31,57 %
1 (1 ir –1)	Nori <i>truputį</i> pasikeisti	Truputį nepatenkinti	39,32 %
2 (2 ir –2)	Nori <i>kažkiek</i> pasikeisti	Kažkiek nepatenktinti	20,44 %
3 (3 ir –3)	Nori <i>daug</i> pasikeisti	Nepatenktinti	5,89 %
4 (4 ir –4)	Nori tapti <i>visiškai priešingi</i>	Labai nepatenkinti	2,78 %

Matome, kad trečdalis tyrimo dalyvių pagal visas vertinamas savybes nenurodo skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Tai reiškia, kad 31,57 proc. dalyvių nepageidauja keistis, yra patenkinti savo aš-aktualiui, kuris atitinka jų aš-idealų. Pateiktame savybių sąrašė yra išvardintos savybės, kurių vertinimas aš-aktualiame tenkina tiriamuosius. Reikia pažymėti, kad tos savybės yra skirtingos kiekvienam tiriamajam, kadangi nebuvo nei vienos savybės, kurios pirmas ir antras įvertinimas visiems tiriamiesiems būtų lygus 0.

Įdomu tai, kad lygiai pusė tiriamųjų (50 proc.) aš-aktualaus ir aš-idealaus vertinimas sutampa pagal intravertiškumo-ekstravertiškumo savybes. Taip pat didelis procentas tiriamųjų (52,9 proc.) yra patenkintas savo vertinimu pagal draugiškumo-priešiškumo savybę, skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus yra lygus 0. Mažiausias procentas nenorinčių keistis tiriamųjų yra kantrumo-nekantrumo (17,1 proc.), apsiskaitymo-neapsiskaitymo (17,1 proc.), tinginystės-darbštumo (14,3 proc.), organizuotumo-neorganizuotumo (17,1 proc.), išsilavinimo-neišsilavinimo (18,6 proc.) bei valingumo-silpnavališkumo (20 proc.) savybių atžvilgiu. Tai kartu rodo paauglių norą labiau tobulėti šių savybių atžvilgiu, didžioji dauguma tiriamųjų nurodydavo kryptį teigiamų savybių linkme.

Toliau matome, kad didžiausias skirtumas (4 arba – 4) tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, kuris kartu reiškia, kad paaugliai aš-aktualiui ir aš-idealiui priskirdavo priešingas savybes, vidutiniškai

yra būdingas 2,78 proc. tiriamųjų. Didžiausias skaičius tiriamųjų, kuris išreiškė norą pasikeisti kardinaliai – 8,6 proc., žymėjo kaip vieną iš aš-idealaus savybių: *labai* valingas, savo aš-aktualaus savybę pažymėję: *labai* silpnavalis. Taip pat didžiausias skaičius tiriamųjų (7,1 proc.) iš *labai* tingių norėtų tapti *labai* darbščiais, iš *labai* nekantrių – *labai* kantriais.

Daugiau negu dukart didesnis skaičius paauglių norėtų pasikeisti gana daug priešingos savybės kryptimi (skirtumas lygis 3 arba – 3), jis sudaro 5,89 proc. tyrimo dalyvių. Labiausiai paaugliai norėtų keistis 3 vienetų atstumu šaltakraujiškumo (11,4 proc.), kantrumo (14,3 proc.), darbštumo (12,9 proc.) savybių kryptimi.

Penktadalis paauglių pažymėjo 2 vienetų atstumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus (2 arba – 2). Daugiausiai tokiu atstumu tiriamieji norėtų keistis išsilavinimo (35,7 proc.), apsiskaitymo (35,7 proc.), kantrumo (30 proc.), drąsumo (30 proc.), ramumo (27,1 proc.), darbštumo (27,1 proc.), drausmingumo (25,7 proc.), kūrybingumo (24,3 proc.), lyderiavimo (22,9 proc.) savybių kryptimis. Tai reiškia, kad jie norėtų šiek tiek tobulėti šių savybių kryptimis. Mes taip pat galime kelti prielaidą, kad šio skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus suvokimą lydi nedidelis nepasitenkinimas.

Dar mažesnis nepasitenkinimas lydi tas aš-aktualaus ir aš-idealaus savybes, tarp kurių skirtumas yra lygus 1 ir –1. Tokį atstumą įvertinančių tyrimo dalyvių buvo 39,32 proc.. Daugiausiai tiriamųjų minėtu atstumu norėtų keistis patenkinimo (42,9 proc.), sąmojingumo (41,4 proc.), tolerantiškumo (40 proc.), sąžiningumo (40 proc.), mandagumo (38,6 proc.), nepažeidžiamumo (37,1 proc.), išsilavinimo (37,1 proc.), atsakingumo (35,7 proc.), energingumo (35,7 proc.), novatoriškumo (35,7 proc.), taktiškumo (34,3 proc.), darbštumo (34,3 proc.), nepailstamumo (34,3 proc.), santūrumo (34,3 proc.) savybių kryptimis. Išvardintos savybės reiškia, kad jų atžvilgiu paaugliai iš esmės yra patenkinti, tačiau vis dėlto norėtų šiek tiek pasikeisti jų kryptimis.

Taigi matome, kad pagal visas pateiktas savybes atstumas tarp paauglių yra skirtingas. Daugiausiai paauglių norėtų truputį pasikeisti teigiamų savybių link, tai rodo, kad iš esmės paaugliai yra patenkinti savimi. Tiriamųjų, keliančių kardinalius pasikeitimo lūkesčius, savo aš-idealiui, skaičius yra mažas.

Norėdami patikrinti, ar skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus yra susijęs su aš-aktualaus lygiu, t.y., ar galima pastebėti, kad aukščiau save vertinantys paaugliai kelia aukštesnius lūkesčius savo aš-idealiui (gautume teigiamą koreliaciją), panaudojome Spreaman'o koreliacijos koeficientą. Gautus rezultatus pateikiame 11 lentelėje.

Pažymime, kad apskaičiuojant rezultatus, panaudojome ne atstumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, kuris turi visada teigiamą išraišką, o skirtumą, kuris tais atvejais, kuomet tiriamasis

išreiškia norą keistis link neigiamosios savybės, yra neigiamas. naudodami atstumą mes paneigtume šitų tiriamųjų pasirinkimus.

Lentelė 11. Aš-aktualaus įvertinimų vidurkio ir skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vertinimų vidurkio koreliacijos skirtingose imtyse

	Vidutinis skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vertinimų įvertis		
Aš-aktualaus lygis	Bendra imtis	Tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų	Tiriamieji iš pilnų šeimų
	- 0,487**	- 0,45**	- 0,545**

Matome, kad kaip bendroje paauglių imtyje, taip ir abiejose jų grupėse aš-aktualaus teigiamų savybių vertinimų vidurkis bei skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus vertinimų vidurkis yra susiję kintamieji. Gavome neigiamą koreliaciją. Tai reiškia, kad kuo žemesnis aš-aktualaus lygis, tuo yra didesnis skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Berniukų iš pilnų šeimų grupėje šis koreliacinis ryšys yra stipresnis. Tai reiškia, kad kuo tiriamasis vertina savo aš-aktualų žemiau, tuo jis yra linkęs kelti didesnius reikalavimus savo aš-idealam. Mes gavome statistiškai nereikšmingą skirtumą tarp aš-aktualaus tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse (p reikšmė 0,1), todėl negalime aiškinti koreliacijos skirtumų abiejose imtyse aš-aktualaus lygiu.

Tikrindami trečią hipotezę, gavome, kad paaugliai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų pasižymi panašiu skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Vidutiniškai berniukai norėtų truputį pasikeisti teigiamos savybės link. Be to, kuo paaugliai vertina save žemiau, tuo labiau jie nori keistis teigiamos savybės kryptimi.

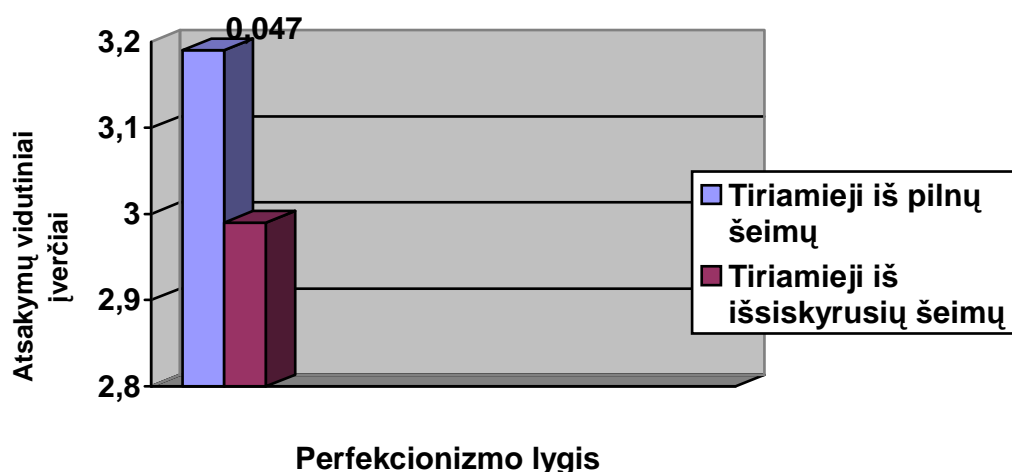
3. 4. Perfekcionizmo lygio palyginimas tiriamųjų imtyse

Tyrimo metu paaugliai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų pildė anketą, kurios duomenimis remdamiesi bandėme nustatyti, kiek tiriamieji yra linkę į perfekcionizmą. Norėdami išsiaiškinti, ar tyrimo dalyvių atsakymai statistiškai reikšmingai skiriasi naudojome Stjudento t kriterijų nepriklausomoms imtims (žr. lentelę 12).

Lentelė 12. Perfekcionizmo lygio palyginimas tiriamųjų skirtingose grupėse.

Tiriamieji	Perfekcionizmo vertinimų vidurkis	p reikšmė
Iš išsiskyrusių šeimų	2,99	0,047
Iš pilnų šeimų	3,19	

Gauta p reikšmė **0,047** patvirtina hipotezę apie perfekcionizmo lygio statistiškai reikšmingus skirtumus tarp paauglių iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų. Lentelėje pateikti duomenys rodo, kad paaugliai iš pilnų šeimų pasižymi didesniu polinkiu į perfekcionizmą negu paaugliai iš šeimų, kuriose įvyko skyrybos. Taip pat vidutinius paauglių perfekcionizmo įverčius vaizduoja 6 paveikslas (žr. 6 pav.)

Pav.6 Perfekcionizmo lygis skirtingose tiriamųjų imtyse.

Tikrindami koreliacinę ryšį tarp perfekcionizmo lygio ir aš-aktualaus, aš-idealaus lygių bei skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus nustatėme, kad berniukams iš pilnų šeimų perfekcionizmo lygis yra susijęs su aš-idealaus lygiu, kuomet aš-idealus yra aukštesnis, tuo labiau berniukai pasižymi perfekcionizmui būdingais bruožais – Spearman'o koreliacijos koeficientas yra lygus 0,323 bei p reikšmė yra lygi 0,042. Nors šis ryšys nėra statistiškai reikšmingas tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų imtyje, p reikšmė yra arti statistinio reikšmingumo (0,052). Tarp perfekcionizmo lygio, aš-aktualaus lygio bei skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus nenustatyta statistiškai reikšminga koreliacija nei vienoje iš tiriamųjų grupių (žr. lentelę 13).

Lentelė 13. Koreliacijos tarp perfekcionizmo įverčių vidurkių bei aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus tiriamųjų dviejose grupėse.

Kintamasis	Tiriamieji	Perfekcionizmo įverčių vidurkiai	p reikšmė
Aš-aktualaus lygis	Iš išsiskyrusių šeimų	-0,028	0.885
	Iš pilnų šeimų	0,222	0.169
Aš-idealaus lygis	Iš išsiskyrusių šeimų	0,358	0.052
	Iš pilnų šeimų	0,323*	0.042
Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus	Iš išsiskyrusių šeimų	0,273	0.144
	Iš pilnų šeimų	0,03	0.854

Ketvirtos hipotezės tikrinimas leido nustatyti, kad paaugliai iš pilnų šeimų labiau save suvokia kaip pasižyminčius perfekcionimui būdingais bruožais negu paaugliai iš išsiskyrusių šeimų. Tarp jų taip pat pasitvirtina ryšys tarp perfekcionizmo lygio ir aš-idealaus lygio. Kuo labiau paauglys norėtų pasižymėti išreikštomis teigiamomis savybėmis, tuo daugiau jis yra linkęs į perfekcionizmą.

3. 5. Veiksnių, susijusių su aš-aktuali, aš-idealiu bei skirtumų tarp jų, nustatymas

Kokybinių duomenų aprašymas. Tyrimo metu paaugliai buvo prašomi atsakyti į klausimus apie jų šeimos sudėtį, ar jų tėvai gyvena kartu, jeigu ne, tai nuo kada, ar jie turi brolių ar/ir seserį, kiek jiems metų bei koks yra jų požiūris į skyrybas. Kaip pasiskirstė tiriamųjų atsakymai, pateikiame 14 ir 15 lentelėse (žr. lenteles 14 ir 15).

Lentelė 14. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal demografinius duomenis

Tiriamieji	Vienturčiai	Turi brolių/ius		Turi seserį/is	
		Jaunesnius	Vyresnius	Jaunesnes	Vyresnes
Iš pilnų šeimų	4	8	14	7	12
Iš išsiskyrusių šeimų	15	5	2	5	7

Lentelė 15. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių, kada tėvai išsiskyrė bei požiūrį į skyrybas

Tiriamieji	Vaiko amžius, kai šeimoje įvyko skyrybos		Požiūris į skyrybas					
	Iki 10 metų	Po 10 metų	Neigiamas		Teigiamas		Neutralus	
Iš pilnų šeimų			23	57,5%	15	37,5%	2	5%
Iš išsiskyrusių šeimų	10	15*	9	30%	11	36,7%	10	33%

*5 tiriamieji iš nepilnų šeimų nenurodė amžiaus, kada jų tėvai išsiskyrė

Iš 14 lentelės matome, kad skiriasi demografiniai tiriamųjų duomenys. Pilnose šeimose vienturčiai berniukai sudaro 10 proc., o išsiskyrusiose šeimose jie sudaro 50 proc., taip pat pilnose šeimose daugiau tyrimo dalyvių turi vyresnius brolius (kas gali sukurti palankias sąlygas stebėti vyrišką modelį, net jei santykiai su tėčiu nėra geri). Pastebime, kad lyginant požiūrį į skyrybas dviejų tiriamųjų grupėse, pilnose šeimose tas požiūris daug dažniau yra neigiamas negu tarp tiriamųjų iš šeimų, patyrusių skyrybas. Neigiamai vertinančių skyrybas atsakymų pavyzdžiai: „*Neigiamas*“, „*Blogai, nukenčia visi šeimos nariai*“, „*Jei išsiskirsi bus blogai ne tik tau, bet ir vaikams*“. Teigiamai traktuojantiems skyrybas buvo priskiriami tokie atsakymai: „*Teigiamas*“, „*Geriau išsiskirt nei gyvent pastoviai pykstantis ir mušantis*“, „*Jeigu žmonės netinka vienas kitam, tai geriau išsiskirt*“ ir neutraliam požiūriui: „*Neutralus*“, „*Tegu daro taip, kaip kam geriau*“. Galima dar pastebėti, kad paauglių iš išsiskyrusių šeimų imtyje neigiamai vertinančių skyrybas atsakymuose paaugliai dažniau minėjo jų neigiamą įtaką vaikams, negu paaugliai iš pilnų šeimų.

Atsakymų į kitus klausimus pasiskirstymą tarp tiriamųjų pateikiame lentelėje prieduose (žr. priedą 5). Panašiai tiriamieji iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų pasiskirstė atsakymais apie autoritetą atžvilgiu. Virš 70 proc. tiriamųjų išskyrė herojų, kuriuo žavisi. Dažniausiai tiriamieji minėjo televizijos žvaigždes (aktorius, laidų vedančiuosius), sporto, muzikos šakų atstovus. Tiriamieji norėtų būti panašūs į savo autoritetus profesionalumu, stipria valia, populiarumu, sugebėjimais, kūrybingumu, laisvumu, drąsa, pasitikėjimu savimi, linksmumu, išmintimi. Tiriamieji dažnai minėjo savybes, lemiančias sėkmingą bendravimą. Dažniausiai minimas būdas išsiugdyti minėtas savybes: darbas, mokymasis.

Prašant tiriamuosius įsivaizduoti save po 10 m., paaugliai iš nepilnų šeimų pateikdavo dažniau konkretesnius atsakymus (66,7 proc.) (pvz.: „*Būčiau architektas*“, „*Veršlininkas, baigsiu verslo ir teisės universitetus*“) negu paaugliai iš pilnų šeimų (47,5 proc.) (pvz.: „*Aš būsiu doras pilietis*“, „*Visuomeniškas, tai tik svajonė*“), pastarieji dažniau negu pirmieji nežinodavo atsakymo (pvz.: „*Dar neįsivaizduoju*“, „*Dar nežinau, kuo būsiu, dar daug turiu nugyventi*“). Konkretiems

atsakymams mes priskirdavome tuos atsakymus, kuriuose tiriamieji paminėdavo konkrečią profesiją, šeimos kūrimą, plačiau paaiškino savo įsivaizdavimą.

Į klausimą apie asmenį, kurį paauglys labiausiai gerbia, tiriamieji paprastai minėjo tėvus. Berniukai iš pilnų šeimų dažniau negu tiriamieji iš nepilnų šeimų minėjo abu tėvus (45 proc.). Gana dažnai abu tėvus minėjo paaugliai iš nepilnų šeimų (23,3 proc.), jie taip pat dažniau išskirdavo motiną negu paaugliai iš pilnų šeimų (36,7 proc.), pastarieji dažniau minėjo tėtį (17,5 proc.). Įdomu tai, kad būtent paaugliai iš nepilnų šeimų dažniau negu paaugliai iš pilnų šeimų neminėjo tėvų (pvz.: „Mokytoją“, „Trenerį“, „Senelius“).

Į kritiką tiriamieji iš pilnų šeimų dažniau reaguoja išgyvendami neigiamas emocijas (37,5 proc.) (pvz.: „Jaučiuosi piktas“, „Sutrinku atsikertu atgal“), o tiriamieji iš nepilnų šeimų dažniau ignoruoja kritiką (26,7 proc.) (pvz.: „Nekreipiu į tai dėmesio, išlieku šaltas“, „Man visiškai vienodai rodo, kas, kur ir kaip mane kritikuoja. Darysiu, ką noriu, būsiu, koks noriu“). Apie pusę paauglių iš abiejų grupių atsižvelgia į kritiką, bando pasitaisyti (pvz.: „Man patinka kritika, bandau pasitaisyti“, „Stengiuosi ištaisyti, kas bloga“)

Daugiau negu 70 proc. įvardindavo savo ydas. Dažniausiai minima ydos, tai tingumas, užsispyrimo trūkumas, nervingumas, su bendravimu susijusios savybės kaip įkyrumas, plepumas, drovumas, uždarumas, žalingi įpročiai.

Kalbėdami apie tikslus, berniukai iš pilnų šeimų dažniau negu berniukai iš nepilnų šeimų, apibrėždavo konkrečiau tikslus (65 proc.) – minėjo profesiją, šeimos kūrimą (pvz.: „Gauti gerą išsilavinimą, gerą darbą“, „Sukurti gražią šeimą“), o berniukai iš nepilnų šeimų dažniau kalbėjo apie abstrakčius tikslus (40 proc.) (pvz.: „Harmonija“, „Nugyventi gražų gyvenimą“). Verta pastebėti, kad berniukai iš pilnų šeimų beveik triskart daugiau negu berniukai iš nepilnų šeimų kaip vieną iš gyvenimo tikslų minėjo šeimą (47,5 proc. ir 16,7 proc. atitinkamai).

Šeimos svarbą taip pat atskleidžia paauglių atsakymai į klausimą apie tai, ar jie norėtų ateityje turėti šeimą. Beveik visi, kaip iš pilnų, taip ir išsiskyrusių šeimų, tiriamieji išreikšdavo norą turėti šeimą (90 proc.). Paprastai svarbiausi dalykai, kurie, tiriamųjų manymu, bus puoselėjami jų šeimose, yra darna, geri tarpusavio santykiai, supratimas, pagarba. Tarp svarbiausių dalykų tiriamieji iš pilnų šeimų dažniau minėjo meilę (20 proc.) negu tiriamieji iš nepilnų šeimų (6,7 proc.), taip pat vaikus (22,5 proc. ir 13,3 proc. atitinkamai).

Lyginant tiriamųjų savęs vertinimą, matome, kad vertinimas abiejose grupėse yra panašus, tačiau galima pastebėti tendenciją, kad paaugliai iš pilnų šeimų vertina save palankiau vidinių charakteristikų atžvilgiu, tačiau prasčiau išvaizdos atžvilgiu. Lygindami savo sugebėjimus su bendraamžių sugebėjimais berniukai iš išsiskyrusių šeimų dažniau save vertina kaip turinčius geresnius sugebėjimus negu berniukai iš pilnų šeimų. Pastarieji dažniausiai mano, kad jų sugebėjimai yra tokie patys kaip ir bendraamžių.

Įdomu tai, kad tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų atsakymai apie santykių su mama kokybę proporciškai pasiskirsto šiek tiek skirtingai. Tiriamieji iš pilnų šeimų yra dažniau linkę apibūdinti santykius su mama kaip šiltus arba *labai* šiltus. Panašus berniukų iš abiejų grupių skaičius įvertina santykius su mama kaip *labai* šiltus, nors tikėjomės, kad didesnis taip atsakiusiųjų skaičius bus paauglių iš nepilnų šeimų. Skirtingai atsakymai pasiskirsto klausiant apie santykių kokybę su tėčiu. Berniukai iš pilnų šeimų dažniau šiuos santykius apibūdina kaip šiltus arba *labai* šiltus, o berniukai iš nepilnų šeimų dažniau apibūdina kaip šaltus arba *labai* šaltus. Tokie atsakymai gali būti susiję su objektyviomis priežastimis, berniukai gana dažnai minėjo, kad nebendruoja su savo tėčiais.

Taigi kokybinių duomenų nagrinėjimas leido nustatyti, kad išsiskyrusių šeimų grupėje yra žymiai daugiau vienturčių berniukų negu pilnose šeimose. Paaugliai iš pilnų šeimų dažniau vertina skyrybas neigiamai, tačiau berniukai iš išsiskyrusių šeimų dažniau mini neigiamą vaikų patirtį tėvams besiskiriant. Tačiau abiejų grupių tiriamieji yra pasiruošę ateityje kurti šeimą. Tarp suaugusiųjų, kuriuos paaugliai labiausiai gerbia, dažniausiai yra minimi tėvai, tačiau berniukai iš pilnų šeimų dažniau mini abu tėvus arba išskiria tik tėtį, tuo tarpu berniukai iš išsiskyrusių šeimų dažniau mini mamą. Apibūdinant santykius su abiem tėvais, paaugliai panašiai apibūdina santykius su mama, tačiau berniukai iš išsiskyrusių šeimų dažniau apibūdina santykius su tėčiu kaip šaltus. Apibūdinant save po 10 m. berniukai iš nepilnų šeimų dažniau pateikdavo konkretesnius atsakymus, už tai jų gyvenimo tikslų įsivaizdavimas dažniau buvo abstraktesnis. Nors savęs vertinimas abiejose grupėse yra panašus, paaugliai iš pilnų šeimų vertina palankiau savo vidines charakteristikas ir prasčiau savo išvaizdą. Dauguma paauglių į kritiką reaguoja bandymu pasitaisyti, tačiau berniukai iš pilnų šeimų dažniau išgyvena neigiamas emocijas, o berniukai iš nepilnų šeimų dažniau kritiką ignoruoja.

Atsakymai į klausimus apie skyrybų patirtį. Tarp priežasčių, nulėmusių tėvų skyrybas, paauglių iš išsiskyrusių šeimų nuomone, dažniausiai buvo minimi: tarpusavio nesupratimas nesantaika, skirtingos vertybių sistemos, supratimas, kad jie nėra vienas kitam skirti, kai kurie kaltę buvo priskirdavo tėčiui (pvz.: „*Mano tėvas degeneratas, manau tai atsako į klausimą*“) (trečdalis į klausimą neatsakė). Kalbėdami apie pokyčius po skyrybų paaugliai rašė, kad pasikeitė jų gyvenimo sąlygos (pvz.: „*Persikrausčiau. Namai tapo dažniausiai tušti. Būdavau vienas*“) (16,7 proc.), aplinka pagėrėjo (pvz.: „*Nebegirdžiu nuolatinių tėvų barnių*“) (10 proc.) arba pablogėjo (pvz.: „*Trūko tėvo, motina pasidarė piktesnė, finansinės problemos*“) (10 proc.), kad nepasikeitė atsakė 23,3 proc.. Išgyventi tėvų skyrybas berniukams padėjo tai, kad tėvų elgesys jų atžvilgiu nepakito, tėvai sakė apie tai, kas vyksta šeimoje, buvo minima mamos šiluma. Įdomu tai, kad dažniausiai paaugliai neigė savo sunkius išgyvenimus (pvz.: „*Per daug neėmiau į galvą*“, „*Nepergyvenau dėl to, todėl ir nereikėjo išskirtinio dėmesio*“) tai sudarė 30,4 proc. visų atsakymų. Atsakydami į klausimą apie santykių su tėčiu pokyčius trečdalis paauglių minėdavo retesnius susitikimus su tėvu

arba santykių nutraukimą. Tai rodo, kad apibūdindami santykių su tėčiu kokybę paaugliai atsižvelgia į kiekybinę susitikimų išraišką. Panašus tiriamųjų skaičius teigė, kad jų santykiai nepasikeitė. Sunkių išgyvenimų neigimas taip pat atsiskleidžia paauglių atsakymuose į klausimą apie tai, kas labiausiai juos trikdė skyrybų metu. Trečdalis teigė, kad niekas jų netrikdė, 10 proc – suvokimas, kad tėvai nebegyvens kartu, taip pat vienas berniukas turėjo pasirinkti su kuo gyventi, vienam trūko tėčio, kai jo prireikdavo. Į klausimus neatsakė 16,7 proc. paauglių.

Paaugliai iš pilnų šeimų atsakydavo į panašius klausimus, tačiau jie buvo prašomi parašyti savo požiūrį į klausiamus dalykus. Įdomu tai, kad dauguma berniukų priešastį matė konfliktuose, nesutarimuose (57,5 proc.), kai tarp paauglių iš nepilnų šeimų taip manančių buvo 23,3 proc. visų atsakymų. Neištikimybę paminėjo 12,5 proc.. Apie pokyčius vaiko aplinkoje paaugliai minėjo nepatogumus, susijusius su tėvų lankymu (7,5 proc.), tėvų ir jų rūpesčio trūkumą (15 proc.). Tarp atsakymų buvo dar tokios nuomonės: „*Vaikas turi rinktis su kuo gyventi*“, „*Kai kurie po teismus turi vaikščioti*“, „*Vaikas užsidaro savyje, dėl skyrybų kaltina save*“. Dažniausiai berniukai teigė, kad tėvai gali padėti išgyventi jų skyrybas šiltu, nuoširdžiu santykiu, rūpesčiu (45 proc.), net 12,5 proc. galvoja, kad tėvai, norėdami padėti vaikui, turi susitaikyti.

Statistinis kokybinių duomenų apdorojimas. Demografinių duomenų pasiskirstymas tarp tiriamųjų iš abiejų grupių leidžia mums lyginti tarpusavyje vienturčius paauglius ir paauglius, gyvenančius su broliais ir seserimis nepilnų šeimų grupėje. Statistiškai reikšmingiems skirtumams nustatyti naudojome Mann-Whitney kriterijų, kuris nustato, ar imčių skirstiniai skiriasi tarpusavyje. Lentelę pateikiame prieduose (žr. priedą 6).

Palyginimo rezultatai parodo, kad tiriamieji, augantys kartu su broliais ir seserimis dažniau suvokia save kaip labai organizuotus ir darbščius (p reikšmės atitinkamai 0,07 ir **0,002**, kur skirtumas vertinant darbštumą yra statistiškai reikšmingas) negu vienturčiai tiriamieji. Vienturčių vidutinis aš-aktualaus lygis yra žemesnis negu nevienturčių, nors skirtumas nėra statistiškai reikšmingas (0,068). Išskirtų grupių tiriamųjų aš-idealaus lygis nesiskiria tarpusavyje, nors galima nustatyti tam tikrus skirtumus lyginant atskirų savybių pasirinkimus. Rezultatai rodo, kad vienturčiai berniukai dažniau pasirinkdavo būti įdomesni (0,076) ir kantresni (nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas **0,032**) negu nevienturčiai berniukai. Apskritai vienturčių atstumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus dažniau yra didesnis negu nevienturčių tiriamųjų (p reikšmė lygi **0,032**), ypač darbštumo atžvilgiu. Lyginant polinkį į perfekcionizmą, nenustatėme statistiškai reikšmingų skirtumų, tačiau galime pastebėti, kad vienturčiams berniukams, jų pačių teigimu, dažniau nesiseka priimti tai, kad jiems kartais nesiseka, negu nevienturčiams berniukams (p reikšmė lygi **0,019**).

Toliau mes pabandėme pažiūrėti, ar skiriasi vienturčių ir nevienturčių atsakymai į apklausos klausimus (kokybiniai duomenys). Naudodami Mann-Whitney kriterijų nustatėme, kad tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų, kurie turi brolių arba seserį, vertina savo išvaizdą teigiamiau negu vienturčiai

tiriamieji (p reikšmė lygi **0,038**). Jie taip pat dažniau pasisako prieš skyrybas negu vienturčiai tiriamieji, p reikšmė lygi **0,01** (žr. lentelę 15). Įdomu tai, kad vienturčiai tiriamieji iš suaugusiųjų, kuriuos labiausiai gerbia, dažniau pažymėdavo motiną, o tiriamieji, augantys kartu su broliais ir seserimis, dažniau išskirdavo abu tėvus arba žmones už šeimos ribų. Nors šiuo atveju nėra nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, p reikšmė yra artima reikšmingumo lygmeniui.

Lentelė 15. Vienturčių ir gyvenančių su broliais ir/ar seserimis tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų kokybinių atsakymų palyginimas.

Lyginamieji atsakymai	Vienturčiai	Gyvenantys su broliais ir/ar seserimis	p reikšmė
	Vidutiniai rangai		
Savo išvaizdos vertinimas	10,85	16,93	0,038
Požiūris į skyrybas	19,40	11,60	0,01
Geriamų suaugusiųjų pasirinkimas	10,85	16,15	0,06

Apklausoje metu mes paprašėme tiriamųjų iš nepilnų šeimų pažymėti amžių, kada jų tėvai išsiskyrė. Gauti duomenys mums padės nustatyti, ar vaiko amžius, kuriame jis patiria tėvų skyrybas, yra susijęs su kitais duomenimis. Naudodami Spearman'o kriterijų, nustatėme, kad amžius, kuriame vaikai patyrė tėvų skyrybas, nėra statistiškai reikšmingai susijęs su aš-aktualaus, aš-idealaus lygiu, skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei polinkiu į perfekcionizmą (žr. lentelę 16)

Lentelė 16. Tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų amžiaus bei aš-aktualaus lygio, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, perfekcionizmo lygio koreliacijos.

Koreliacijos koeficientas	Aš-aktualaus lygis	Aš-idealaus lygis	Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus	Polinkis į perfekcionizmą
Amžius	0,204	0,026	-0,022	-0,177

Mes taip pat pažiūrėjome, ar atsakymai į apklausos klausimus skiriasi tarp tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių grupių. Mann Whitney kriterijus neparodė statistiškai reikšmingų skirtumų tarp abiejų grupių imčių skirstinių. Tai reiškia, kad berniukai iš pilnų ir nepilnų šeimų yra linkę pasirinkti panašius atsakymus į apklausos klausimus. Tokias tendencijas galime pastebėti ir lentelėje, kurioje pateikti tiriamųjų atsakymų procentai (žr. priedą 7). Tačiau gavome, kad tiriamųjų iš pilnų šeimų grupėje statistiškai reikšmingai mažiau yra vienturčių negu tiriamųjų iš pilnų šeimų grupėje (p reikšmė **0,00**). Taip pat tiriamieji iš šios grupės dažniau vertina santykius su tėčiu kaip šaltus arba labai šaltus (p reikšmė **0,00**).

Tam, kad patikrintumėm, ar yra statistiškai reikšmingi skirtumai tarp skirtingai atsakančių į apklausos klausimus tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų grupėse, naudojome Kruskal Wallis kriterijų. Lyginome tik tuos atsakymus, kurie susigrupavo į pakankamo didumo imtis, leidžiančias taikyti statistinius kriterijus. Vidutinius rangus pateikiame lentelėje prieduose (žr. lentelę xx prieduose). Toliau pateiksime atsakymų į klausimus palyginimo rezultatus.

Lentelė 17. Tiriamųjų iš išsiskyrusių ir pilnų šeimų atsakymų į apklausos klausimus palyginimo pagal 4 tyrimo kintamuosius rezultatai

p reikšmė	VIDUTINIAI RANGAI							
	Aš-aktualaus lygis		Aš-idealaus lygis		Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus		Perfekcionizmo lygis	
	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ
<i>Požiūris į skyrybas</i>	0,798	0,757	0,745	0,057	0,842	0,079	0,87	0,634
<i>Autoritetas</i>	0,876	0,26	0,462	0,724	0,639	0,481	0,163	0,556
<i>Savęs įsivaizdavimas po 10 metų</i>	0,477	0,097	0,672	0,316	0,74	0,203	0,201	0,164
<i>Pagarba suaugusiems</i>	0,017	0,824	0,664	0,559	0,011	0,727	0,157	0,762
<i>Reakcija į kritiką</i>	0,008	0,124	0,009	0,212	0,67	0,166	0,426	0,047
<i>Ydos</i>	0,779	0,573	0,657	0,438	0,308	0,222	0,441	0,144
<i>Tikslai</i>	0,447	0,272	0,49	0,186	0,958	0,221	0,119	0,042

Paiškinimas: TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų; TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Rezultatai parodo tokius skirtumus: tiriamieji iš pilnų šeimų, kurie atsakydami į klausimą apie suaugusįjį, kurį labiausiai gerbia, pažymėdavo skirtingus asmenis, pasižymi skirtingu aš-aktualaus lygiu (savęs vertinimo lygiu) (p reikšmė **0,017**). Galime numanyti (nors kriterijus nenurodo, kurie skirstiniai skiriasi), kad berniukai iš pilnų šeimų, kurie išskirdavo tik tėvą, palyginus su berniukais, kurie išskirdavo tik motiną arba kitus asmenis, pasižymi žemesniu aš-aktualaus lygiu. Taip pat aš-aktualaus lygis skiriasi berniukų iš pilnų šeimų, skirtingai reaguojančių į kritiką grupėse (p reikšmė **0,008**): tiems, kurie pažymėdavo, kad išgirdus kritiką bando apmąstyti ją, pasitaisyti, būdingas aukštesnis aš-aktualaus lygis negu tiems, kurie kritiką ignoruoja arba išgyvena tokius neigiamus jausmus kaip pyktį, gėdą. Būtina pažymėti, kad berniukų iš išsiskyrusių šeimų grupėje nenustatyta, kad jų aš-aktualaus lygis skirtųsi, skirtingai atsakančių į apklausos klausimus grupėse.

Galime pastebėti, kad berniukai iš pilnų šeimų, atsižvelgiantys į kritiką, pasižymi aukštesniu aš-idealaus lygiu, negu tie, kurie pyksta arba išgyvena gėdą (labiau ambicingi, naudoja kritiką konstruktyviai). Tuo tarpu tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų grupėje, aukštesniu aš-idealaus lygiu

pasižymi tie, kurie teigiamai vertina skyrybas ir priešingai, tie, kurie neigiamai vertina skyrybas, pasižymi žemesniu aš-aktualaus lygiu.

Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus yra didesnis berniukų iš pilnų šeimų grupėje, kurie atsakydami į klausimą apie pagarbą suaugusiam išskirdavo tik tėvą, negu tų, kurie išskirdavo kitus asmenis (p reikšmė **0,011**).

Berniukams iš išsiskyrusių šeimų, išgyvenantiems neigiamus jausmus išgirdus kritiką, yra būdingas aukštesnis perfekcionizmas, negu tiems, kurie atsižvelgia į kritiką (p reikšmė **0,047**). Taip pat aukštesniu perfekcionizmo lygiu pasižymi tie, kurie sugeba konkrečiau formuluoti tikslus, negu tie, kurie tikslus formuluoja abstrakčiau (p reikšmė **0,042**).

Galime taip pat kalbėti apie tam tikras tendencijas, pasireiškiančias tiriamųjų iš nepilnų šeimų grupėje, būtent tai, kad berniukai, kurių požiūris yra priskirtinas prie teigiamo, pasižymi aukštesniu aš-idealaus lygiu bei skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Tačiau Kruskal-Wallis kriterijus neparodo statistiškai reikšmingo skirtumo (p reikšmės atitinkamai **0,057** ir **0,079**).

Pažymėtina, kad neaptikta jokių statistiškai reikšmingų skirtumų tiriamųjų iš pilnų ir nepilnų šeimų viduje pagal atsakymus į klausimus apie autoritetą, ydas, savęs įsivaizdavimą po 10 m., šeimą. Taip pat klausiant apie santykių su mama ir su tėčiu kokybę.

Tyrimo metu kiekvienas tyrimo dalyvis įvertindavo save, t.y. nustatydamas subjektyvų savęs vertinimo lygį pagal vidines ir išorines charakteristikas (išvaizda). Mes pabandėme nustatyti, ar jų įvertinimai yra susiję su kitais tyrimo kintamaisiais. Tam panaudojome Pearson koreliacijos koeficientą. Rezultatus pateikiame lentelėje (žr. lentelę 17).

Lentelė 17. Tiriamųjų iš išsiskyrusių ir pilnų šeimų bendro savęs vertinimo bei aš-aktualaus lygio, aš-idealaus, skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus, perfekcionizmo lygio koreliacijos.

Koreliacijos koeficientas	VIDUTINIAI RANGAI							
	Aš-aktualaus lygis		Aš-idealaus lygis		Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus		Perfekcionizmo lygis	
	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ
Vidinių charakteristikų vertinimas	0,563**	0,343*	-0,112	0,108	- 0,542**	- 0,244	- 0,470**	0,151
Išvaizdos vertinimas	0,438*	0,296	-0,299	- 0,133	- 0,594**	- 0,288	-0,308	- 0,074

Paaškinimas: TIP – tiriamieji iš išsiskyrusių šeimų; TPS – tiriamieji iš pilnų šeimų

Matome, kad bendras savęs vertinimas statistiškai reikšmingai teigiamai koreliuoja su vidutiniu aš-aktualaus lygiu (**0,563**** ir **0,438***, bei **0,343***), t.y. kuo geriau paaugliai save įvertindavo, tuo dažniau jie priskirdavo sau teigiamas savybes. Tai pasitvirtina berniukų iš pilnų

šeimų grupėje, ir iš dalies berniukų iš nepilnų šeimų grupėje, tarp jų nenustatytas statistiškai reikšmingas koreliacinis ryšys tarp subjektyvaus išvaizdos vertinimo ir vidutinio aš-aktualaus lygio skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Nenustatytas statistiškai reikšmingas koreliacinis ryšys tarp vidutinio aš-idealaus lygio ir subjektyvaus savęs vertinimo. Tik tarp berniukų iš pilnų šeimų grupėje nustatytas neigiamas koreliacinis ryšys tarp subjektyvaus savęs vertinimo ir skirtumo tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus ($-0,542^{**}$, $-0,594^{**}$). Tai reiškia, kad kuo berniukai yra geresnės nuomonės apie save, tuo mažiau jie yra linkę keistis. Pasitvirtina vienas neigiamas koreliacinis ryšys tarp subjektyvaus vidinių charakteristikų vertinimo ir perfekcionizmo lygio paauglių iš pilnų šeimų grupės. Kitaip sakant, kuo geriau paaugliai vertina savo vidines charakteristikas, tuo mažiau yra linkę į perfekcionizmą ($-0,470^{**}$).

Taigi, apdorodami kokybinius duomenis, mes gavome, kad yra tam tikrų skirtumų berniukų iš išsiskyrusių šeimų grupėje, pagal vaikų skaičių šeimoje. Nors vienturčių ir nevienturčių vaikų aš-aktualaus ir aš-idealaus apibūdinimas yra panašus, vienturčiai vaikai suvokia save kaip mažiau organizuotus ir darbščius, tačiau jie dažniau nori būti įdomesni, kantresni negu nevienturčiai paaugliai. Vienturčių aš-aktualus skiriasi nuo aš-idealaus labiau negu nevienturčių berniukų. Berniukai iš abiejų grupių panašiai atsako į anketos klausimus, tačiau berniukų, skirtingai atsakančių į klausimus, tam tikrais atvejais skiriasi aš-aktualaus bei aš-idealaus lygis, skirtumas tarp savęs vaizdo konstruktų bei perfekcionizmo lygis. Pavyzdžiui: berniukų iš pilnų šeimų, reaguojančių į kritiką bandymu pasitaisyti, aš-aktualaus lygis yra aukštesnis negu tų, kurie kritiką ignoruoja arba išgyvena neigiamus jausmus.

Tyrimo metu tikrinamos hipotezės leidžia teigti, kad berniukai iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų panašiai apibūdina aš-aktualų bei aš-idealų, taip pat pasižymi panašiu skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Tačiau galima kalbėti apie atskiras savybes, kurių atžvilgiu minėti savęs vaizdo aspektai skiriasi tarp tiriamųjų grupių. Nustatėme, kad berniukai iš pilnų šeimų suvokia save kaip labiau linkusius į perfekcionizmą negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų. Tiriamieji iš abiejų grupių panašiai atsako į anketos klausimus.

REZULTATŲ APTARIMAS

Nuo praeito amžiaus vidurio skyrybų problema tapo vis plačiau nagrinėjama psichologinių studijų tema. Išliekantis didelis skyrybų skaičius skatina tyrėjus nagrinėti tarp visų sunkumų, susijusių su skyrybų patyrimu, įvairius veiksnius, galinčius įtakoti vaiko vystymąsi. Šiame tyrime mes bandėme nagrinėti berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų savęs vaizdo konstruktus: aš-aktualų ir aš-idealų bei jų skirtumą. Taip pat lyginome paauglių perfekcionizmo lygį bei įvairius veiksnius, kurie gali skirtis tarp paauglių iš pilnų ir nepilnų šeimų.

4. 1. Aš-aktualus berniukų iš pilnų ir aš-aktualus berniukų iš išsiskyrusių šeimų

Tyrimo metu nustatėme, kad paaugliai iš pilnų šeimų ir paaugliai iš išsiskyrusių šeimų panašiai apibūdina aš-aktualų, t.y. jie panašiai vertina savybes, susijusias su tikslų pasiekimu, pasireiškiančias bendravimo metu, mokslo srityje. Šį apibūdinimą panašumą gali aiškinti kai kuriais tyrimais patvirtintą vaikų sugebėjimą sėkmingai prisitaikyti prie pakitusios aplinkos (Hetherington M. E., 2003), integruoti skyrybų patirtį. Be to, aš-aktualaus panašumas siejamas su berniukų, dalyvavusių tyrime raidos etapu, t. y. paauglyste. Kaip buvo minima, paauglystei yra būdingas asmens savęs vertinimo diferenciacija nuo tėvų vertinimų įtakos (Valickas G., 1991). Tai reiškia, kad paaugliai apibūdinami save pradeda labiau remtis bendraamžių nuomone negu tėvų. Tačiau tam tikru būdu modifikavus aš-aktualų apibrėžiančias savybes (žr. Rezultatus), mes gavome, kad vis dėlto berniukų iš išsiskyrusių šeimų aš-aktualaus lygis yra žemesnis negu berniukų iš pilnų šeimų. Atsakydami į klausimą apie žemesnio aš-aktualaus lygio galimus paaiškinimus, galime paminėti dar visuomenėje vyraujančią vaikų patyrusių tėvų skyrybas stigmatizavimą (Emery, 1994, pg. Arditti J. A., Prouty A. M., 1999; Figdor, 2004). Emery rašo, kad nuvertinantis į tokias šeimas požiūris prisideda prie vaiko savęs nuvertinimo, suvokimo, kad jis yra kažkuo blogesnis negu kiti vaikai. Tyrėjai, aiškinantys vaikų reakciją į skyrybas skirtinguose amžiaus tarpsniuose, mini, kad ypatingai jaunesnio amžiaus vaikai tėvo išėjimą suvokia kaip savo asmeninį praradimą, jo paties atmetimą, bausmę už blogą elgesį ar kitą (Braziel J., 2000). Aukštesni visuomeniškumo vertinimai paauglių iš išsiskyrusių šeimų grupės gali išreikšti jų pastangas atrasti palaikymo šaltinį už šeimos ribų, kurio neteko tėčiui juos paliekant. Paaugliai, patiriantys smerkiantį visuomenės vertinimą, gali dėti daugiau pastangų į bendravimą, į nepriklausomo nuo šeimos sudėties įvaizdžio kūrimą, palankesnio visuomenės, bendraamžių vertinimo gavimą. Paauglių visuomeniškumo vertinimai gali atspindėti kaip jų subjektyvų savęs suvokimą taip ir jų realų elgesį. Taip pat tokie aukštesni šios savybės vertinimai gali išreikšti norą taip save suvokti. Kadangi kita šios savybės poros savybė yra

„vienišius”, paaugliai iš nepilnų šeimų galėtų neigti savyje šią savybę (jeigu ja pasižymėtų). Neigimas gali būti sąlygotas neigiamų išgyvenimų dėl skyrybų patirtimi. Minima, kad vaikai po skyrybų gauna mažiau tėvų dėmesio, todėl gali jaustis vieniši. Neigdami šį jausmą jie gali realiai bandyti kompensuoti vienišumą bendraujant už šeimos ribų, tačiau taip pat tai gali paveikti jų pačių suvokimą.

Tyrimo duomenys rodo, kad paaugliai iš pilnų šeimų palankiau negu paaugliai iš nepilnų šeimų vertina save pagal apsiskaitymo savybę. Visų pirmą tai gali būti susiję su bendrai aukštesniu jų savęs vertinimu. Suvokimą, kad jie yra apsiskaitę arba *labai* apsiskaitę gali sąlygoti tai, kad pilnose šeimose tėvai gali skirti daugiau laiko savo vaikams, kartu skiepyti švietimosi vertybes, pabrėžti išsilavinimo svarbą siekiant gyvenimo tikslų. Tėčiui yra lengviau negu motinai drausminti paauglį, ypatingai berniuką (Stenson J. B., 1994). Besivystant kognityviam savęs vertinimo komponentui didelę įtaką turi reikšmingų kitų nuomonė, pradžioje ji yra interiorizuojama (Valickas G., 1991), t.y. tėvų vertybės, nuomonės, vertinimai yra priimami kaip savo. Nors paauglystės amžiuje nuomonė apie save atsiskiria nuo kitų nuomonės, jos ištakose yra pastebima tėvų įtaka. Rašoma, kad tėčiai reprezentuoja vaikams „išorinį pasaulį”, „sugebėjimo konkuruoti, įsitvirtinti, pasiekti” savybes (Stenson J. B., 1994; Popenoe D. 1996; Parke R. D., 1986), todėl mūsų amžiuje (spartaus technologijos vystymosi, informacijos), kuriame pasiekimą laidoja disponavimas plačia informacija, žiniomis, apsiskaitymas užima svarbią vietą paauglių savęs vertinime, aš-aktualaus apibūdinime. Apsiskaitymo reikšmingumą patvirtina palankesnis berniukų iš pilnų šeimų aš-aktualaus apibrėžiančių savybių, kurios pasireiškia mokslo srityje, vertinimas.

Galime pastebėti, kad berniukai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų orientuojasi į skirtingas savybes. Paaugliai, netekę kasdienio bendravimo su tėčiu yra daugiau orientuoti į bendravimą, o paaugliai iš pilnų šeimų – daugiau į savo asmeninį vystymąsi, kuris ateityje turėtų užtikrinti sėkmę tikslų siekime. Šioje vietoje galime kelti prielaidą, kad berniukai, patyrę tėvų skyrybas siekia užpildyti prarasto užtikrinto palaikymo spragą, atrasdami jį už šeimos ribų, tam tikra prasme siekia ją kompensuoti.

Tačiau, kadangi bendras aš-aktualaus lygis tiriamųjų iš abiejų grupių nesiskiria, galime teigti, kad abiems grupėms yra būdinga panašiai apibūdinti aš-aktualų, savęs vertinimo lygis yra panašus. Tai patvirtina kitų autorių tyrimų rezultatai ir išvados, anot kurių vaikai, patyrę tėvų skyrybas sugeba gana sėkmingai prisitaikyti. Hetherington M. E. teigimu, 75% vaikų iš išsiskyrusių šeimų prisitaiko pakankamai gerai (Hetherington M. E., 2003).

4. 2. Aš-idealus berniukų iš pilnų ir aš-idealus berniukų iš išsiskyrusių šeimų

Paaugliai iš pilnų šeimų ir paaugliai iš nepilnų šeimų panašiai apibūdina aš-idealų. Panašu, kad berniukai iš abiejų grupių pageidautų pasižymėti panašiai išreikštomis savybėmis. Tai prieštarauja kai kurių tyrėjų nuomonėms. Vieni teigia, kad berniukai, netekę galimybės palaikyti nuolatinis santykius su tėvais, formuodami aš-idealų remiasi labai aukštais standartais. Tokius standartus nulemia tendencija idealizuoti tėvą (Figdor G., 1995). Kiti tyrėjai, priešingai, teigia, kad tikimybė pasižymėti aukštesniais standartais yra didesnė berniukų iš pilnų šeimų, kadangi bendraudami su tėčiu jie gali gauti daugiau palaikymo negu berniukai iš išsiskyrusių šeimų. Mūsų tyrimo metu gautas panašumas tarp berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų apibūdinant aš-idealų gali būti susijęs su paauglystėje didesniu atsižvelgimu į bendraamžių standartus. Pagal Higgins'o neatitikimo teorija paaugliams būtų būdinga nepriklausoma savęs-kryptingumo pozicija, kurioje pačių paauglių standartai nepriklauso nuo tėvų standartų, o daugiau yra atsižvelgiama į bendraamžių, kitų autoritetų standartus. Vieni autoriai, nagrinėjantys skyrybų pasėkmes vaikų vystymuisi, teigia, kad skyrybos gali neigiamai paveikti nepriklausomybės formavimąsi (Bragiel J., 2000), kiti, priešingai, kad gali palengvinti nepriklausomybės, savęs-įsisąmoninimo vystymą (Flowerdew J., Neale B., 2003), jeigu skyrybų sunkumai yra įveikiami.

Turime, dar pažymėti, kad nors bendras aš-aktualaus lygis berniukų iš išsiskyrusių ir iš pilnų šeimų skiriasi nuo aš-idealaus lygio. Tai reiškia, kad paaugliai suvokia savo aš-idealų skirtingai negu aš-realų, ir nori pasižymėti labiau išreikštomis teigiamomis savybėmis.

Patikrinę tyrimo dalyvių savybių vertinimus, nustatėme, kad paaugliai iš pilnų šeimų dažniau buvo linkę apibūdinti savo aš-idealų tokiais kraštutinai išreikštomis savybėmis: apsiskaitęs, išsilavinęs, drąsus. Toks tiriamųjų vertinimų pasiskirstymas rodo paauglių iš pilnų šeimų daugiau išreikštą orientavimąsi į pasiekimus moksluose. Viena vertus, tai galima aiškinti galimybe gauti paramą iš tėvų, kaip moralinę taip ir finansinę (Kelly J. B., Emery R. E., 2003), todėl turėdami tokį pagrindą, jie gali kelti drąsesnius lūkesčius. Taip pat jų amžiuje padidėjusi bendraamžių, mokytojų, kitų suaugusiųjų įtaka gali būti siejama su tiriamųjų imties ypatumais – tyrimas buvo atliekamas pakankamai gero mokymosi lygio mokyklose, gimnazijose. Mes galime sieti aukštesnius berniukų iš pilnų šeimų reikalavimus savo aš-idealiui atsižvelgdami į Stenson teigimą, kad paauglystėje ypač padidėja tėvo vaidmuo disciplinuojant vaiką, todėl tikimybė, kad pilnose šeimose augantys paaugliai sulaukia didesnio disciplinavimo negu paaugliai gyvenantys su motina, yra didesnė (Stenson J. B., 1994). Be to, abiejų tėvų išsilavinimo vertybės skiepijimas kartu su reikalavimu siekti gerų rezultatų moksluose, gali turėti didesnę poveikį negu nepilnose šeimose, kur vaiką auklėja viena mama. Taip pat tėvų skiriamas dėmesys vaiko pasiekimams moksluose, turėtų didinti jų motyvaciją būti labai išsilavinusiais bei labai apsiskaičiusiais. Šią motyvaciją turėtų

būti stiprinama pačių tėvų pavyzdžiu. Gana daug paauglių iš pilnų šeimų pažymėdami asmenį, kurį labiausiai gerbia, minėjo tėtį (žr.priedą 5) Turime dar paminėti Charpita B. F. ir kitų tyrėjų nustatytą dėsningumą vaikui jautriau reaguoti į tėčių kritiką (Charpita B. F. et al., 1996). Manome, kad paaugliai, augantys kartu su tėčiais gali dažniau sulaukti kritikos negu berniukai iš nepilnų šeimų. Be to, nustatėme, kad apie pusė paauglių iš pilnų šeimų reaguoja į kritiką konstruktyviai, t.y. atsižvelgia ir bando pasitaisyti. Jeigu kelsime prielaidą, kad tėvų kritika turi stimuliuojamąjį poveikį paaugliams, tai būtų vienas iš galimų gautų skirtumų paaiškinimų. Figdor G. rašo, kad po skyrybų tėvai dažnai stengiasi praleisti laiką su vaiku maloniai, neverčiant vaikų daryti tai, ko jis nenori, atsisako reikalavimų, disciplinos pozicijos, tampa ne tėčiais, o draugais (Figdor G., 1995). Todėl manome, kad šis santykių skirtumas tarp paauglių, gyvenančių su tėvais ir be jų, galėtų kažkiek paveikti pačių paauglių aš-idealius mokymosi srityje.

Skirtumas reikalavimuose, keliamuose aš-idealiui „drąsus“ savybės atžvilgiu panašiai gali būti aiškinamas galimu tėčio buvimo poveikiu formuojant paauglių siekius: vertinamomis savybėmis, pačių tėčių pavyzdžiu.

4. 3. Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų

Lygindami atstumą tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus abiejose tiriamųjų grupėse, gavome, kad jie nesiskiria tarpusavyje, o pats atstumas viršija vieneta. Šį panašumą vėl galime sieti su paauglystės amžiuje pasireiškiančia tėvų sumažėjusia ir bendraamžių padidėjusia įtaka. Matyt skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus yra daugiau lemiamas platesnės negu šeima aplinkos.

Tyrimo metu nustatėme, kad kuo aš-aktualaus lygis yra žemesnis, tuo skirtumas yra didesnis, t.y. paauglys pažymi didesnę keliamą lūkestį savo aš-idealiui. Šis dėsningumas pasireiškia berniukų ir išsiskyrusių šeimų ir berniukų iš pilnų šeimų tarpe. Šiek tiek stipresnis ryšys nustatytas berniukų iš pilnų šeimų grupėje. Galėtume teigti, kad jeigu paauglys suvokia save, kaip turintį kažkokius trūkumus, spragas, tai jis stengsis tas spragas ir trūkumus įveikti. Tačiau, jeigu žemesnis aš-aktualaus lygis atspindėtų žemesnį savęs vertinimą, susijusį su mažesniu pasitikėjimu savimi, tai didesnis skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus galėtų rodyti jų polinkį į kraštutinumus apibūdinant aš-idealų. Tokia tendencija galėtų atspindėti jų svajones, nerealius lūkesčius aš-idealiui. Ryšys tarp šių kintamųjų abiejų tyrimo dalyvių grupėse negali būti paaiškintas šeimos sudėtimi, todėl turėtų būti siejamas su kitais veiksniais.

4. 4. Perfekcionizmo lygis tiriamųjų imtyse

Lyginant perfekcionizmo lygį, nustatėme, kad berniukai iš pilnų šeimų pasižymi didesniu polinkiu į perfekcionizmą negu berniukai ir nepilnų šeimų. Be to, paaugliams dažniau pažymintiems aukštesnius aš-idealaus savybių įvertinimus, yra daugiau būdingas perfekcionizmas. Vienas iš skirtumų tarp berniukų iš abiejų grupių paaiškinimų yra tėvų reikalavimai vaikų atžvilgiu. Tyrimų duomenimis perfekcionizmu pasižymi vaikai, augantys šeimoje, kurioje yra taikomas autoritarinis auklėjimo stilius, tėvų meilė yra sąlygota. Autoritariniam auklėjimo stiliui būdinga griežta kontrolė, o sąlygota meilė dažnai yra minima santykių tarp vaiko ir tėčio kontekste. Todėl manome, kad tikimybė patirti griežtą tėčio kontrolę yra didesnė tarp paauglių, augančių pilnose šeimose negu tarp paauglių iš išsiskyrusių šeimų. Daug tyrėjų kalba apie berniukų santykių su tėčiu svarbą. Be to, dažnai kalbant apie skirtumus tarp motinos ir tėčio meilės vaikui, nurodomas, kad vaikas gali laimėti tėčio nuolankumą tam tikru būdu jį nusipelnęs. Jeigu šeimoje yra puoselėjamos tam tikros vertybės, tai elgesio atitikimas joms, gali stiprinti gerus santykius tarp berniuko ir tėčio. Geri santykiai su tėčiu yra reikalavimų sau, atitinkančių tėčio pažiūras, kaina. Tėčio meilę paaugliai gali pelnyti savo pastangomis pasiekti kuo geresnius rezultatus. Todėl jų aš-idealus lygis (ypač savybės, pabrėžiančios pasiekimus mokslo srityje) yra aukštas. Tačiau tyrimo metu mes neįvertinome šeimoje vyraujančių auklėjimo stilių, todėl negalime jais aiškinti visos grupės rezultatų remdamiesi vien auklėjimo stiliumi.

Didesnis polinkis į perfekcionizmą tarp berniukų iš pilnų šeimų gali atspindėti aukštesnę pasiekimo motyvaciją, kurią gali išugdyti vaikas, gyvenantis ir stebintis savo tėtį. Dovydaitienės M. tyrimo metu nustatyta, kad vaikai, patyrę skyrybas, pasižymi mažesne pasiekimo motyvacija (Dovydaitienė M., 2004).

Remdamiesi Higgins'o teorija apie neatitikimus tarp aš konstrukto bei savęs-kryptingumo rūšis, galime manyti, kad berniukai iš pilnų šeimų gali dažniau pasižymėti identifikuotu savęs-kryptingumu, arba bent jau jų savęs-kryptingumo formavimuisi įtakos turėtų turėti tėvų pažiūros (Moretii M. M. ir Wiebe V. J., 1999). Tuo tarpu, paaugliai iš nepilnų šeimų gali greičiau išvystyti nepriklausomą savęs-kryptingumą. Greitesnis nepriklausomybės, savarankiškumo susiformavimas yra minimas tarp teigiamų skyrybų poveikių (Flowerdew J., Neale B., 2003). Paaugliai iš nepilnų šeimų gali turėti aiškesnius standartus, suformuotus nepriklausomai nuo tėčio, kurio neteko vaikystėje, pažiūrų. Todėl gali pasižymėti mažesniu perfekcionizmu, t.y. siekiu atrodyti ir atlikti veiklą tobulai.

4. 5. Veiksniai, susiję su aš-aktuali, aš-ideali, jų skirtumu bei perfekcionizmo lygio skirtumais

Berniukai iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų į klausimus atsako panašiai, tačiau jų atsakymuose pasireiškia tam tikri dėsningumai.

Nustatėme, kad požiūris į skyrybas paauglių iš pilnų šeimų grupėje yra dažniau neigiamas negu tarp berniukų iš išsiskyrusių šeimų. Tai patvirtina kitų tyrimo išvadas apie tai, kad skyrybas patyrę vaikai yra daugiau linkę jas toleruoti bei dažniau patys išsiskiria (Kelly J., Emery R. E., 2003). Dažnesnis neigiamos įtakos vaikui minėjimas tarp berniukų, patyrusių skyrybas, parodo, kad vis tik skyrybos yra labai sunkiai įveikiamas iššūkis vaiko vystymesi. Šeimos svarbą pabrėžia beveik 100%-inis paauglių noras ateityje sukurti šeimą. Toks atsakymų pasiskirstymas atitinka tyrimų rezultatus, pagal kuriuos vaikai patyrę tėvų skyrybas yra linkę anksčiau susituokti (Kelly J. B., Emery R. E., 2003), tačiau mes nieko negalime pasakyti apie jų santuokos sėkmingumą.

Panašus atsakymų apie autoritetą pasiskirstymas daugiau rodo paauglystės amžiui būdingą ieškojimą pavyzdžių, kuriais galėtų žavėtis paaugliai ir nuo kurių jie galėtų mokytis, autoritetų už šeimos ribų ieškojimą. Tačiau tėvų svarbumą parodo tai, kad tarp suaugusiųjų, kuriuos labiausiai gerbia, berniukai išskyrė tėvus, berniukai iš pilnų šeimų dažniau išskirdavo tik tėtį, o berniukai iš nepilnų šeimų – motiną. Toks atsakymų dažnumas parodo tendenciją atsižvelgti į kažką už šeimos ribų, tačiau kartu remtis tėvų autoritetu. Nepilnos šeimos atveju, berniukas yra linkęs remtis žmogaus jį globojančiu – motinos autoritetu, tikriausiai dėl palaikymo, kurį gali sulaukti iš mamos, kai tėvo nėra šalia.

Konkretesnis savęs įsivaizdavimas po 10 metų tarp berniukų iš nepilnų šeimų vėl gali būti aiškinamas gero prisitaikymo po skyrybų produktu. Rašoma, kad tarp išgyvenimų, susijusių su skyrybomis vaikai dažnai išgyvena jausmą, kad negali įtakoti savo gyvenimo, yra palikti (Kelly J., Emery R. E., 2003). Todėl jų konkretesnis savęs įsivaizdavimas po 10 metų gali būti trauktuojamas kaip įveikos strategijos lydinti pasėkmė. Paaugliai jausdami, kad yra palikti, gaunantys mažiau dėmesio iš tėvų, gali patys imtis iniciatyvos įtakoti savo ateitį. Pirmu žingsniu link šios užduoties atlikimo yra numatymas savo ateities. Įdomu tai, kad atsakydami į klausimą apie gyvenimo tikslus berniukų atsakymai proporciškai pasikeitė. Šiuo atveju paaugliai iš pilnų šeimų konkrečiau atsakydavo negu paaugliai iš nepilnų šeimų. Viena vertus tokius rezultatus galime aiškinti klausimų skirtumais. Klausimas apie savęs įsivaizdavimą po 10 metų yra konkretesnis negu klausimas apie gyvenimo tikslus, todėl galbūt berniukams iš nepilnų šeimų yra lengviau numatyti savo netolimą ateitį.

Apie reakciją į kritiką yra rašoma, kad jautriau į ją reaguoja asmenys pasižymintys žemu savęs vertinimu (Valickas G., 1991). Mūsų tiriamųjų grupėje jautriai reaguojančių į kritiką sudarė apie trečdalis tyrimo dalyvių, iš jų daugiau buvo iš pilnų šeimų. Neigiama reakcija į kritiką gali būti siejama, su perfekcionizmo lygiu. Kaip minėjome, perfekcionistams yra būdingas jautrus reagavimas į jų atliekamą veiklą, kitų vertinimas. Sunku yra susieti tokią reakciją į kritiką su paauglių vidutinio aš-aktualaus lygiu, savęs vertinimu, kadangi kaip tik paaugliai iš pilnų šeimų pasižymėjo aukštesniu aš-aktualaus lygiu. Žymiai daugiau paauglių ir vienoje ir kitoje grupėje bando pasitaisyti, t.y. reaguoja konstruktyviai, o tai jau gali būti tam tikras brandumo rodiklis, savarankiško savęs formavimo ženklas. Dažnesnis ignoravimas berniukų iš nepilnų šeimų tarpe gali būti būdas apsisaugoti nuo jos neigiamo poveikio jų savęs vertinimui. Be to, berniukams iš išsiskyrusių šeimų gali trukti tikėjimo, kad jie gali pasitaisyti, tėčio paramos ir vadovavimo.

Žemesnį savęs vertinimą atspindi tiriamųjų iš nepilnų šeimų dažnesnis apibrėžimas savo sugebėjimų kaip geresnių. Valicko teigimu, tokiu būdu asmuo bando kompensuoti ir išlaikyti pakankamą funkcionavimui savęs vertinimo lygį. Atrodo, paaugliai iš pilnų šeimų yra šituo atžvilgiu ramesni, pusė jų vertina savo sugebėjimus kaip tokius pačius.

Santykiai su mama yra panašiai apibūdinami abiejose grupėse, tačiau santykių su tėčiu apibūdinimas skiriasi. Tai gali būti aiškinama santykių palaikymo faktoriumi. Išsiskyrusiose šeimose kai kurie paaugliai minėjo, kad susitikimai su tėčiu tapo retesni, todėl jie suvokė santykius kaip šaltus arba labai šaltus. Tačiau toks santykių vertinimas gali turėti kitus paaiškinimus tokius kaip: skaudūs prisiminimai apie konfliktines situacijas, lydinčias skyrybas, motinos priešiškas nusistatymas tėvo atžvilgiu ir pan. Paaugliai iš pilnų šeimų, kuriose paprastai nesusiduriama su reguliarių santykių palaikymo problema, santykiai su tėčiu dažniau yra apibūdinami kaip šilti arba labai šilti.

Paauglių iš išsiskyrusių šeimų atsakymai patvirtina tyrimų rezultatus, liečiančius skyrybų išgyvenimą. Kažkiek skirtingas skyrybų priežasčių įvardinimas abiejų paauglių grupėse rodo berniukų iš išsiskyrusių šeimų platesnį šio proceso supratimą, aiškinimą. Taip pat jie plačiau paaiškina pokyčius, vykstančius po skyrybų. Paaugliai panašiai galvoja apie tėvų elgesį, padedantį išgyventi skyrybas, tačiau berniukai iš išsiskyrusių šeimų dažnai neigia sunkius išgyvenimus. Šioje vietoje galima galvoti apie paauglių gynybiškumą arba paslėptą distresą, kuris turėtų nuomone, vėliau gali reikštis sunkesnėmis formomis (Kelly J., 2003). Kalbant apie dalykus labiausiai trikdančius skyrybų metu, paauglių pačių skyrybų fakto minėjimas, patvirtina Wallerstein ir Blakeslee išvadas (Wallerstein J.S., Blakeslee S., 2003). Vaikai yra nustebinti tėvų sprendimu nutraukti santuoką nepriklausomai nuo konfliktiškumo lygio.

Lygindami tiriamųjų atsakymų pasiskirstymą pagal jų demografinius duomenis aš-aktualiui, aš-idealiui, jų skirtumų, perfekcionizmo lygio atžvilgiu, nustatėme, kad vienturčiai berniukai iš

nepilnų šeimų ir vienturčiai apibūdina aš-aktualų ir aš-idealų panašiai, tačiau suvokia save kaip labiau tingiais ir neorganizuotais nei nevienturčiai berniukai. Toks savybių savyje vertinimas gali būti nulemtas dažnai pasireiškiančiu vienturčių lepinimu. Su lepinimu gali būti susijęs žemesnis vidutinio aš-aktualaus lygio suvokimas, t.y. paaugliai suvokia save kaip mažiau kompetetingus. Vienturčiai vaikai norėtų būti daugiau kantresniais ir įdomiais negu nevienturčiai vaikai. Įdomumo savybės svarbą galėtume sieti su kai kurių autorių paaiškinimais, kad vaikai patyrę tėvų skyrybas jaučia asmeninį praradimą (Kelly J. B., Emery R. E., 2003), pergyvena, kad būtent jie yra kalti dėl tėčio išėjimo – jie nesugėbėjo savimi jo užlaikyti, buvo neįdomūs jam. Vienturčiai vaikai daugiau negu nevienturčiai vaikai iš išsiskyrusių šeimų nori siekti darbštumo savybės, jų bendras vidutinis atstumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus skiriasi, kas galėtų reikšti, kad šie paaugliai suvokdami savo spragas, trūkumus, kelia sau aukštus tikslus. Vienturčiai berniukai palankiau įvertindavo savo išvaizdą, dažniau neigiamai vertindavo skyrybas. Dažniau pasireiškiantys neigiamas požiūris į skyrybas gali būti siejamas su skirtingomis skyrybų pasėkmėmis. Nevienturčiai vaikai galėjo lengviau išgyventi skyrybas, kadangi turėjo platesnį palaikymo ratą, šiame stresiniame patyrimo jie buvo ne vieni.

Lyginant tyrimo kintamuosius skirtingose atsakymų grupėse gavome, kad berniukai iš pilnų šeimų, kurie dažniau minėdavo tėtį kaip asmenį, kurį labiausiai gerbia, pasižymėdavo žemesniu aš-aktualaus lygiu. Tai patvirtina anksčiau minėtą prielaidą, kad tėčio buvimas gali būti susijęs su kontrole, disciplina, reikalavimais. Paauglys, kuris suvokia, kad neatitinka tėčio reikalavimų, gali vertinti save žemiau. Tačiau, kartu paaugliai iš pilnų šeimų, kurie į kritiką reaguoja konstruktyviai, į ją atsižvelgia, pasižymi aukštesniu aš-aktualaus bei aš-idealaus lygiu. Galbūt paauglių suvokimas, kad jie sugeba priimti kritiką, ja pasinaudoti, skatina juos pasijusti daugiau kompetetingais, siekti numatytų tikslų.

Berniukams iš nepilnų šeimų, kurie jautriai reaguoja į kritiką buvo būdingas aukštesnis perfekcionizmas. Tiriamiesiems iš išsiskyrusių šeimų, kuriems būdingas nuolatinis reikalavimas nuo savęs pasisiekimo, kartu buvo būdingas jautrus reagavimas į žinią, kad jiems kažkas nesiseka, jie galėjo priimti kritiką, kaip nesėkmę. Jiems taip pat buvo būdingas konkretesnio tikslo matymas. Kitaip sakant berniukai atitinka perfekcionizmo sąvokai priskiriamus apibūdinimus: skaudžiai išgyvenama nesėkmė bei reikalavimas nuo savęs tobulo užduoties atlikimo.

Gautus tyrimo rezultatus galėjo įtakoti tokie šalutiniai faktoriai kaip subjektyvūs suvokimo skirtumai, socialinis pageidaujumas, skirtingas tyrimo atlikimo laikas, imtis, reprezentuojanti paauglius, besimokančius pakankamai aukšto lygio mokymosi įstaigose bei imties nedidumas. Manome, kad būtų svarbu palyginti savęs vaizdo konstruktų skirtumus berniukų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų, tačiau apibrėžiant kitomis savybėmis (pvz. susijusiomis su vyriškumo suvokimu). Taip pat būtų įdomu nagrinėti kitus Higgins'o modelio konstruktus skirtingose

perspektyvoje, išgryninti jų skirtumus ir palyginti tarp berniukų augančių pilnose ir nepilnose šeimose. Siejant savęs vaizdo ypatumus su santykiais tarp vaikų ir tėčio yra svarbu atsižvelgti ir į artimiausią vaikų aplinką: mamos, brolių, seserų ir kitų įtaką. Šio tyrimo metu nagrinėjami veiksniai galėtų sudaryti atskirus tyrimo objektus.

Apibendrinimas. Tyrimo metu nustatyti panašumai paaugliams apibūdinant aš-aktualų ir aš-idealų rodo, kad berniukai sugeba suformuoti panašų savęs vaizdą nepriklausomai nuo šeimoje įvykusių tėvų skyrybų. Tai patvirtina tyrimų išvadas apie vaikų sugebėjimą sėkmingai prisitaikyti prie pokyčių, susijusių su skyrybomis, įveikti su jomis susijusius vystymosi sunkumus (Flowerdew J., Neale B., 2003; Hetherington M. E., 2003). Berniukų iš išsiskyrusių šeimų savęs suvokimas kaip labiau visuomeniškus, o berniukų iš pilnų šeimų – kaip labiau apsisiskaičiusius rodo jų skirtingą orientavimąsi į savybes, pasireiškiančias atitinkamai bendravimo ir mokslų srityse. Tai gali būti susiję su skyrybų patirtimi: paaugliai, netekę galimybės palaikyti nuolatinius santykius su tėčiu, gali patirti bendravimo sunkumų (Kelly J. B., Emery R. E., 2003; Bragiel J., 2000), todėl dėti daugiau pastangų į bendravimo įgūdžių vystymą. Tuo tarpu paauglių iš pilnų šeimų orientavimasis į mokslus, apibūdinant kaip aš-aktualų taip ir aš-idealų, galėtų rodyti šeimoje puoselėjamas vertybes, tėčio vaidmenį skatinant berniukus tobulinti savybes, užtikrinančias sėkmę. Taip pat su didesne pasiekimo motyvacija, užtikrinta palaikymą iš tėčio pusės, jo reikalavimų, drausminimo įtaka gali būti susijęs didesnis polinkis į perfekcionizmą. Galima nustatyti tam tikras sąveikas tarp aš-aktualaus, aš-idealaus, skirtumo tarp jų bei perfekcionizmo lygio ir požiūrio į skyrybas, reagavimo į kritiką būdo, sugebėjimo formuluoti gyvenimo tikslus, asmens, kuris yra išsiskiriamas kaip labiausiai gerbiamas.

IŠVADOS

1. Aš -aktualaus lygis berniukų iš pilnų ir aš-aktualaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų grupėse nesiskiria. Tačiau paaugliai iš išsiskyrusių šeimų dažniau suvokia save kaip labiau visuomeniškus, o paaugliai iš pilnų šeimų kaip labiau apsiskaičiusius. Taip pat berniukai iš pilnų šeimų palankiau apibūdina savybes, pasireiškiančias mokslo srityje.
2. Aš-idealaus lygis berniukų iš pilnų ir aš-idealaus lygis berniukų iš išsiskyrusių šeimų grupėse nesiskiria. Tačiau berniukai iš pilnų šeimų dažniau išreikšdavo norą būti labiau apsiskaitę ir labiau išsilavinę (mokslų srityje pasireiškiančios savybės), drąsesni.
3. Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus berniukų iš išsiskyrusių šeimų grupėse nesiskiria. Nustatyta, kad kuo žemesnis yra vidutinis aš-aktualaus lygis, tuo didesnis yra atstumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus. Tai būdinga berniukams iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų.
4. Perfekcionizmo lygis berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupėse skiriasi. Kuo didesnis yra perfekcionizmo lygis tarp berniukų iš pilnų šeimų, tuo didesnis yra vidutinis aš-idealaus lygis.
5. Galima nustatyti tam tikrus veiksnius, kurie yra susiję su aš-aktuali, aš-idealiu, skirtumu tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus bei perfekcionizmo lygiu berniukų iš pilnų ir iš išsiskyrusių šeimų grupėse. Tarp jų yra požiūris į skyrybas, ateities tikslų žinojimas, reakcijos į kritiką ypatumai, suaugusiojo, kuris yra labiausiai gerbiamas, išskyrimas.

LITERATŪRA

- Ahrons C. R., Tanner J. L., Adult Children and Their Fathers: Relationship Changes 20 Year After Parental Divorce // *Family Relations*, Vol. 52, Nr. 4, 2003, psl. 340-351
- Amato P. R., Reconciling Divergent Perspectives: Judith Wallerstein, Quantitative Family Research, and Children Divorce // *Family Relations*, Vol. 52, Nr. 4, 2003, psl. 332-339
- Amato P. R., Previti D., People's Reasons for Divorcing: Gender, Social Class, the Life Course, and Adjustment // *Journal of Family Issues*, Vol 24, No 5, 2003, psl. 604-626
- Arditti J. A., Prouty A. M., Change, disengagement, and renewal: Relationship dynamics between young adults and their fathers after divorce // *Journal of Marital and Family Therapy*, 1999 (prieiga: http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3658/is_199901/ai_n8851062/pg_29) [žiūrėta: 2006-04-25]
- Ayoub C. C., Deutsch R., M, Maragone A., Emotional Distress in Children of High Conflict Divorce: The Impact of Marital Conflict and Violence // *Family and Conciliation Courts Review*, Vol. 37, No 3, 1999, psl. 297-314
- Beatty L. A., Effects of paternal absence on male adolescents' peer relations and self-image // *Adolescent*, 1995 (prieiga: <http://www.highbeam.com/library/docfree.asp?DOCID=1G1:17856540&ctrlInfo=Round20%3AMode20a%3ADocG%3AResult&ao=>) [žiūrėta: 2005-10-18]
- Benson E., The many faces of perfectionism, Vol.34, No.10, 2003 (prieiga: <http://www.apa.org/monitor/nov03/manyfaces.html>) [žiūrėta: 2006-05-23]
- Braģiel J., Skutki rozvodu rodziców doświadczane przez dziecko, W służbie rodziny, pod red. Ks. R. Bielenia SDB, Wydawnictwo Salezjańskie, W-wa, 2000, psl. 201-210
- Charpita B. F., Albano A. M., Barlow D. H., Cognitive Processing in Children: Relation to Anxiety and Family Influences // *Journal of Clinical Child Psychology*, 1996, Vol. 25, No 2
- Christensen T. M., Brooks M. C., Adult Children of Divorce and Intimate Relationships: A Review of the Literature // *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, Vol 9, No 3, 2000
- Dovydaityienė M., Vaikų, patyrusių tėvų skyrybas pasiekimo motyvacija // II pasaulio lietuvių psichologų konferencija // 2004,psl.29-31
- Dowling E., Gorell-Barnes G., Children of Divorcing Family: A Clinical Perspective // *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, Vol (4)1, 1999, psl. 39-50.[Sage publications]
- Fabricius W. F., Listening to Children of Divorce: New Findings that Diverge From Wallerstein, Lewis and Blakeslee // *Family Relations*, Vol. 52, No 4, 2003, psl. 385-396
- Fagan J., Barnett M., Relationship Between Maternal Gatekeeping, Paternal Competence, Mother's Attitudes About the Father Role, and Father Involvement // *Journal of Family Issues*, Vol 24, No 8, 2003

- Figdor G., *Deti razvedennykh roditel'ej; mezdu travmoj i nadezdoj*, Moskva, Nauka, 1995.
- Flowerdew J., Neale B., *Trying to Stay Apace, Children with Multiple Challenges in their Post-Divorce Family lives // Childhood*, Vol 10(2), 2003, psl.147-161
- Fox G. L., Bruce C., *The Anticipation of Single Parenthood: A Profile of Men's Concerns // Journal of Family Issues*, Vol 20, No 4, 1999.
- Frank F. Furstenberg, Andrew J. Cherlin, *Children's Adjustment to Divorce*, in.: Skolnick S. A., Skolnick H. J. // *Family Transition*, Univ. of California, Berkley, 1997, 176-185.
- Gordon, E. F., Schwartz S. J., *The Father Involvement and Fathering Scales: Retrospective Measures for Adolescent and Adult Children // Educational and Psychological Measures*, Vol. 64, No. 1, 2004, psl. 143-164
- Heath D. T., 1999: *Single Mothers, Single Fathers. The Intersection of Gender, Work and Family // Journal of Family Issues*, Vol 20. No 4, 1999, 429-431
- Heppen J. B. & Ogilvie D. M., *Proximity to the Undesired Self As Predictor of Affect and Moderator of Self-Discrepancy Effects*
(prieiga: <http://www.rci.rutgers.edu/~ogilvie/heppen.html>) [žiūrėta 2006-04-19]
- Hetherington M. A., *Social Support and the Adjustment of Children in Divorced and Remarried Families // Childhood*, Vol 10 (2), 2003, 217-236
- Hetherington A. Mavis, Law C. Tracy, O'Connor G. Thomas, *Divorce: Challenges, Changes, and New Chances*, in.: Skolnick S. A., Skolnick H. J. // *Family Transition*, Univ. of California, Berkley, 1997, 267-277.
- Ignatavičienė K. ir Kratavičienė R., *Paauglių psichologinio prisitaikymo sunkumų ypatumai ir raida // II pasaulio lietuvių psichologų konferencija*, 2004, psl. 37-40
- Kalpokienė V. ir Gudaitė G., *Elgesio sutrikimus turinčių paauglių ego funkcijos // II pasaulio lietuvių psichologų konferencija*, 2004, psl. 52-55
- Kelly J., *Changing Perspectives on Children Adjustment Following Divorce: A view from the United States // Childhood*, Vol 10(2), 2003, psl.237-254
- Kelly J., Emery R. E., *Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives // Family Relations*, Vol.52, Nr. 4, 2003, psl. 352-362.
- Kopacz M., *Niedojrzałość emocjonalno-społeczna a poziom dojrzałości ich rodziców*, Białystok, Dział Wydawnictwa Filii UW w Białymstoku, 1990
- Leite R. W., McKerney P. C., *Aspects of Father Status and Postdivorce Father Involvement with Children // Journal of Family Issues*, Vol 23, No 5, 2002;
- Lietuvos statistikos departamentas
(prieiga: <http://db.stat.gov.lt/sips/Database/sipslt/databasetree.asp>) [žiūrėta: 2006-05-19]

Moretti M. M. ir Wiebe V. J., Self-discrepancy in adolescence: Own and parental standpoints
požiūris on the self // Merrill-Palmer Quarterly, 1999
(prieiga: www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3749/is_199910/ai_n8868733 - 25k -) [žiūrėta:
2006-05-19]

Smart C., Introduction. New perspectives on childhood and divorce // Childhood, Vol 10 (2), 2003,
psl. 123-129

Valickas G., Asmenybės savęs vertinimas, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 1991

Parke R. D., Fathers, London, 1986

Popenoe D., Life Without Father: compelling new evidence that fatherhood and marriage are
indispensable, London, 1996

Rohner R. P., Veneziano, R. A., The Importance of Father Love: History and Contemporary
Evidence// Review of General Psychology, 2001 (December), Vol. 5(4), p 382–405
(prieiga: <http://academic.uofs.edu>) [žiūrėta: 2004 02 12]

Siquelend L., Kendall P. C., Steinberg L., Anxiety in Children: Perceived Family Environments
and Observed Family Interaction // Journal of Clinical Child Psychology, 1996, Vol. 25, No 2

Sitarczyk M., Międzypokoleniowa transmisja postaw wychowawczych ojców, Wydawnictwo
UMCS, Lublin, 2002

Silverstein B. L., Primate Research, Family Politics, and Social Policy Transforming "Cads" Into
"Dads" // Journal of Family Psychology, December 1993 Vol. 7, No. 3, p 267-282

Wikipedia, The Free Encyclopedia,
(prieiga: [http://en.wikipedia.org/wiki/Perfectionism_\(psychology\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Perfectionism_(psychology))) [žiūrėta 2006-05-23]

Wallerstein J. S., Blakeslee S., Rozwód: a co z dziećmi?, Wydawnictwo Zysk, Poznań, 2003

PRIEDAI

1 priedas

Būdvardžių metodika

VARDAS _____

KOKS/IA TU DABAR ESI?

Čia pateiktos būdvardžių poros, skirtos savęs apibūdinimui. Žiūrėdami į kiekvieną būdvardžių porą ir tarp jų esančią vertinimo skalę, apibraukite tą skaičių, kuris, Jūsų nuomone, geriausiai apibūdina Jus

	<i>Labai</i>		<i>Vidutiniškai</i>		<i>Labai</i>	
1. Vadovaujantis	5	4	3	2	1	Nuolankus
2. Įdomus	5	4	3	2	1	Nuobodus
3. Emocionalus	5	4	3	2	1	Šaltakraujiškas
4. Nenuoširdus	5	4	3	2	1	Nuoširdus
5. Drausmingas	5	4	3	2	1	Lengvabūdiškas
6. Altruistas	5	4	3	2	1	Egoistas
7. Intravertas	5	4	3	2	1	Ekstravertas
8. Pastovus	5	4	3	2	1	Nepastovus
9. Kvailas	5	4	3	2	1	Išmintingas
10. Tvarkingas	5	4	3	2	1	Netvarkingas
11. Organizuotas	5	4	3	2	1	Neorganizuotas
12. Priešiškas	5	4	3	2	1	Draugiškas
13. Nesmalsus	5	4	3	2	1	Smalsus
14. Kantrus	5	4	3	2	1	Nekantrus
15. Lyderiaujantis	5	4	3	2	1	Paklūstantis
16. Apsiskaitęs	5	4	3	2	1	Neapsiskaitęs

17. Nervingas	5	4	3	2	1	Ramus
18. Tingus	5	4	3	2	1	Darbštus
19. Patiklus	5	4	3	2	1	Įtarus
20. Drašus	5	4	3	2	1	Drovus
21. Vienišius	5	4	3	2	1	Visuomeniškas
22. Nuvargęs	5	4	3	2	1	Nepailstantis
23. Patenkintas	5	4	3	2	1	Irzlus
24. Kūrybingas	5	4	3	2	1	Nekūrybingas
25. Grubus	5	4	3	2	1	Mandagus
26. Tylus	5	4	3	2	1	Plepus
27. Santūrus	5	4	3	2	1	Karštakošis
28. Nenuovokus	5	4	3	2	1	Sąmojingas
29. Atlaidus	5	4	3	2	1	Griežtas
30. Silpnavalis	5	4	3	2	1	Valingas
31. Tolerantiškas	5	4	3	2	1	Netolerantiškas
32. Novatoriškas	5	4	3	2	1	Tradiciškas
33. Įsitempęs	5	4	3	2	1	Atsipalaidavęs
34. Energingas	5	4	3	2	1	Neenergingas
35. Neatsakingas	5	4	3	2	1	Atsakingas
36. Napatikimas	5	4	3	2	1	Patikimas
37. Išsilavinęs	5	4	3	2	1	Neišsilavinęs
38. Sąžiningas	5	4	3	2	1	Nesąžiningas
39. Netaktiškas	5	4	3	2	1	Taktiškas
40. Jautrus	5	4	3	2	1	Nepažeidžiamas

PR ANKETA

VARDAS _____

Tai nėra testas, čia nėra teisingų ar klaidingų atsakymų. Atsakykite, prašau, į kiekvieną klausimą kuo nuoširdžiau.

Apibraukite skaičius, kurie parodo, kiek teiginiai Jums tinka:

1 = niekada (visiškai neatitinka)

2 = labai retai (neatitinka)

3 = kartais (nei atitinka, nei neatitinka)

4 = dažnai (atitinka)

5 = visada (visiškai atitinka)

1. Atlikdamas (-a) tam tikrą užduotį, esu savimi patenkintas (-a) tik tuo atveju, jei atlieku ją geriausiai kaip tik sugebu tą padaryti.....1 2 3 4 5
2. Jeigu man kažkas nepasiseka, esu linkęs (-usi) galvoti, kad esu niekam tikęs(-usi).....
.....1 2 3 4 5
3. Man sunku nuspręsti, kam skirti daugiausiai dėmesio ir laiko.....1 2 3 4 5
4. Jeigu man nepavyksta kažko padaryti, pirmiausiai kaltinu save.....1 2 3 4 5
5. Esu įsitikinęs, kad yra neįmanoma atsikratyti visų savo ydų.....1 2 3 4 5
6. Man yra sunku priimti tai, kad man kartais nesiseka.... ..1 2 3 4 5
7. Aš visur norėčiau būti geriausias.....1 2 3 4 5
8. Aš manau, kad žmogus neturi imtis tam tikro darbo, jeigu nėra tam gerai pasiruošęs.....
.....1 2 3 4 5
9. Imdamasis kokios nors užduoties, dažnai galvoju, kad padarysiu ją greičiau.....
.....1 2 3 4 5
10. Aš retai būnu savimi patenkintas (-a).....1 2 3 4 5
11. Aš bijau suklysti, nes tada jaučiuosi nevykėlis/nevykėlė.....1 2 3 4 5
12. Jeigu kažką atlieku, tai stengiuosi iš visų jėgų atlikti kuo geriausiai.....1 2 3 4 5

MOKSLEIVIO ANKETA

Tau pateikiami klausimai yra skirti platesnėms žinioms apie Tave gauti. Labai svarbu, kad į klausimus atsakinėtum kuo nuoširdžiau.

VARDAS _____

Amžius _____

Ar turi brolių, seserų? Kiek jiems metų? _____

Ar tėvai gyvena kartu? Jeigu ne, tai kiek laiko negyvena kartu? _____

Koks yra Tavo požiūris į skyrybas? _____

_____

1. Koks asmuo iš televizijos, kino, knygų, muzikos ar kitos srities herojų Tave labiausiai žavi? _____

2. Apibūdink jį (-ą) _____

3. Kuo Tu norėtum būti panašus (-i) į jį (-ą)? _____

4. Kaip galėtum tai pasiekti? _____

5. Įsivaizduok save po 10 metų? Kas Tu būtum? Kaip manai tai pasiekti? _____

6. Ką iš suaugusių tavo gyvenime Tu labiausiai gerbi? _____

7. Kokie yra Jūsų tarpusavio santykiai? _____

8. Kaip jautiesi, kai kas nors Tave supeikia, sukritikuoja? Ką tada darai? Ką galvoji? _____

_____

9. Kokias ydas savyje pastebi? Kuo jos tau trukdo? _____

10. Kokie yra Tavo gyvenimo tikslai? _____

_____

11. Ar norėtum turėti savo šeimą? Kas tau būtų svarbiausia Tavo šeimoje? _____

_____

12. Kaip Tu save vertini? Įvertink save 10-balėje skalėje, kur kuo didesnis įvertinimas, tuo geresnis vertinimas.

1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

13. Kaip vertini savo sugebėjimus ir pasiekimus lyginant su kitais Tavo bendraamžiais? *Pabrauk.*

Žymiai geresni

Geresni

Tokie patys

Prastesni

Žymiai prastesni

14. Kaip Tu vertini savo išvaizdą? Įvertink save 10-balėje skalėje, kur kuo didesnis įvertinimas, tuo geresnis vertinimas.

1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

➤ **Jeigu Tavo tėvai gyvena ATSKIRAI, atsakyk į žemiau pateiktus klausimus:**

1. Kaip manai, kokia buvo Tavo tėvų skyrybų priežastis? _____
_____
2. Kas pasikeitė Tavo aplinkoje po skyrybų? _____
_____
3. Koks tėvų elgesys Tau padėjo išgyventi skyrybas? _____
_____
4. Kokie buvo Tavo santykiai su tėčiu prieš skyrybas? _____
_____
5. Kaip Tavo santykiai su tėčiu pasikeitė po skyrybų? _____
_____
6. Kas Tave labiausiai trikdė skyrybų metu? _____
_____

➤ **Jeigu Tavo tėvai gyvena KARTU, atsakyk į žemiau pateiktus klausimus:**

1. Kaip manai, dėl ko šeimoje gali įvykti skyrybos? _____
_____
2. Kas paprastai pasikeičia vaiko aplinkoje po skyrybų? _____
_____
3. Koks tėvų elgesys gali padėti vaikui išgyventi skyrybas? _____
_____
4. Kaip gali pasikeisti santykiai su tėčiu po skyrybų? _____
_____
5. Kaip gali pasikeisti santykiai su mama po skyrybų? _____
_____
6. Kas labiausiai gali trikdyti vaiką skyrybų metu? _____
_____

7. Kokie yra dabartiniai Tavo santykiai su mama? *Pabrauk.*

Labai šilti

Šilti

Nei šilti nei šalti

Šalti

Labai šalti

8. Kokie yra dabartiniai Tavo santykiai su tėčiu? *Pabrauk.*

Labai šilti

Šilti

Nei šilti nei šalti

Šalti

Labai šalti

Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų teigiamų savybių pasirinkimai

Nr.	Teigiama savybė	Norėtų keistis link teigiamos savybės (%)	Norėtų likti tokie patys (%)	Norėtų keistis link neigiamos savybės (%)	Neigiama savybė
Bendravimo metu pasireiškiančios savybės					
1.	Įdomus	70	25,7	4,3	Nuobodus
2.	Sąmojingas	64,3	25,7	10	Nenuovokus
3.	Lyderiaujantis	57,2	35,7	7,1	Paklūstantis
4.	Taktiškas	57,2	35,7	7,1	Netaktiškas
5.	Visuomeniškas	54,3	37,1	8,5	Vienišius
6.	Drąsus	68,6	22,9	8,6	Drovus
Savybės, susijusios su tikslų kelimu ir jų pasiekimu					
1.	Darbštus	81,4	14,3	4,3	Tingus
2.	Tvarkingas	64,3	27,1	8,6	Netvarkingas
3.	Energingas	54,3	41,4	4,3	Neenergingas
4.	Organizuotas	74,3	17,1	8,5	Neorganizuotas
5.	Valingas	71,5	20	8,5	Silpnavalis
6.	Kūrybingas	68,6	22,9	8,6	Nekūrybingas
7.	Atsakingas	54,2	37,1	8,5	Neatsakingas
8.	Nepailstantis	67,1	22,9	10	Nuvargęs
Savybės, pasireiškiančios mokslų srityje					
1.	Apsiskaitęs	80	17,1	2,8	Neapsiskaitęs
2.	Išsilavinęs	75,6	18,6	5,8	Neišsilavinęs
3.	Išmintingas	67,2	28,6	4,3	Kvailas
Emocines charakteristikas apibrėžiančios savybės					
1.	Kantrus	72,9	17,1	10	Nekantrus
2.	Patenkintas	67,2	28,6	4,3	Irzlus
3.	Ramus	64,2	30	5,7	Nervingas

Tiriamųjų iš abiejų grupių atsakymų į apklausos klausimus pasiskirstymas

NR.	KLAUSIMAS	Tiriamieji(%)	
		Iš pilnų šeimų	Iš išsiskyrusių šeimų
Koks asmuo iš televizijos, kino, knygų, muzikos ar kitos srities herojų Tave labiausiai žavi?			
1.	Turi autoritetą	75	73,3
2.	Neturi autoriteto	25	22,7
Įsivaizduok save po 10 metų? Kas Tu būtum?			
1.	Konkrečiai formuluojamas atsakymas	47,5	66,7
2.	Abstrakčiai formuluojamas atsakymas	15	13,3
3.	Nežino	27,5	6,7
4.	Kita	10	13,3
	<i>Minėjo šeimą</i>	10	10
Ką iš suaugusių tavo gyvenime Tu labiausiai gerbi?			
1.	Išskyrė tik tėvą (neminėjo motinos)	17,5	3,3
2.	Išskyrė tik motiną (neminėjo tėvo)	10	36,7
3.	Abu tėvai	45	23,3
4.	Kiti (neminėjo tėvų)	15	23,3
Kaip jautiesi, kai kas nors tave supeikia, sukritikuoja? Ką tada darai? Ką galvoji?			
1.	Išgyvena neigiamus jausmus (pyksta, išgyvena gėdą)	37,5	26,7
2.	Atsižvelgia / pasitaiso	50	43,3
3.	Ignoruoja	12,5	26,7
Kokias ydas savyje pastebi?			
1.	Nurodė ydas	70	73,3
2.	Nenurodė ydų	30	26,7
Kokie yra tavo gyvenimo tikslai?			
1.	Konkrečiai formuluojamas tikslas	65	50
2.	Abstrakčiai formuluojamas tikslas	25	40
3.	Nežino	7,5	6,7
4.	Kiti atsakymai	2,5	3,3

Ar norėtum turėti savo šeimą?				
1.	Norėtų turėti šeimą		90	90
2.	Nenorėtų turėti šeimos		2,5	-
3.	Kiti atsakymai		7,5	-
Savęs, savo išvaizdos, sugebėjimų vertinimas				
1.	Savęs vertinimas	Mažiau nei 7	12,5	20
		Daugiau nei 7	87,5	72,9
2.	Išvaizdos vertinimas	Mažiau nei 7	32,5	20
		Daugiau nei 7	65	70
3.	Sugebėjimų vertinimas kitų atžvilgiu	Žymiai geresni	5	-
		Geresni	32,5	43,3
		Tokie patys	50	36,7
		Prastesni	10	10
		Žymiai prastesni	2,5	-
Santykių su mama ir su tėčiu kokybės vertinimas				
1.	Santykių su mama kokybė	Labai šilti	25	23,3
		Šilti	52,5	36,7
		Nei šilti nei šalti	15	13,3
		Šalti	2,5	10
		Labai šalti	-	3,3
2.	Santykių su tėčiu kokybė	Labai šilti	27,5	3,3
		Šilti	40	26,7
		Nei šilti nei šalti	22,5	16,7
		Šalti	2,5	6,7
		Labai šalti	2,5	26,7

Vienturčių ir gyvenančių su broliais ir/ar seserimis tiriamųjų iš išsiskyrusių šeimų kiekybinių atsakymų įverčių palyginimas

Lyginamosios savybės	Vienturčiai	Gyvenantys su broliais ir/ar seserimis	p reikšmė
Aš-aktualaus savybės	VIDUTINIAI RANGAI		
Organizuotas-neorganizuotas	12,77	18,23	0,07
Darbštus-tingus	14,8	16,2	0,002
<i>Aš-aktualaus lygis</i>	12,53	18,47	0,068
Aš-idealus savybės			
Įdomus-nuobodus	17,93	13,07	0,076
Kantrus-nekantrus	18,73	12,27	0,032
<i>Aš-idealus lygis</i>	15,97	15,03	0,771
<i>Skirtumas tarp aš-idealus ir aš-realaus</i>			
Darbštus-tingus	18,43	12,57	0,059
<i>Vidutinis atstumas tarp aš-idealus ir aš-aktualaus</i>	18,93	12,07	0,032
Polinkis į perfekcionizmą			
<i>Perfekcionizmo lygis</i>	15,57	15,43	0,967

Tiriamųjų iš pilnų ir išsiskyrusių šeimų atsakymų į moksleivio anketos klausimus palyginimas pagal 4 tyrimo kintamuosius

Atsakymai į apklausos klausimus	VIDUTINIAI RANGAI							
	Aš- aktualaus lygis		Aš-idealaus lygis		Skirtumas tarp aš-aktualaus ir aš-idealaus		Perfekcionizmo lygis	
	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ	TPŠ	TIŠ
<i>Požiūris į skyrybas</i>								
Teigiamas	22,1	15,64	21,4	18,36	21,53	18,18	20,7	16,5
Neutralus	19,75	14	25,25	17,6	23	17,5	24,5	16,5
Neigiamas	19,52	17	19,5	9,67	19,61	10	20,02	13,17
p reikšmė	0,798	0,757	0,745	0,057	0,842	0,079	0,87	0,634
<i>Autoriteto išskyrimas</i>								
Išskyrė	20,67	12,5	21,28	15,16	21	14,72	21,28	17,06
Neišskyrė	20	16,59	18,15	16,44	19	17,38	16,05	19,64
p reikšmė	0,876	0,26	0,462	0,724	0,639	0,481	0,163	0,556
<i>Savęs įsivaizdavimas po 10 metų</i>								
Konkretus	23,13	17,92	22,26	16,55	19,08	15,8	24,18	14,52
Abstraktus	19,25	8,57	16,25	18,88	18,67	22	18,33	21,75
Nežino	19,05	18	19	8,25	22,41	8	14,95	23
Kita	13,88	8,88	22,63	10,5	24,75	11,25	21,5	10,38
p reikšmė	0,477	0,097	0,672	0,316	0,74	0,203	0,201	0,164
<i>Pagarba suaugusiems</i>								
Tėvas	10,39	18,5	21,79	18	28,41	16	13	7,5
Motina	26,75	14,05	19,75	15,55	14,5	15,27	25,38	13,05
Abu tėvai	16,64	11,64	16,89	11,21	17,44	11,71	19,67	15,5
Kiti	25,25	13,79	15,75	11,93	10,08	12,14	13,92	13,07
p reikšmė	0,017	0,824	0,664	0,559	0,011	0,727	0,157	0,762
<i>Reakcija į kritiką</i>								
Ignoruoja	15,3	11,25	17,9	14,75	24,7	16	14,2	15,75
Atsižvelgia	26,2	18,5	26,02	12,54	20,23	11,92	21,08	11,15
Išgyvena neigiamus jausmus	14,63	13,06	14	19,25	19,33	19	21,83	20,5
p reikšmė	0,008	0,124	0,009	0,212	0,67	0,166	0,426	0,047
<i>Ydos</i>								
Išskyrė	12,16	14,95	21,04	13,44	21,73	12,25	22,67	11,63
Neišskyrė	21,29	17	19,25	16,25	17,63	16,68	19,57	16,91
p reikšmė	0,779	0,573	0,657	0,438	0,308	0,222	0,441	0,144
<i>Tikslai</i>								
Konkretus	19,33	12,5	19,25	15,8	18,44	15,67	20,19	16,77
Abstraktus	16,35	15,88	16,55	11,75	18,65	11,92	14,1	10,54
p reikšmė	0,447	0,272	0,49	0,186	0,958	0,221	0,119	0,042

